

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

На правах рукопису

ЗАІКА ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 159.922/923(043.5)

**ТИПОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ІНІЦІУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ
СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01. – загальна психологія, історія психології

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Науковий керівник:
доктор психологічних наук,
професор
І.П. Маноха

Луцьк – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМА КРИЗОВИХ СТАНІВ ТА ОСОБИСТІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ.....	12
1.1. Психологія кризових станів особистості	12
1.2. Загальні психологічні механізми подолання кризових станів	24
1.3. Феномен ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи	36
Висновки до першого розділу.....	56
РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНІЦІЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД	61
2.1. Типологічний метод у дослідженні ініціювання особистісних трансформацій	61
2.2. Структура та результати пілотажного етапу емпіричного дослідження	70
2.3. Організаційна модель та методи основного етапу дослідження	90
2.4. Авторський Метод дослідження типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій («ІТО»)	98
Висновки до другого розділу.....	108
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІНІЦІЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ...	111
3.1. Структурно-динамічні характеристики феномена ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів	111
3.2. Особливості прояву смисложиттєвої кризи в умовах іншого типу криз...	120
3.3. Інтегративні ознаки типів ініціювання особистісних трансформацій	125
3.4. Аналіз типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання різних типів криз	154
Висновки до третього розділу.....	172
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток інформаційного суспільства відзначається не лише позитивними змінами в повсякденній та професійній діяльності, що полегшують життя людини, але й характеризується такими особливостями, як прискорення швидкості, темпу, якості життя, що призводить до підвищення суперечливості, ознак критичності в життєдіяльності індивіда. Це впливає на життєдіяльність людини, утруднюючи виконання поставлених перед нею завдань, й на реалізацію її особистісного потенціалу. Кризові стани життя людини потребують від неї вирішення протиріч розвитку, для чого застосовуються певні стратегії й тактики подолання, які призводять до самозміни особистісної сфери.

Залишаються маловивченими закономірності ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості, внаслідок чого особистість розвивається, набуває нових можливостей. Одними з ключових характеристик ініціювання самозміни під час подолання кризових станів є типологічні особливості феномена ініціювання особистісних трансформацій, дослідження яких з урахуванням багатовимірного критерію розвитку є надзвичайно актуальним і з констатуючої, і з прогностичної точок зору.

У сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях проблеми кризових ситуацій життя мають різнобічну епістемологічну й етимологічну термінологію. Наприклад, у межах напрямку «психологія життєвого шляху» (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн) «кризова ситуація життя» розглядається як «подія життєвого шляху», що є для особистості поворотним етапом, на якому приймаються важливі рішення щодо подальшого життя. В інших теоріях споріднені поняття виглядають, як: «важка життєва ситуація» (Л. Анциферова), «неможлива ситуація» (К. Артемова), «ситуація соціальної нестабільності» (К. Василевська), «духовна криза» (С. Гроф), «криза» (Е. Еріксон, Д. Маттесон), «психотравмуюча ситуація» (Т. Кириленко),

«біографічна подія» (О. Кронік, Р. Ахмеров), «критична ситуація» (Е. Крупник), «критичний стан буття» (І. Маноха), «переломна ситуація, екстремальна ситуація» (М. Магомед-Емінов), «значуща ситуація» (В. Мясищев), «life change event» (С. Нартова-Бочавер), «стресогенна ситуація» (Л. Пельцман), «життєва криза» (Т. Титаренко) й ін.

При вивченні ймовірних реакцій та дій людини при подоланні кризових станів особистості запропоновано розглядати такі їх види: «адаптаційний синдром» (Г. Сельє), «реакції людини на фруструючі ситуації за напрямом і за типом» (С. Розенцвейг), «типи реагування на конфліктні ситуації» (К. Томас), «coping behaviour» (Л. Мерфі, Р. Лазарус, А. Маслоу, Д. Амірхан, С. Фолкман, А. Каннер, А. Білінг, Р. Моос, Х. Вебер, Р. Мартон, Е. Хайм, Є. Варбан, Т. Титаренко та ін.), «шляхи оволодіння мудрістю буття» (Н. Кузанський), «типологія потенціалу долаття критичних станів буття» (І. Маноха) тощо. Потенціал особистісних змін в умовах кризи розглянутий у дослідженнях різних вчених (О. Биков, Н. Волкова, Дж. Келлог, К. Ленктон, С. Ленктон, В. Лушин, Р. Мей, Л. Пономаренко, О. Родіонова, В. Сатір, Дж. Уїланд-Бергсон, Е. Фром, О. Штепа, К. Юнг та ін.).

Проте, проблематика власне особистісних трансформацій при подоланні критичних станів в сучасних дослідженнях представлена мало. Трансформація особистісної сфери людини в умовах подолання кризових станів особистості має свою структуру, стадії, механізми, види та рівні. Її вихідним результатом є зміна певних психічних компонентів особистості з удосконаленням та підвищенням ступеня розвитку індивіда. При цьому головним у самій трансформації є її започаткування або ініціювання суб'єктом розвитку.

Аналіз наукової літератури з цієї проблеми засвідчує, що на сьогодні недостатньо обґрунтовані теоретичні підходи до проблеми типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання критичних станів буття, не розроблена процедура емпіричного дослідження типологічних моделей ініціювання зміни, спрямованої на саморозвиток і

створення можливостей життя як важливого чинника подолання кризових станів особистості. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: «Типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планової науково-дослідної роботи кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки й здійснене в межах держбюджетної теми «Когнітивно-поведінкові та психолінгвістичні стратегії подолання психічної травматизації особистості» (державний реєстраційний номер 0115U002345).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 18.12.2007 р.) та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 4 від 27 листопада 2014 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 15.06.2010 р.).

Мета дослідження – дослідити особливості особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості, побудувати типологію й емпірично перевірити типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що ефективне подолання ознак критичності ситуації або етапу життя особистості зумовлене власним прагненням самої особистості до вдосконалення й самореалізації й актуалізує різноспрямовані, характерні для конкретної особистості типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій. Базову гіпотезу дослідження деталізовано в таких припущеннях:

1) самостійно створюючи умови пошуку нових стимулів для розвитку, особистість скеровує свої дії в аспектах, важливих для подолання кризових

станів особистості в напрямі до якісної трансформації, що має певні типологічні особливості, котрі виявляються в розвитку специфічних особистісних характеристик і властивостей;

2) в умовах відсутності або зниженого рівня ініціювання особистісних трансформацій розвиток особистості детермінується тенденціями самозбереження або, навіть, регресії щодо наявного статусу й рівня розвитку.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми визначити зміст поняття особистісної трансформації й окреслити теоретико-методологічні, концептуальні та емпіричні засади вивчення її структурно-функціональних особливостей.

2. Розробити теоретичну модель дослідження місця та ролі закономірностей ініціювання особистісних трансформацій з метою встановлення психологічних особливостей прояву та перебігу в умовах подолання кризових станів особистості й подальшої їх типологізації.

3. Визначити психологічні показники й компоненти ініціювання самозміни, що детермінують подолання особистістю ознак критичності в умовах кризи, й побудувати типологічну модель особистісних трансформацій.

4. Розробити емпіричну модель дослідження та цільові методичні процедури для кваліфікації типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи, створити та апробувати авторську методику кваліфікації типів ініціювання особистісних трансформацій.

5. Емпірично дослідити типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій, визначити їхні психологічні особливості, а також встановити змістові характеристики й відмінності в способах ініціювання особистісних трансформацій у представників різних видів криз.

Об'єкт дослідження – особистісні трансформації в умовах подолання кризових станів особистості.

Предмет дослідження – типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: принцип детермінації психічних явищ (С. Рубінштейн, Г. Костюк), принцип єдності свідомості і діяльності (С. Рубінштейн, О. Леонт'єв), гуманістичний підхід до особистості, її зростання та розвитку (Дж. Джендлін, С. Максименко, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром), вчинковий підхід в психології (В. Роменець), онтологічно-орієнтований підхід до вивчення психічних явищ та концепція потенціалу індивідуального буття людини (І. Маноха), суб'єктний підхід до особистості (Г. Балл, Є. Віттенберг, Є. Зав'ялова, О. Маклаков, А. Реан, О. Резникова, О. Солодухова та ін.), ініціальної психології (К. Дюркхайм, М. Гіппіус), багатовимірності особистості (Н. Кузьміна, В. Моргун, В. Мухіна, А. Остапенко та ін.).

Для вирішення поставлених завдань застосовані такі **методи дослідження**:

теоретичні: історико-критичного аналізу й узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень; під час розробки моделі дослідження й інтерпретації отриманих результатів застосовувалися методи теоретичного моделювання феномена ініціювання особистісних трансформацій в єдності його процесу й результату, а також – порівняльний, структурний, комплексний види аналізу і типологічний метод; *емпіричні*: в процесі реалізації емпіричного дослідження типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій застосовувалися методи анкетування, опитування й структурованого самозвіту; з метою емпіричного дослідження змістових характеристик типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості застосовано методики: «Опитувальник смисложиттєвої кризи» (К. Карпинський), тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонт'єва, «Опитувальник особистісної зрілості» (М. Кроз, Л. Гозман), «Опитувальник

рівня суб'єктивного контролю» (РСК) (Дж. Ротер, адаптація Е. Бажина, С. Голинкіної, А. Еткінда), «Тест-опитувальник само ставлення» (В. Столін, С. Пантелєєв) та авторський «Метод дослідження ініціювальних тенденцій особистості (ІТО)» (В. Заїка); *методи статистичної обробки отриманих даних*: комплекс математико-статистичних методів, які реалізувались за допомогою комп'ютерної програми SPSS, а саме: частотний, факторний і кореляційний аналіз, факторне шкалювання, непараметричні критерії достовірності розбіжностей між вибірками, коефіцієнти надійності-узгодженості, дисперсійний аналіз.

Організація і база дослідження. Дослідження проводилося в два етапи (пілотажний та основний) на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та у виправних закладах Державного Департаменту України з питань виконання покарань (ДДУ ПВП) у Полтавській області впродовж 2009-2010 років. У дослідженні були задіяні дві групи досліджуваних, що були врівноважені за статевою ознакою, віком від 18 до 25 років. До першої групи входили студенти психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (100 осіб) із кризами навчання. До другої групи входили ув'язнені, що відбували покарання у виправних закладах ДДУ ПВП у Полтавській області (108 осіб) та знаходились в стані переживання й подолання кризи особистісної автономії (позбавлення волі) та кризи життєвих помилок (скоєний злочин).

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *вперше*: здійснено комплексний аналіз феномена ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризових станів як специфічного комплексу особистісних дій людини, котрі сприяють змінам в її особистісній сфері; розроблено багатовимірну класифікацію життєвих криз, яка дає змогу визначати сферу кризового ураження особистості; визначено фази розвитку кризи (визрівання, переживання, подолання й трансформації); побудовано

структурно-динамічну модель розвитку кризи; емпірично встановлено й продемонстровано, що при подоланні життєвих криз особистість трансформується, втілюючи при цьому типи ініціювання трансформацій: раціонально-самостійний, креативно-вольовий, соціально-залежний та ситуативно-домінантний; розроблена й емпірично підтверджена критеріальна, динамічна та змістова модель особистісних трансформацій; теоретично спрогнозовано й емпірично доведено, що прояви типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій актуалізуються в процесі особистісних змін в кризових станах; розроблено й апробовано авторський Метод дослідження феномена ініціювання особистісних трансформацій (ІТО), який може застосовуватись для кваліфікації ініціувальних тенденцій особистості, а також для побудови прогностичних моделей особистісного розвитку;

- *удосконалено* знання про можливості вивчення типів ініціювання особистісних трансформацій людини з метою саморозвитку та створення умов для реалізації типологічних моделей ініціювання самозмін в умовах різних типів криз;

- *подальшого розвитку* набули уявлення про трансформацію особистості внаслідок подолання нею кризових станів, багатовекторність та багатовимірність ініціювання особистісних трансформацій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що розроблена модель ініціювання особистісних трансформацій може застосовуватись у прикладній психології з метою ідентифікації та корекції шляхів трансформації особистості. Отримані результати можуть бути основою для побудови нових методик кваліфікації та дослідження особливостей розвитку типів ініціювання особистісних трансформацій людини; можуть бути застосовані при розробці психологічних тренінгів і програм, спрямованих на подолання життєвих криз, розвиток та аутотрансформацію в галузі освіти, професійної орієнтації, психологічного консультування тощо.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (довідка № 1752 від 07.09.2010 р.), Житомирського державного університету імені І. Франка (довідка № 459 від 13.09.2010 р.), Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 763 від 17.09.2010 р.), Слов'янського державного педагогічного університету (довідка № 68-11-63 від 17.09.2010 р.), Східно-Європейського інституту психології (Україна-Франція) (довідка № 5-12 від 05.12.2014 р.); в роботу з персоналом Полтавського обласного відділення Української спілки ветеранів Афганістану (довідка № 77 від 07.05.2010 р.), громадського формування «Козацька дружина», Полтавського міського козацького куреня КВЗН, Полтавської обласної козацької громадської організації «Полтавська паланка» (довідка № 311 від 07.10.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Розроблені теоретичні положення й моделі, отримані емпіричні результати належать винятково автору. У статтях, написаних у співавторстві, внесок здобувача полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні проблеми, підготовці емпірико-діагностичного інструментарію, аналізі особливостей трансформації особистості при подоланні кризових ситуацій.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати дисертаційного дослідження обговорювались автором на таких *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Особистісне зростання і гуманізація стосунків між поколіннями» (Полтава, 2007), «Проблеми емпіричних досліджень в психології» (до 150-річчя з дня народження А. Біне) (Київ, 2007); «Шевченківська весна» (Київ, 2008, 2009); «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (Київ, 2008, 2009); 11-13 фестивалів «Тавале»: «Сценарії та свобода» (Харків, 2008), «Доля та імпровізація» (Харків, 2008), «Смисл і унікальність» (Харків, 2009); «Суб'єктно-особистісні виміри психологічної освіти» (Полтава, 2010);

«Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2011, 2014); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2014); «European Academic assembly – 2014» (Краків, 2014); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Ірраціональне підґрунтя раціональності: колізії, взаємовпливи, взаємопереходи» (Полтава, 2009); *науково-практичних семінарах*: «Психологічна підготовка фахівця в умовах реформування освітнього простору» (Полтава, 2008); «Психолого-педагогічні проблеми творчого та духовного розвитку особистості в сучасному освітньому просторі» (Полтава, 2009).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено в 20 публікаціях, з них 9 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 2 – в зарубіжних наукових виданнях та 1 монографія.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, з них – 21 іноземною мовою), 13 додатків на 45 сторінках. Робота містить 25 ілюстрацій та 47 таблиць. Загальний обсяг дисертації – 253 сторінки, основний зміст викладено на 208 сторінках.

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМА КРИЗОВИХ СТАНІВ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

У першому розділі дисертаційної роботи проаналізовані психологічні аспекти проблеми розуміння кризових станів особистості в психологічній літературі. Подається опис визначень кризових станів вітчизняних і зарубіжних авторів та класифікація різновидів життєвих криз людини. Висвітлюються питання особливостей переживання кризових станів, загальні механізми подолання ознак кризи та феномен трансформації особистості людини в умовах подолання кризових станів особистості, особливості ініціювання особистісних трансформацій.

1.1. Психологія кризових станів особистості

Передусім розглянемо підходи до розуміння поняття “криза” в психології. “Криза (від грецьк. crisis – рішення, поворотний пункт) – характеризує стан, який породжується проблемою, що постала перед індивідом, якої він не може уникнути і яку він не може розв’язати за короткий час і звичним способом” [50, с.172]. Інші автори вказують, що „життєва криза – це поворотний пункт життєвого шляху, який виникає в ситуації неможливості реалізації життєвого замислу, що склався” [40, с. 6]. Серед інших визначень поняття “криза” зустрічається також і значення “суд”. Близьким до нього семантично є і поняття “критика”, як вважає Ф.Ю. Василюк, спираючись на думку С.С. Аверинцева. Л.В. Сохань зазначає, що “кризи життя – це піки оновлення внутрішнього світу людини, що “знімають” кожну сформовану її якість” [63, с. 162]. За творами І.С. Кона, термін “криза” підкреслює момент порушення рівноваги, появу нових потреб і перебудову мотиваційної сфери особистості [39; 107].

У китайській мові слово “криза” складається з двох символів, один (wei), означає небезпеку другий (ji) – можливість, що говорить про двозначність даного феномену.

Кризою також можна назвати такий віраж на життєвому шляху, коли старий життєвий світ руйнується частково чи майже дощенту. Людині доводиться відмовлятися від звичних уявлень про цінності, ідеали, смисли, цілі. Вона опиняється перед запитаннями, які не мають однозначних відповідей. Т.М. Титаренко зазначає, що “водночас життєву кризу доцільно розглядати і як рушійну силу особистісного зростання, дорослішання” [230, с. 265].

З точки зору психологічної теорії рольової поведінки “життєва криза – це перехідний період життя, коли відбувається ламання і активна зміна ролей особистості” [199, с.79]. Так, характерне для багатьох особистісних криз, прагнення “втекти від себе” – це не що інше, як прагнення людини позбутися тієї ролі, що чомусь стала причиною її дисгармонійного стану. Життєва криза характеризується неможливістю (або труднощами) засвоїти нову життєву роль, або ускладненнями з можливістю позбутися старої життєвої ролі.

Вчені порівнюють життєву кризу “зі зміною захисного панцира равлика, що росте”. Захисний “панцер” людини це – система особистісних ролей, що, окрім інших, мають і адаптивну, захисну функцію. З метою сховати своє обличчя, прагнучи захистити деякі болісні сторони свого “Я” людина “надягає на себе маску” [199].

В процесі життєвої кризи з руйнуванням ролі завжди відбувається руйнування її адаптивної захисної функції: втрата смислу життя, порушення адекватного уявлення про себе, втрата звичних форм поведінки, пов’язаної з необхідністю створювати нові поведінкові моделі (в тому числі й адаптивні), яких перед тим ще не було [199] і т.д.

Теоретичний напрям вітчизняної психологічної науки “психологія життєвого шляху” (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн) [5], [6], [214], [215] розглядає кризу як “вузловий момент”, “подію життєвого шляху”, що є поворотним етапом, на якому приймаються важливі рішення на тривалий час. Також такі поворотні моменти визначаються різними дослідниками як:

“духовна криза” (С. Гроф) [51], “криза” (Е. Еріксон, Д. Маттесон) [254], [255], “ексквізитна ситуація” (Е.І. Киршбаум), “life change event” (С.К. Нартова-Бочавер) [170], “екзистенційний вакуум” (В. Франкл) [241], “психологічна криза” (А.Г. Амбрумова) [4], “важка життєва ситуація” (Л.І. Анциферова) [7; 8], “неможлива ситуація” (К.Н. Артемова) [10], “ситуація соціальної нестабільності” (К.Н. Василевська) [38], “криза професійного становлення” (Є.Ф. Зеєр, Є.Є. Симанюк) [91], “біографічна подія” (А.А. Кронік, Р.А. Ахмеров) [46; 13], [99], “психотравмуюча ситуація” (Т.С. Кириленко) [83], “критична ситуація” (Е.П. Крупник), “переломна ситуація, екстремальна ситуація” (М.Ш. Магомед-Емінов) [144; 145], “критичний стан буття” (І.П. Маноха) [154], “стресогенна ситуація” (Л. Пельцман) [189], “життєва криза” (Т.М. Титаренко) [227; 229; 230], “мотиваційна криза” (А.А. Файзулаєв) [238], тощо. Не дивлячись на використання різної епістемології, автори вкладають в дані поняття близький смисловий зміст. Розуміючи критичні ситуації як ситуації загострення протиріч розвитку в житті людини, дослідники підкреслюють, що ті шляхи, які використовує суб’єкт для подолання кризи в наступному визначають його долю.

На нашу думку, кризові ситуації, в котрі потрапляє людина в процесі своєї життєдіяльності, мають багатовимірний характер, котрі зачіпають багато вимірів існування людини. Саме тому кризові стани особистості треба розглядати виходячи з теорії багатовимірності особистості (Н.В. Кузьміна, В.Ф. Моргун, В.С. Мухіна, А.О. Остапенко та ін.) та потребують своєї класифікації.

На думку В.В. Нуркової і К.Н. Василевської [177] “критичні ситуації” стають “кризовими” тому, що їхні ознаки представлені у житті індивіда на основі п’яти факторів: 1) *фактор імовірного прогнозування* – виходячи з аналізу свого минулого досвіду, людина оцінює імовірність настання цієї події як нульову або мінімальну; 2) *вітальний фактор*, який виражається в суб’єктивному відчутті неможливості жити, існувати у нав’язаній ситуації, людині здається, що вона не витримає цих умов, не зможе з ними змиритися;

3) *когнітивний фактор*, тобто відсутність необхідних знань, умінь і навичок для життя в даній ситуації, неможливість застосовувати існуючі когнітивні схеми; 4) *поведінковий фактор*, тобто відсутність сформованих моделей поведінки; 5) *екзистенційний фактор* або відчуття смисловтрати, “екзистенційного вакууму”. На думку авторів на більш високому рівні узагальнення ці ситуації поєднує, в першу чергу, симптоматика деформації часової транспективи особистості, коли майбутнє втрачає свою позитивну валентність, теперішнє хаотичне, а минуле перестає бути ресурсом для продуктивної життєтворчості.

Існують кілька точок зору на природу виникнення і протікання життєвої кризи. Такі автори, як Е. Ліндемман та Ж. Каплан [218] вважають, що життєва криза виникає як емоційна реакція людини на загрозливу ситуацію, коли виникають суттєві перешкоди в процесі досягнення життєво важливих цілей, котрі неможливо подолати звичними засобами. Криза також може виникнути і в умовах, що зовні виглядають нібито цілком спокійними.

Ф.Є. Василюк вважає, що причиною кризи може бути як певна подія чи ситуація, так і загострення існуючих (або виникаючих) особистісних протиріч. Життєва криза починається з визрівання і розгортання боротьби протилежних мотивів у процесі втілення життєвої програми, замислу і сягає свого піку тоді, коли індивід продовжує гостро відчувати актуальність свого ще не реалізованого замислу і в той же час він впевнений в неможливості його реалізації в майбутньому. Цей процес має таку послідовність: стрес, фрустрація, конфлікт, криза [41].

Аналіз різноманітних психологічних джерел дає можливість виділити шість психологічних моделей внутрішньоособистісного конфлікту, що може призводити до виникнення кризи: психоаналітична (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, А. Адлер), когнітивна (К. Левін, Р. Лазарус, Л. Фестингер, С. Фолкман), гуманістична (А. Маслоу, К. Роджерс, К. Юнг, В. Франкл), рольова (І.С. Кон, Я.Л. Коломінський, Р. Мертон, Т. Парсонс, Т. Шибутані), вікова

(Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Е. Еріксон), мотиваційно-сміслова (В.М. Мясіщев, В.В. Столін, С.Л. Рубінштейн, В.С. Мерлін).

Ф.Є. Василюк вирізняє в свої працях [39; 41; 42] кілька видів кризи:

Криза першого роду – може серйозно утруднити й ускладнити реалізацію життєвого замислу, однак ще зберігається можливість відновлення перерваного кризою ходу життя. З цього випробування людина може вийти зберігши в існуючому вигляді свій життєвий замисел й задовольнивши свою само-тотожність.

Криза другого роду (власне криза) – робить реалізацію життєвого замислу неможливим. Результат переживання цієї неможливості – модифікація самої особистості, переродження її, прийняття нового замислу життя, нових цінностей, нової життєвої стратегії, нового образу «Я» [41].

«*Мікро-криза*» - це відчуття глобальної втрати смислу, гіркої самотності, безнадійності існування; загострюються старі, давно пережиті образи, «комплекси», розчарування, страхи [39, с. 96]. Така криза не має зазвичай явного, локалізованого, буттєвого джерела. По болючості мікро-криза може не поступатися кризі, проте зазвичай є нетривалою, іноді лише кілька хвилин, на відміну від кризи, тривалість якої може вимірюватися навіть місяцями.

«*Мерехтлива криза*» - маятникові рухи «зісковзування» в інший світ . Ф.Є. Василюк називає дві причини виникнення такого різновиду криз: 1) загальне психосоматичне ослаблення призводить до посилення інфантильних механізмів; 2) стан кризи, викликаний об'єктивно важкими подіями, може змінюватися відчуттям безтурботності або байдужості, тобто виникає тимчасове захисне «зісковзування» до інфантильних станів [39, с. 100].

В цілому ж, життєва криза в розумінні Ф.Є. Василюка – це складний і багатовимірний стан, який мобілізує творчий потенціал особистості, захоплюючи при цьому різні підструктури організму. Це знаходить своє

відображення в різноманітних емоційних і функціональних станах [41, с. 197].

Ф.Є. Василюк зазначає, що особливості прояву кризових станів особистості залежать від типу життєвого світу людини. Так тип життєвого світу складається із зовнішнього світу, котрий може бути легким та важким і з внутрішнього світу, котрий може бути простим та складним. Залежно від їхньої комбінації він виділяє чотири типи життєвого світу [41]:

- *Внутрішньо простий/ зовнішньо легкий* прототипом якого виступає інфантильний тип особистості, котрий ігнорує реальність.
- *Внутрішньо простий/ зовнішньо важкий* формує реалістичний тип особистості.
- *Внутрішньо складний/ зовнішньо легкий* тип формує ціннісний тип особистості.
- *Внутрішньо складний/ зовнішньо важкий* стає причиною творчого типу особистості.

У таких випадках може бути відсутня конкретна надзвичайна подія, яка б могла служити пусковим механізмом для розгортання життєвої кризи. Як правило, запускаючим фактором стає “остання крапка”, тобто якась незначна подія, яка суб’єктивно розцінюється як вагома.

Виникнення кризового стану особистості пов’язане з наявністю певних протиріч у свідомості людини [Сохань Л.В., 63]. Можна виділити три рівні розвитку соціально-психологічних протиріч: 1) відносна соціально-психологічна рівновага (існування протиріччя як тотожності з несуттєвими відмінностями); 2) порушення рівноваги, ускладнення, утруднення основних видів діяльності (рівень появи суттєвої різниці в тотожності, тенденцій, які не відповідають один одному); 3) неможливість реалізації планів і задумів, «розрив» життя (коли суттєва різниця переростає в протилежність, полярність, антагонізм). На кожному з цих рівнів можливе завершення кола діалектичної спіралі, вирішення протиріччя. На другому рівні розвитку протиріччя, при наявності у індивіда складного внутрішнього світу, виникає

конфлікт як явище, що характеризується порушенням відповідності між трьома сторонами діяльності особистості: операційної, мотиваційно-цільової та смислової. А на третьому рівні розвитку протиріччя, коли ставляться під удар фундаментальні для особистості основи її життя, установки, принципи, мотивація, виникає криза. Отже, «криза – це критичний рівень становлення соціально-психологічного протиріччя, загостреного до межі, до останнього кордону, котрий визначає в даний момент внутрішньоособистісні резерви соціальної адаптивної енергії» [63, с. 153].

Протиріччя, що викликають життєву кризу, можна класифікувати наступним чином: 1) протиріччя між жагою життя та її обезціненням; 2) конфлікт між старим та новим (сюди відносяться протиріччя в різних сферах життя – у творчості, в сімейних стосунках, проблема батьків та дітей, проблема суб'єктивних задумів революційного перетворення світу та об'єктивна нереальність їх втілення тут та тепер; 3) протиріччя в етичних переконаннях однієї й тієї ж людини, між особистісними почуттями та боргом, добротою та брехнею, чуттям істини та легкодухістю тощо; 4) невизначеність, подвійність стосунків з оточуючими, незадоволеність потреби у спілкуванні, у взаєморозумінні тощо. За способом вирішення особистістю суперечностей К.А. Абульханова-Славська пропонує розглядати й типи поведінки особистості [2].

Т.М. Титаренко говорить, що у стані кризи одночасно співіснують дві взаємопов'язані суперечливі тенденції: з одного боку, це консервативна здатність отримувати якісні зміни, як позитивні, так і негативні, а з іншого – наявність потенційних внутрішніх можливостей долати це стримування, виходити на новий рівень життя навіть ціною певних втрат і страждань. Переважання однієї з цих тенденцій значною мірою виявляється залежним від випадкового флуктуаційного впливу у кульмінаційний момент кризових переживань [230, с. 267].

І.П. Маноха вказує, що в певні періоди життя людини виникають моменти “відповідати перед власним буттям”, які мають певну міру

напруженості, непевності та актуалізують необхідність діяти. Вони визначаються як “критичні стани буття” та є абсолютно природними, “оскільки критичність – сутнісна ознака буття людини, як і буття взагалі” [154, с. 239]. І.П. Маноха визначає типи критичних станів буття, котрі побудовані з урахуванням двох основних законів буття людини. Перший – це закон єдності у просторі, який характеризується єдністю дій та цілей людини та їх цілісністю; другий – це закон неперервності у часі, за яким сучасний стан людини визначається через “безперервну послідовність станів свідомості з того, що було з нею в кожний момент її минулого”. Так *перший* тип критичних станів буття зумовлений законами індивідуального буття, де виникає загроза “вibraції” цілісності, єдності або безперервності. *Другий* та *третій* типи критичних станів буття детерміновані переживанням простору та часу буття, за яких відбуваються хитання на межі “близько – далеко”, “зараз – потім”, “скоро – не відомо, коли”, “так – ні” тощо. *Четвертий* тип критичних станів обумовлений актуалізацією критичного досвіду людини, який може бути неререфлектованим, негенералізованим, нетипологізованим. *П’ятий* тип критичних станів зумовлений вимогою (об’єктивною чи суб’єктивною), що висуває людині саме життя, – змінитися, стати іншою [154].

З точки зору змісту і характеру психологічних проблем чи життєвих обставин, що спричинили кризову ситуацію, а також особистісних ролей, що виникають, розвиваються і зникають П.П. Горностай виділяє кілька типів життєвих криз: *кризи становлення особистості, кризи здоров’я, термінальні кризи, кризи значущих стосунків, кризи особистісної автономії, кризи самореалізації, кризи життєвих помилок* [199].

Достатньо досконало психологами вивчені кризи навчання, серед яких виділяють такі їх види: 1) криза адаптації до умов навчання (криза першого року), 2) криза середини навчання, 3) криза випускника, 4) криза відрахування [185].

Т.М. Титаренко кризи, що їх переживає кожна особистість поділяє на нормальні та анормальні [227, с. 91]. Нормальна криза – це перехід від одного вікового етапу до іншого. Анормальна або життєва криза виникає у складних життєвих умовах, коли людина переживає події, що раптово змінюють її долю. Такі події можуть зачіпати сімейний, професійний, особистісний та ін. аспекти життя людини.

Результати досліджень різних авторів [7], [40], [52], [60], [73], [154] і запропоновані ними класифікації життєвих криз можна об'єднати у наступну узагальнену форму:

- 1) *за критерієм особистісного розвитку*: нормативні (вікові) і ненормативні кризи;
- 2) *за критерієм тривалості*: мікрокризи – кілька хвилин, короткочасні – до 4-6 тижнів, довготривалі – роки;
- 3) *за критерієм результативності*: конструктивні і деструктивні;
- 4) *за діяльнісним критерієм*:
 - кризи операціонального аспекту життєдіяльності: “не знаю, як жити далі”;
 - кризи мотиваційно-цільового аспекту: “не знаю, для чого жити далі”;
 - кризи смислового аспекту: “не знаю, навіщо взагалі жити далі”;
- 5) *за критерієм глибини переживань*: поверхові, середні та глибокі ;
- 6) *за критерієм складності*: кризи, що викликані однією подією, багатовимірні кризи, котрі зачіпають майже всі аспекти індивідуального життя;
- 7) *за критерієм детермінованості*: кризи, що викликані інтрапсихічними факторами; кризи, що викликані ситуативними факторами;
- 8) *за критерієм передбачуваності*: передбачувані (вікові); непередбачувані (“кризи-сюрпризи”) та проміжні.
- 9) *за критерієм впливу*: мотивуюча (адаптивна); критична (дезадаптивна); латентна криза;

10)) *за критерієм просторово-часових орієнтацій*: кризи життєвих помилок (минуле), ситуативні кризи (теперішнє), термінальні кризи (майбутнє);

11) *за формою реалізації діяльності*: кризи особистісної автономії, духовні кризи, кризи сенсу життя;

12) *за рівнем засвоєння діяльності*: кризи становлення особистості (навчання), рольові кризи (відтворення), кризи самореалізації (творчість).

У процесі розгортання кризи Е. Ліндеман і Ж. Каплан розрізняють чотири фази, які знаходять своє вираження у наростанні і спаданні напруження та супроводжуються різними суб'єктивними симптомами (почуттям тривоги, розгубленості, безпорадності, провини і т.п.) і способами адаптації (методом спроб і помилок, переоцінки цінностей, захисними реакціями тощо). Різні “типові” кризи (горе в зв'язку зі смертю близької людини, втрата коханого) характеризуються загальними та специфічними ознаками. Перспективу досліджень указані автори вбачають у тому, що потрібно навчитися завчасно розпізнавати кризові явища, які властиві різним ситуаціям.

Кризовий стан, що характеризується соціальною і когнітивною безструктурністю визначається поняттям лімінальності (В. Тернер). Прояв лімінальності (лімінал – людина переходу, порогу, межі) неодмінно включає цілий ряд ознак, серед яких головними є фізична слабкість, хворобливість, виснаженість, відсутність певної позиції у градації соціальної ієрархії (відсутність будь-якого соціального статусу), нещасливі, невдалі любовні взаємини, своєрідне інтуїтивно-індуктивне мислення, присутність теми смерті як суттєвої (символічне помирання, коли людина вся у власних переживаннях і не здатна виконувати свої соціальні функції). “Лімінальні істоти, – пише В. Тернер, – ні тут, ні там, ні те, ні се, вони в щілинах і проміжках. Їхні амбівалентні властивості виявляються великою різноманітністю символів, і лімінальність часто уподібнюється до смерті, утробного існування, не показовості, темряви, середньої статі, пустелі,

затемнення Сонця і Місяця” [236, с.81]. Отже, ліміналі, як люди переходу, являють собою неврівноважену систему, а лімінальність – стан переходу і кризи. Це якість життя певних верств соціуму, але одночасно – це властивість перехідних періодів життя будь-якого члена суспільства під час життєвої кризи.

Розуміння “життєвої кризи” в психології має досить різноманітну направленість залежно від змісту, характеру психологічної проблематики. Але смислове навантаження різної термінології і класифікації має однорідну структуру, а процес перебігу кризового стану та зміни, що відбуваються у психіці людини під час його протікання тотожні при будь-якому різновиді кризи.

У кризовій ситуації особистість стає все більш неврівноваженою, набуваючи загостреної чутливості до зовнішніх впливів. Це так звана “резонансна чутливість” або сенситивність [184]. Слабкі сигнали на вході системи можуть породжувати значні відгуки, а іноді призводити до несподіваних ефектів. Система в цілому, як зазначає І. Пригожин, перебудовується таким чином, що її поведінка стає непередбачуваною [197].

Криза життя починається з назрівання та розгортання боротьби протилежностей в процесі здійснення життєвої програми, замислу та досягає апогею, коли людина гостро відчуває актуальність для себе замислу, що зірвався, та упевнена в неможливості його реалізації [63]. Усвідомлення такої ситуації супроводжується глибоким заглибленням людини в її переживання, суб’єктивною зупинкою часу та різким обмеженням суб’єктивного простору життєтворчості.

Л.В. Сохань зазначає, що життєва криза особистості почасти приводить людину до бездіяльності, зупинки на деякий час життя, перетворення її з діалектики на метафізику, перекриває джерело активності людини, яке міститься в суперечності її життя. Все бачиться в темному світлі, зникають протилежності. Рух протилежностей в кризі можна розбити

на кілька етапів: 1) існування в антагонізмі; 2) випадіння однієї з них (власне криза); 3) знаходження нової протилежності в кризі [63].

Динаміка перебігу кризи характеризується певними етапами: 1) початковий період, 2) період накопичення напруги, 3) критичний період, або період «гострих» переживань, 4) період виходу (прийняття рішення з наступною стабілізацією). Кожен з цих етапів характеризується своїм специфічним змістом та вираженими формами поведінкових реакцій [217]. Переживання ж життєвої кризи відбувається за трьома стадіями [199]: від найлегшої до найглибшої, які мають свої особливості переживання.

Страждання людини різними філософськими напрямками розумілося по-різному. За античних часів страждання недооцінювалось, спартанці та стоїки стверджували, що воно повинно бути подолане, як порочна пристрасть. За часів Середньовіччя страждання переоцінювалось християнами та возводилось в ранг самовдосконалення. Ф. Ніцше в стражданні вбачав засіб для возвеличення душі, але розумів його як перманентне явище. Екзистенціалісти (С. К'єркегор, Ж.П. Сартр, А. Камю) страждання розуміли як незмінну життєву характеристику людини, яка не може бути подолана. Східна філософія (буддизм, даосизм, джайнізм) вчить ескапізму, втечі від причин його породження. З розвитком психології починається вивчення детермінант виникнення цього явища та пошук шляхів із його подолання.

Життєва криза має ряд особливостей, які відрізняють її від інших емоційно складних життєвих ситуацій [Варбан Е.А, 34]. Під час переживання кризи людина відчуває певні зміни у ставленні до внутрішнього і зовнішнього світів [Варбан Е.А, 35]. При сприятливому результаті кризи можна розглядати, як зазначає О.П. Саннікова, як перманентний стан особистості, що нормально розвивається, як стан, який передуює появі якісно нової особистості, аж до зміни системи установок, відношень, цінностей тощо [217].

Суттєвим у переживанні кризової ситуації є ставлення особистості до неприємних новин, тривожних несподіванок, стресових ситуацій,

травмуючих життєвих обставин. На думку Василюка Ф.Є., існують такі типи ставлення до кризової ситуації [41]: 1 – ігноруюче ставлення; 2 – перебільшуюче ставлення; 3 – демонстративне ставлення; 4 – волюнтаристське ставлення; 5 – продуктивне ставлення.

Отже, в психологічній літературі існує достатньо багато різних підходів до розуміння поняття “криза”, пердставлені фактори її виникнення, динаміка перебігу та переживання. Саме переживання людиною життєвої кризи є досить різноманітними і зачіпають усі рівні її буття: ментальний, емоційний, фізичний, поведінковий. При всьому їхньому негативізмі, вони є нормальною адаптаційною реакцією на психічну травму, розряджаючи таким чином внутрішню напругу, яка накопичилася. Усі психогенні порушення, що виникають під час цього можуть минути внаслідок оптимального вирішення кризового стану. Тому далі ми розглянемо основні психологічні механізми подолання кризових станів людини, що вкрай важливо для розуміння векторів поведінки людини в кризовому стані, від яких буде залежати її подальший розиток.

1.2. Загальні психологічні механізми подолання кризових станів

Кризовий стан особистості потребує від людини залучення психологічних ресурсів з метою відновлення гомеостазу, що порушився. Для цього використовуються відповідні стратегії в межах власних можливостей, що призводять до трансформації особистісної сфери та виходу з кризового стану.

На думку Ф.Є. Василюка, життєва криза, як правило, не може бути розв’язана виключно у предметно-практичній і пізнавальній діяльності, в цьому можуть допомогти тільки процеси переживання, тобто подолання, які мають певну специфіку, а саме – подолання травмуючої ситуації:

“Переживання ми розуміємо як специфічну діяльність, особливу роботу з перебудови психологічного світу, яка спрямована на встановлення смислової відповідності між свідомістю і буттям, загальною метою котрої є підвищення рівня усвідомлення життя” [41, с.30].

Переживання, як діяльність, реалізується як зовнішніми, так і внутрішніми діями. Зовнішні дії сприяють переживанню не прямо, через досягнення якихось предметних результатів, а через зміну свідомості суб’єкта і його психологічного світу взагалі [41]. При цьому реакція подолання повинна формуватися з урахуванням резервів та потенційних можливостей особистості [63]. Природа діалектичного зняття протиріч життя під час кризи лежить насамперед в прийнятті людиною критичних станів життя як цінності, що спонукає всю життєдіяльність особистості (а не тільки певну діяльність) до реакції подолання. Адже на Давньому Сході вчителя підносили за те, що той вмів довести учня до кризи, вибити учня із звичного, нормального стану свідомості, зруйнувати звичні уявлення про «правильне і неправильне», для того, щоб активізувати розвиток особистості.

А.С. Макаренко навіть рекомендував штучно створювати подібні кризи для того, щоб особистість опинилась в стані, який вимагає зміни корінним чином, відродження до нового життя. Він запропонував метод «вибуху», який полягає в створенні та загостренні ситуації, котру не можна вирішити поступово, завдяки компромісам, але для якої потрібно потрясіння свідомості, категорична чесність та критичність по відношенню до самого себе. Також Альберт Ейнштейн стверджував: “Неможливо вирішити проблему, знаходячись на тому ж рівні, на якому вона виникла. Необхідно піднятися над нею, піднявшись на наступний рівень”.

Зарубіжні дослідники для позначення терміна “психологічне подолання” використовують термін “coping”, або “coping behaviour”, розуміючи під ним індивідуальний спосіб взаємозумовленості людини і ситуації відповідно до її власної логіки, ваги в житті суб’єкта та його

психологічних можливостей [170, с. 21]. В німецькій психології вживається аналог копінгу – “bewältigung” (подолання) та “belastungsverarbeitung” (переробка навантажень), що свідчить про змістовну спорідненість психологічних термінів. Вважається, що головне призначення coping зводиться до того, щоб якнайкраще адаптувати людину до вимог ситуації, що дозволить їй оволодіти цією ситуацією, послабити або пом’якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. У системі адаптивних реакцій людини копінг-механізми тісно пов’язані з механізмами психологічного захисту, але вони є активними, більш усвідомленими зусиллями людини, що направлені на оволодіння ситуацією або проблемою [86].

Психологи, котрі досліджують проблему психологічного подолання, вказують про існування стійких механізмів психологічного подолання. Їх називають «функціональний орган», чи механізм переживання, котрий раз склавшись, може стати одним зі звичних засобів розв’язання життєвих криз в різноманітних ситуаціях [41].

Існує тривимірна психологічна модель процесу подолання життєвих криз О.Д. Донченко та Т.М. Титаренко [60]. За нею перший вимір характеризує психологічний захист, що захищає індивіда від усвідомлення небажаних та небезпечних змістів, знімаючи таким чином тривогу та напругу. Людина, котра зупиняється на даному рівні починає боятися всього, що може змінити її становище та викликати почуття небезпеки. Другий вимір адаптації, потребує певного життєвого досвіду для пристосування до нових незвичних умов. Існування за таких умов потребує перебудови свідомості, критичного осмислення ситуації та задіяння певних особистісних якостей. Третій вимір, або справжнє оволодіння ситуацією визначається потребою в активній свідомій зміні кризової ситуації та включення творчого потенціалу особистості. Саме на цьому рівні відбувається розширення свідомості та якісна трансформація особистості.

Вчені виокремлюють так званий особистісний профіль подолання, котрий залежить від соціальної, професійної та вікової належності людини [109]. Він включає в себе такі компоненти: 1) орієнтованість, або локус подолання (на проблему або на себе), 2) сфера психічного, в якій розгортається подолання (зовнішня діяльність, уявлення, почуття), 3) ефективність (досягнення бажаного результату у вирішенні труднощів), 4) часова тривалість досягнутого ефекту (радикальне подолання ситуації чи створення умов для постійного повернення до цієї ситуації), 5) ситуації, які викликають (пробуджують, стимулюють) поведінку подолання (кризові, навчальні, професійні, буденні). Психологічне подолання запускається проблемною ситуацією та вважається завершеним тоді, коли ситуація втрачає свою значимість для суб'єкта і звільняється енергія для вирішення інших завдань життя. Критерієм ефективності форм подолання та їх завершенням вважається досягнення психічного благополуччя, зниження рівня невротизації особистості, зняття психосоматичної симптоматики, станів три-вожності, дратівливості, депресії і ослаблення почуття особистої вразливості щодо стресу.

Вікові особливості форм психологічного подолання труднощів мають свої закономірності. Так у підлітковому та юнацькому віці переважають емоційні форми подолання. Проблемно орієнтовані, інструментальні форми подолання складних ситуацій характерні переважно для зрілого віку. Специфічна риса подолання для людей похилого віку – духовно-релігійні форми опору життєвим випробуванням.

Статеві відмінності психологічного подолання обумовлені статево-рольовими стереотипами: жінки та фемінні чоловіки схильні до психологічного захисту та емоційного вирішення проблеми, а маскулінні жінки і чоловіки схильні діяти інструментальним чином, шляхом перетворення наявної ситуації. При цьому жінкам властиво у разі виникнення труднощів у будь-якій сфері (сімейних, виробничих,

міжособистісних стосунках) шукати соціальної підтримки, а чоловіки прагнуть змінити конкретну ситуацію [109].

Типи (модальності) копінг-механізмів можуть проявлятися в когнітивній, емоційній і поведінковій сферах особистості людини [12].

Вченими доведено, що рівень розвитку інтелекту значно впливає на подолання кризових станів особистості. Так, «досліджувані з високими показниками рівня інтелекту виступали в подіях власного життя активними суб'єктами, в той час, як діти з низьким частіше пасивними спостерігачами подій» [167, с. 187].

У рамках розгляду стратегій подолання та ініціювання особистісних трансформацій важливе місце займає прогностична компетентність особистості. Н.П. Ничипоренко говорить, що "... прогностична компетентність можна визначити як якість здорової особистості, функція якої полягає в забезпеченні психологічної адаптації поряд з механізмами психологічного захисту та стратегіями поведінки оволодіння" [175, с. 129]. Прогностична компетентність негативно корелює з депресивністю, емоційною лабільністю та позитивно – з комунікабельністю.

Отже, види психологічного подолання, визначаються суб'єктивним значенням ситуації, що переживається, і відповідають переважно одній із задач – розв'язанню реальної проблеми або її емоціональному переживанню, корекції самооцінки або регулюванню взаємовідносин з людьми. Виділяють: *типи (форми) подолання* (Т.Л. Крюкова [111]; А.А. Налчаджян [168]; Л.В. Трубіцина); *способи, прийоми* (Є.О. Варбан [34; 35]; Л.А. Регуш та ін.); *стилі* (Д. Леонт'єв [122; 123]; О. Лібіна, О. Лібін [124; 125; 126]); *техніки* (Л.І. Анциферова [7]; А.О. Прохоров); *стратегії* (Л.І. Анциферова [7]; Л.В. Виноградова [43]; Н. Волянчук; А.М. Дьомін; Т.Л. Крюкова [111]; О.В. Лібіна [124; 125; 126]; К. Муздибаєв; С.К. Нартова-Бочавер [170]; Ю.П. Тобалов [232]; О.М. Туманова; Г. Перрі; О.І. Шмирьова).

У зарубіжній психологічній літературі також не існує загальноновизначеної класифікації типів психологічного подолання – вони

виділяються дослідниками досить довільно. Проте вважається, що більшість із них побудовано навколо двох запропонованих Лазарусом і Фолкманом модусів психологічного подолання, спрямованого на 1) розв'язання проблеми, 2) зміну власних установок у ставленні до ситуації [170, с. 22].

А. Білінг і Р. Моос пропонують для розгляду три способи психологічного подолання: оцінка ситуації, втручання в ситуацію, уникнення. Останній спосіб може мати свої “гілки” – певні утворення, як наприклад самообман. Схожу ситуацію змальовує і П. Віталіано, котрий виділяє три способи емоційно-орієнтованого психологічного подолання (поряд із проблемно орієнтованим подоланням). Це самозвинувачення, яке виражається в самокритиці, повчанні самого себе; уникання, коли людина поводить ся так, ніби нічого не сталося; бажане тлумачення – марні сподівання, коли людина чекає на чудо.

Х. Вебер вважає, що основний репертуар способів психологічного подолання включає такі форми: 1) реальне (поведінкове або когнітивне) розв'язання проблеми; 2) пошук соціальної підтримки; 3) перетлумачення ситуації на свою користь; 4) психологічний захист і відторгнення проблем; 5) уникнення та ухилення; 6) співчування до самого себе; 7) зниження самооцінки; 8) емоційну експресію [170, с.23].

Для успішного подолання життєвих криз та розв'язання інших важких життєвих ситуацій особистість мусить сформувати чи розвинути в собі “метастратегічні техніки” життя. Одна з них – це здатність передбачати і відвертати важкі ситуації, блокувати виникнення негативних подій [7, с.16]. Інша узагальнена техніка реалізується в здатності своєчасно розпізнавати неможливість розв'язання деяких життєвих проблем і вміння сконцентрувати свої зусилля навколо інших, не менш нагальних проблем.

Т.М. Титаренко визначає найбільш поширені стратегії опанування [199]: дистракція (відволікання), релаксація, перевизначення ситуації, прийняття, емоційне відреагування, пошук підтримки та ін. Серед технік і

прийомів існування в складних життєвих умовах можна виділити конструктивні, неконструктивні та самовражаючі [199].

Л.І. Анциферова вказує про наступні типи реакцій на кризові умови існування [7]:

1) перетворююча стратегія оволодіння (ставиться ціль вирішення проблеми, розробляються засоби її досягнення, корегуються власні очікування);

2) пристосування (зміна ставлення до ситуації, надбання нової ролі);

3) допоміжні прийоми (відхід від невдач, заперечення, психологічне відключення, саморуйнування через алкоголь, психотропні речовини, суїцид);

4) роздвоєння свідомості (непсихотичний рівень), коли людина живе немов би в двох світах (там – ще війна, а тут – непривітний мир);

5) вплив особистості на успішність оволодіння (інтерналі звинувачують себе та мають власну мотивацію все виправити, екстернали не беруть відповідальність на себе та бажання щось робити).

У руслі вивчення потенціалу індивідуального буття людини І.П. Маноха пропонує типологію потенціальних ознак долання людиною критичних станів буття, розроблену на основі типології онтологічних форм потенціальності [154]. Для цього використовувалися чотири основні ознаки: психологічної обумовленості буттєвих характеристик (потенціал природжений, потенціал набутий); перспективності індивідуального розвитку (потенціал прогресивний, статичний, регресивний); продуктивності саморозвитку (потенціал конструктивний, нейтральний або деструктивний); цілісності розгортання індивідуальної сутності “Я” (потенціал довершений або недовершений). Так можна розглядати такі типи потенціалів долання критичних станів: 1) природжений, прогресивний, конструктивний, довершений; 2) природжений, статичний, нейтральний, недовершений; 3) природжений, регресивний, деструктивний, недовершений; 4) природжений,

прогресивний, нейтральний, недовершений; 5) набутий, прогресивний, конструктивний, довершений; 6) набутий, статичний, нейтральний, недовершений; 7) набутий, регресивний, деструктивний, недовершений. Далі змістовно характеризуються: перший тип, як “активний творець буття”; другий тип, як “схованка власного «Я»”; сьомий тип, що метафорично позначається “спалахнути, щоб загинути у полум’ї”, та ін.

Під час застосування різноманітних шляхів із подолання критичної ситуації індивід звертається до свого попереднього досвіду. Як зазначає О.М. Лактіонов: “саморегуляція життєвої активності неможлива без опори на індивідуальний досвід. В умовах високої невизначеності зовнішніх факторів регулювання роль досвіду особливо зростає” [117, с. 336]. О.М. Лактіонов у вивченні досвіду вводить поняття “особистісний інтерпретаційний комплекс”, який є полімодальною сукупністю самооцінок, оцінок, суджень, думок, установок, що формуються за допомогою суб’єктивних раціоналізацій та узагальнень за підтримкою і згодою навколишніх [117]. Забезпечуючи життєдіяльність людини в умовах кризи відбувається “... трансформація особистісного досвіду у виді прояву деяких фіксованих форм адаптації особистості до перехідного періоду” [117, с. 337].

Розглянемо дві стратегії адаптивного поведіння: *зануреність* (*залученість*) – характеризується високим рівнем прийняття ситуації, незалежно від того, до якого досвіду вони відносяться (поняття ввів Ж.П. Сартр як якість, похідну від “закинутості” людини в світ); *конкуренція* – визначається рівнем пріоритетності старого чи нового досвіду в оцінці себе й інших у тій чи іншій ситуації. Нігілізм же фактично постає низькою зануреністю.

У широкому розумінні можливі два шляхи трансформації особистісного досвіду та виживання людини: 1) прийняття й утримання нового і старого – стратегія “і/і”; 2) відстоювання одного з видів досвіду і дискредитація іншого – стратегія “або/або”.

Структура стратегій оволодіння в кризових умовах у порівнянні з оцінками складності ситуації представлена наступними стилями: 1) соціотропний стиль, який вказує на залежність від інших людей; 2) емоційно-домінантний стиль проявляється зовнішньою та внутрішньою експресією; 3) проблемно-орієнтований стиль характеризується направленістю на зміну кризових ситуацій; 4) мобілізаційний стиль спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів [242].

При аналізі особистісного потенціалу розв'язання складних життєвих ситуацій необхідно враховувати загальний стиль життя людини, взаємозв'язок індивідуально-психологічних властивостей особистості. Наприклад, А. Кронік та Р. Ахмеров виділяють такі стилі життя індивіда, як: діяння, споглядання, гедонізм та аскезу [150].

Стиль взаємодії особистості з життєвими обставинами (з життям у цілому) за А.В. Лібіним можна охарактеризувати за допомогою таких біполярних параметрів [109]:

1) А (+) адаптивність (синхронність, відповідність вимогам середовища); А (-) дезадаптивність (невідповідність вимогам середовища);

2) К (+) збалансованість структури індивідуальності з позитивним компенсаторним ефектом; К (-) дисбаланс у структурі індивідуальності за наявності гіперкомпенсації чи гіпокомпенсації;

3) О (+) оптимальність (адекватна вартість затрат – фізіологічних, психологічних тощо – на досягнення цілі); О (-) хаотичність (затрати непорядковані та їх вартість не відповідає важливості досягнутої цілі).

Д.О. Леонтьєв виділяє так звані «типи життєвих позицій», котрі суттєво впливають на розвиток особистості та її функціонування у зовнішньому світі [123].

Приблизно з 1980-х років більшість зарубіжних дослідників зійшлися на доцільності опису здатності до адаптації в умовах травматичного стресу метафорою „психологічна еластичність (пружність)” („psychological

resilience") [209]. З еластичністю пов'язані такі синоніми, як пружність, міцність, загоєння, відновлення, лікування.

Аналіз психологічних англомовних джерел показав, що під цим терміном розуміють не тільки відбудовний процес, але і процес захисту від травми, процес адаптації до травматичних ситуацій, екстремальних умов, здатність долати життєві стреси і підтримувати стабільний стан і ефективність соціального функціонування в умовах травматичного стресу. Еластичність – це функція чи якість нашої свідомості. Свідома участь людини в розвитку власної еластичності пов'язана зі: 1) зміною власного образу; 2) зміною сприймання дійсності [261; 262; 263; 264; 267; 268; 269; 270; 271; 272; 273; 275; 277].

А. Shatte і К. Reivich стверджують, що підвищити еластичність можна шляхом зміни того, як людина осмислює проблему. Автори виокремили 7 факторів еластичності: відсутність надмірної самокритики і негативних „Я-образів“; можливість свідомого управління поведінкою в будь-якій кризовій ситуації; уміння впоратися з горем і занепокоєнням; уміння переборювати перешкоди у відносинах, родині, на роботі; уміння досягати кращого фізичного здоров'я; уміння підтримувати оптимізм; уміння використовувати позитивні шанси, що дає життя [274].

О.О. Зайва, як ресурс психологічного подолання, досліджує почуття гумору [85; 86]. П.В. Лушин запропонував для подолання кризових ситуацій та пошуку шляхів виходу з них метод створення власних афоризмів на основі роздумів над життєвими проблемами. Це дає змогу створити нову психологічну реальність, що допоможе протриматися у складний для людини час. Ці речення, що несуть важливу інформацію для індивіда у властивому для нього розумінні П.В. Лушин назвав “ голограмами ”: чим більше розглядаєш голограму, тим більше вимірів і, як наслідок, інформації з'являється в полі зору [135].

Є.О. Варбаном було виділено чотири типи стратегій подолання життєвих криз [34; 35]: психологічний захист, самовдосконалення, смисло- і ціле- утворення, подолання за допомогою інших.

В.Н. Мясищев, відштовхуючись від формули, що “людина, як особистість – ансамбль відношень”, у своїх працях підкреслював: для того, щоб зрозуміти вірно, чому людина так, а не інакше вчинила в якійсь ситуації, недостатньо знати, як вона міркує, а потрібно безперечно виявити ще як вона ставиться до того, що відбувається з нею. І він стверджував, що поведінка людини в кризовій ситуації у сто раз краще усіляких тестів висвітлює її справжню суть [165; 166].

Іншою важливою складовою психіки людини, що впливає на її можливості при пошуку виходу з кризових ситуацій є поняття “життєздатності”, яке ввів Б.Г. Ананьєв. Вона включає в себе рівень працездатності людини, активності інтелекту, емоційної витривалості, стійкості установки на реалізацію віддаленої у часі цілі тощо. Все це залежить від минулого досвіду людини помножених на особистісні якості індивіда.

Є.О. Варбан, як один із можливих способів ефективного подолання кризових ситуацій, який можна застосовувати під час пошуку виходу з кризи, пропонує “попереднє планування своїх дій”.

Цікавими є стратегії засобів адаптації до кризових умов у суспільстві в межах однієї культури, запропоновані Р. Мартоном [191]. Вони розглядаються в соціологічній площині, але проявляються в житті кожного індивіда: 1) підкорення – прийняття цілей індивідами, що визначаються певною культурою і прийняття інституціоналізованих засобів; 2) інновація (оновлення) прийняття даних цілей і засобів; 3) ритуалізм – усунення цілей і прийняття засобів; 4) ретритизм (втеча від життя) – усунення і цілей, і засобів; 5) бунт – заміна старих цілей і засобів новими способами їх реалізації.

У будь-якому разі, в процесі подолання життєвої кризи особистості в її поведінковій стратегії здійснюється переосмислення цінностей і самої ситуації кризи, що дає можливість знайти в ній нове бачення проблеми і зробити крок в бік конструктивного розв'язання проблеми. Такі поведінкові стратегії пов'язані з активізацією вольових зусиль індивіда навіть тоді, коли вирішити проблему здається неможливим.

Особистість здійснює вибір відносно того чи іншого вектора розв'язання критичної ситуації: 1) *редукції критичного змісту ситуації*, коли особистість намагається усунути критичність ситуації за рахунок свідомої відмови від домагань зберегти свою індивідуальність, цілісність, сутнісну недоторканість; 2) *оптимального подолання критичної ситуації*, коли особистості вдається зберегти свій особистісний статус, не поступившись певним принципам діяння та поведінки, і зумівши при цьому розв'язати те протиріччя, яке зумовило виникнення даної ситуації; 3) *перевершення, трансцендентний вихід* особистості з критичної ситуації, коли їй вдається не тільки розв'язати протиріччя та зняти ознаки критичності у певній ситуації діяння, а ще й здійснити якісний стрибок у власному розвитку через набування досвіду перетворення ситуації від деструктивного, негативного знаку до позитивного знаку “ініціації особистісного зростання” – або через підпорядкування змісту даної ситуації ситуативному утворенню більш високого, узагальненого рівня, де критичний зміст (або актуалізовані протиріччя) є необхідною складовою певного циклу становлення зростання особистості, набуття нею певних психологічних ознак тощо [28; 29; 30; 98].

Загалом можна зазначити, що подолання кризових ситуацій особистістю відбуваються на таких рівнях: інтелектуальному (когнітивному), емоційному, поведінковому та соціально-психологічному та має свій особистісний профіль подолання. Існують також вікові, соціальні, етнічні та статеві (гендерні) відмінності психологічного подолання, які суттєво відрізняються між собою. В будь-якому разі людина застосовує різні

стратегії і тактики при вирішенні проблеми, але всі вони зводяться чи до перетворення ситуації, чи до пристосування до неї (хоча існує і третій шлях – втечі, який, на нашу думку, не є конструктивним). Але, безумовно, людина не залишається такою, якою була до кризи, змінюється її внутрішній світ, адже в нього включається новий життєвий досвід, відбувається трансформація різних структур особистості. Важливим процесом є й започаткування змін особистості під час подолання, що веде до контрольованого процесу трансформації та гармонізації психічного світу людини. Саме тому далі ми розглянемо феномен ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів.

1.3. Феномен ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи

Проблема вивчення особистісних змін внаслідок подолання людиною життєвої кризи – має свої власні мало досліджені теоретичні та практичні аспекти. Один з них полягає у встановленні об'єктивно-достовірних критеріїв зміни особистості, зокрема – якими засобами можна виміряти дані зміни, адже відомо, що поведінка, яка вимірюється за допомогою психодіагностичної техніки, має велику варіативність [191]. Саме тому необхідно ґрунтовно розглянути даний феномен трансформації в його багатогранному прояві.

Трансформація (від лат. *transformatio* – перетворення) – процес розвитку особистості, в ході якого вона набуває цілісності і завершеності [200]. Синонімами трансформації є також такі поняття, як: зміна, перетворення, модифікація, метаморфоза, оновлення, конверсія, пертурбація, трансфігурація тощо.

Вперше про феномен змін та його особливості говорив відомий античний філософ Арістотель в аспекті аналізу існування сутностей. Будь-

яка сутність, за ним, виникає завдяки дії сутності того же виду. Матерія підлягає змінам, які сприяють утворенню форм. Речі в світі виникають або під дією мистецтва (початок знаходиться в іншому), або під дією природи (початок змін знаходиться в самій речі), або ненавмисним чином (відсутність початку) чи – самі по собі (відсутність початку). Сутностей як таких Арістотель вказує три: 1) матерія; 2) природна реальність; 3) індивідуальна сутність, яка утворюється з перших двох. Він зазначає: “ сутність, яка сприймається відчуттями, схильна до зміни. І зміна ця виходить від протилежних <один одному> членів або від проміжних <між ними>, при тому з числа протилежних вона починається не з усякого ... , але тільки з того, що протилежне <один одному>; саме тому в основі <зміни> повинен лежати деякий субстрат, який змінюється в протилежний стан; адже <самі> протилежності <як такі> не підлягають зміні ” [9, с. 319]. Далі він розглядає види можливих трансформацій: “ якщо тепер <родів> зміни чотири – (та вона виникає) або у відношенні сутності, або у відношенні якості, або – кількості, або – місця, причому зміна у відношенні даності цього предмету – це *виникнення та знищення* в безпосередньому сенсі, зміна по кількості – це *ріст та спад*, зміна стану – *якісне перетворення*, зміна місця – *просторовий рух*, – <оскільки це так>, вказані зміни <усюди> відбуваються у відповідні протилежні стани ” [9, с. 319 – 320]. Але потрібно враховувати положення Арістотеля про те, що “не існує руху окрім речей”, а “видів руху та змін стільки, скільки і суцього”. Таким чином можна виділити шість видів змін: виникнення, знищення, ріст, зменшення, якісне перетворення, зміна у просторі (переміщення).

Вітчизняна класична психологія розглядала трансформацію особистості, зокрема, в рамках розвитку індивіда, опосередкованого принципом детермінізму. С.Л. Рубінштейн, автор філософсько-психологічної концепції особистості, зазначав, що формування особистості людини відбувається завдяки здійсненню свого життєвого шляху, на якому вона виступає суб’єктом свого розвитку. “Лінія, що веде від того, чим

людина була на одному етапі своєї історії, до того, чим вона стала на наступному, проходить через те, що вона зробила. У діяльності людини, в її справах, практичних і теоретичних, психічний, духовний розвиток людини не тільки виявляється, але і здійснюється” [214]. Таким чином, трансформація особистісної сфери людини відбувається як активний цілеспрямований процес із залученням когнітивного та поведінкового аспектів її життєдіяльності. Процес ініціювання змін С.Л. Рубінштейн вбачає в процесі реалізації свого власного потенціалу за такою формулою: “чим я був? – що я зробив? – чим я став?” або “чим я є? – що я зроблю? – чим я стану?”. Саме в кінцевому продукті своєї діяльності людина відчуває свій новий стан та набуває нових можливостей і перспектив розвитку: “людина, що зробила що-небудь значне, стає у відомому сенсі іншою людиною” [214].

О.М. Леонтьєв в рамках діяльнісного підходу вказує на здвиг мотивів на ціль, зміну їх ієрархії та породження нових мотивів внаслідок вирішення життєвої кризи. “Формування особистості передбачає розвиток процесу цілеутворення і, відповідно, розвиток дій суб’єкта” [121, с. 210]. Далі він вказує, що “... перехід, що знаменує собою справжнє народження особистості, виступає як подія, яка змінює хід всього наступного психічного розвитку” та перебудовує сферу відношень до інших людей [121, с. 212-213]. Але процес розвитку особистості завжди залишається глибоко індивідуальним, неповторним. Так, наприклад, виникаюча переоцінка минулого, того, що встановилося в житті, призводить до того, що людина викликає трансформацію своєї особистості. Проте переворот в особистості відбувається не свідомістю, а лише діями суб’єкта, практичним входженням в нові обставини. Як приклад, О.М. Леонтьєв описує спалення свого старого одягу безпритульними прилюдно на вогнищі в колонії А.С. Макаренка, як свідчення відмови від старої поведінки та входження в новий соціальний стан. Як головну детермінанту розвитку особистості О.М. Леонтьєв вказує зміщення потреб на творення, яке одне не знає кордонів на відміну від споживання. Він говорить, що якщо суб’єкт життя володіє “самостійною

силою реакції”, іншими словами активністю, то тоді справедливо: “внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє і цим само себе змінює”.

В.І. Столяров пропонує класифікацію змін за такими типами: зміни властивостей предмета чи явища; зміни функції (-ій) предмета чи явища; зміни зв'язків предметів чи явищ; зміни структури предмету чи явища; зміни елементу (-ів) структури; зміни предмету чи явища; зміни сукупності незв'язаних предметів чи явищ; зміни процесу змін [224]. При цьому при вивченні змін, що відбуваються зі структурою потрібно розрізняти перш за все: а) зміни, що зачіпають елементи структури, б) зміни, що зачіпають зв'язки елементів структури. А між розглянутими типами змін можна виділити наступні зв'язки: 1) зміна структури предмету призводить до зміни його зовнішніх властивостей; 2) кількісні зміни на певному етапі призводять до якісних змін предмету та навпаки; 3) виникнення нового елементу в структурі перетворює інші елементи цієї структури, а іноді і всю структуру в цілому; 4) зміна предмету, що виконує певну функцію, позначається на самій цій функції тощо.

Вчені пропонують розглядати трансформацію як процес породження, в ході якого відбувається психічна робота особистості з перетворення початкового змісту в трансформовану предметність. М.Ш. Магомед-Емінов вводить поняття “робота трансформації”, яка передбачає розуміння процесів особистості як роботи особистості, а психіки – як діяльності, практики [145]. Де робота особистості – це процеси, в ході дії котрих відбувається становлення, підтримання неперервності або перетворення особистості. Звідси особистість є живим, життєвим в будь-який момент свого існування утворенням, що знаходиться в неперервному процесі роботи особистості [145].

Робота трансформації має свою власну структуру: 1) предмет (або об'єкт) трансформації; 2) робота трансформації; 3) трансформер – трансформований предмет (або об'єкт); 4) темпоральність; 5) транзитор; 6)

пситеменос; 7) трансформаційний виток; 8) трансформаційна гілка [145].

Розглянемо кожен елемент структури:

- *Предмет* трансформації є початковим, начальним предметом, об'єктом, станом, ставленням, явищем, що підлягає трансформації, тобто дещо, що підлягає перетворенню або знаходиться в перетворенні.

- *Трансформер* (трансформований предмет) є результатом, наслідком, продуктом трансформації, трансформером – перетвореним об'єктом. У ньому як в результаті продовжують своє існування його передумови.

- *Робота трансформації* – це процес перетворення початкового предмету в трансформований. *Час* трансформації має темпоральний аспект, вона відбувається у часі і з часовими змістами (направленість на актуальний момент, минуле чи майбутнє). В процесі роботи трансформації відбувається актуалізація деякого потенціалу феномену – перехід несвідомого змісту в свідомий стан, реалізація раніше неусвідомленої спонуки, актуалізація незадіяного потенціалу, пробудження глибинних сил та ресурсів.

- *Пситеменос* – область реальності, в якій відбувається трансформаційний процес. Зони інтенсивного трансформаційного процесу називаються турбулентними зонами (так само як на спокійній гладі ріки появляються вируючі воронки). Турбулентна зона – це область особистості, котра охоплена психологічним конфліктом або процесом росту.

- *Транзитор* – це проміжний стан трансформаційного об'єкту, котрий відрізняється як від стану початкового матеріалу, так і від продукту перетворення. Це обумовлюється існуванням різнонаправлених процесів перетворення, багаторівневої роботи особистості, існуванням точок зміни напряму перетворення та градацій повноти, зрілості становлення явища. У зв'язку з тим, що трансформація є живий неперервний процес становлення, а не різко оформлений перехід з одного стаціонарного стану до іншого, в широкому значенні трансформер транзитний, особливо, коли він взятий як проміжний об'єкт двох трансформаційних витків (циклів). У вузькому

значенні транзитор належить до одного трансформаційного витка. Трансформація відбувається, метафорично кажучи, за спіраллю, тому складається з неперервно пов'язаних витків, кожен з котрих повторює трансформаційний цикл на іншому рівні, або площині, психічної реальності.

- *Трансформаційні гілки* являють собою два субпроцеси трансформації, котрі розрізняються своєю направленістю. Перший – висхідна трансформація, яку можна описати як: народження, повернення, оновлення, становлення, отримання повноти, досягнення завершеності, прогрес тощо. Другий – низхідна трансформація найбільш точно передається як: зникнення, втрата, захід, вмирання, деактуалізація, регрес тощо. Ці два процеси можуть йти паралельно, зливаючись один з одним, взаємно перетинаючись, або послідовно.

М.Ш. Магомед-Емінов розглядає два види трансформації: *екзотрансформацію*, котра функціонує неперервно та є носієм психічної роботи особистості, функціонально-динамічним аспектом її буття, коли психічний зміст з глибин психіки направляється на поверхню, потім втягується знову в глибини, але вже збагачений новим змістом реальності. Аналогією цього виду перетворення може служити приклад символічної трактовки перетворення в алхімії, де трансформаційний процес уподібнювали зміні темної ночі (нігрето) сріблястим світанком (альбедо), що переходить, у свою чергу, в ярке сонячне світло (рубедо). В дійсності цикл на цьому не завершується, він повторюється в зворотній послідовності, задаючи своєрідну антитрансформацію. Другий вид трансформації, або *ендотрансформація* відповідає переродженню складу особистості, її структури та характеру. Ендотрансформація – це трансформація особистості, коли особистість перетворюється з однієї цілості в іншу або досягає більшої зрілості, повноти самоздійснення, самореалізації [145].

Класифікація особистісної трансформації за М.Ш. Магомед-Еміновим включає в себе десять форм. Так, найпершою формою трансформації, згадка про яку зустрічається у віруваннях давніх культур, в Упанішадах, в

філософії буддизму, у вченнях філософів (Піфагор, Емпедокл, Платон, Плотін, Джордано Бруно, Г. Лейбніц, Г. Лессінг, І. Гердер, А. Шопенгауер та ін.), в Каббалі тощо є *перевтілення* або *метемпсихоз*. Другою формою трансформації виступає *індукційна трансформація*, що викликана участю людей в ритуалах, масових заходах шляхом переживання ними трансцендентності життя. Третя форма трансформації – це *травмотрансформація*. Четверта форма трансформації – *онтогенетична*, або *базисна* зміна заснована на ідеї похідного змісту і уявлення про базисно-надбудовну структуру особистості З. Фрейда. П'ята форма трансформації – *нормативна* трансформація. Шоста форма трансформації – *потенціююча* трансформація. Сьома форма трансформації – *індивідуальна* трансформація проявляється як рух особистості до Самості, коли особистість набуває істинності. Восьма форма трансформації – *самоактуалізуюча* трансформація. Дев'ята форма трансформації – *трансформація відродження*. Десята форма трансформації – *штучна* трансформація.

У теоретичній моделі цілеспрямованої трансформації психічних станів і властивостей суб'єкта І.М. Мірошник та Є.В Гаврилін пропонують власне розуміння процесу самозміни особистості [157]. Мотиваційний ефект інтерпретується з позицій методологічного принципу подвійної детермінації розвитку (каузально-телеономічної амфідетермінації) та формулюється психологічний закон цілеспрямованої трансформації психічних станів і властивостей особистості. У теоретичній моделі цілеспрямованої регуляції психічних станів і властивостей суб'єкта принцип подвійної детермінації розвитку розкривається як суперечність, розузгодження необхідного і можливого (актуального і потенційного, реального і ідеального, потреб і здібностей), що вирішуються на природному, соціальному і духовному рівнях буття.

Трансформація психічних станів і властивостей особистості здійснюється в полі напруги необхідного (актуального, реального) –

причинна детермінація, і можливого (потенційного, ідеального) – цільова детермінація. Психометрична ідентифікація початкового і бажаного (потенційно можливого) станів і властивостей суб'єкта проводиться діахронно. Причому, для виникнення мотивації саморозвитку суб'єкт трансформації повинен послідовно усвідомити необхідне і можливе, тобто зміряти, виразити, об'єктивувати в зовнішніх образах актуальний (необхідне) стан і бажаний (можливе) стан або властивість (образ-проект ідеальної мети). Опосередковане образами психічних станів (властивостей), що об'єктивувалися, усвідомлення розузгодження необхідного і можливого виступає як мотив саморозвитку, що запускає процес направленої трансформації суб'єкта: від початкового - до бажаного (або потрібного).

У загальному випадку сила мотивації самозміни прямо пропорційна напрузі трансформації, тобто відстані між образами вихідного (початкового) стану суб'єкта і кінцевого (проектованого, потрібного, бажаного) стану, що об'єктивувалися, і назад пропорційна психічній резистентності суб'єкта трансформації: $Q = k * U (S_0, S_1) / R_S$, де Q – сила мотивації самозміни; $U (S_0, S_1)$ - напруга трансформації; S_0 – образ вихідного (початкового) стану суб'єкта, що об'єктивувався; S_1 – образ кінцевого (проектованого, потрібного або бажаного) стану суб'єкта, що об'єктивувався; R_S – психічна резистентність (ригідність) суб'єкта трансформації; k – коефіцієнт пропорційності.

Формально (чисельно) відстань між образами визначається в просторі можливих значень параметрів психічних станів або властивостей суб'єкта, а психологічна резистентність до змін (або ригідність) вимірюється відповідними психодіагностичними методиками. В процесі опосередкованої трансформації психічних станів і властивостей особистості виникає розузгодження ідеальної мети (заданою в просторі потенційно можливих станів і властивостей) і реального результату трансформації, яке розглядається в теоретичній моделі як мотивуючий чинник саморозвитку суб'єкта, тобто виконує регулятивну психічну функцію. Усвідомлена оцінка

цього розузгодження включається в контур інформаційного психометричного зворотного зв'язку, забезпечуючи циклічність і цілеспрямованість розвитку суб'єкта.

Відомий антрополог та теоретик комунікацій Г. Бейтсон пропонує власну класифікацію видів наuczіння людини із зміною її психічної сфери [59]. Феноменом автотрансформації особистості, за О.О. Любченко, можна назвати “свідомі, послідовні дії особистості, спрямовані на конструктивні зміни в собі, покращення та позитивне перетворення свого життєвого світу згідно ідеалу свого світосприймання та вірування” [139, с. 10].

Розглядаючи трансформацію особистості в умовах подолання кризових станів як адаптацію особистості до складних обставин життя, можна проаналізувати їх співзалежність. Поняття адаптації засноване на працях І.П. Павлова, І.М. Сеченова, Г.К. Анохіна, Г. Сельє. Так, “адаптивність – це здатність індивіда або системи модифікувати себе або своє оточення, коли відбуваються несприятливі для них зміни для того, щоб хоча б частково заповнити втрату ефективності” [3, с. 129]. Існує три функціональних рівня адаптації, котрі пов'язані між собою: фізіологічний, психологічний та соціальний. А.Г. Маклаков вводить поняття “особистісний адаптаційний потенціал”, до якого він включає: нервово-психічну стійкість, самооцінку особистості, соціальну підтримку, конфліктність, комунікабельність, моральність, групову ідентифікацію [147]. Також виділяють чотири типи адаптації із зміною себе або оточення: 1) зовнішньо-зовнішня, коли на зовнішні зміни відбувається модифікація оточення, 2) зовнішньо-внутрішня, коли на зовнішні зміни відбувається модифікація самого себе, 3) внутрішньо-зовнішня, коли на внутрішні зміни відбувається модифікація оточення, 4) внутрішньо-внутрішня, коли на внутрішні зміни відбувається модифікація себе.

Ідеї системного аналізу застосовані до розуміння процесу трансформації особистості в умовах подолання кризових станів особистості дають можливість розглянути вказане явище з урахуванням двох принципів:

1) засоби та способи (у т.ч. альтернативні) досягнення цілі витікають із самої цілі, 2) цілі нижнього рівня є засобами (способами) досягнення верхнього рівня [101, с. 126].

Таким чином, причини можливих змін, що відбуваються в системі, виходять від характеру внутрішніх взаємодій між її елементами. Тим самим процес незворотних змін в системі перетворюється в направлений процес розвитку. При цьому особливими властивостями системи, що розвивається, виступають її ознаки відповідності. Сенс відповідності полягає в тому, що взаємодія елементів “співвідноситься” один з одним та “узгоджується” з тими можливостями загального, котрі реалізуються найбільш повним чином та укріплюють її структуру і функції [101].

П.П. Горностаї пропонує розглядати три рівні розвитку людини: дозрівання (розгортання за внутрішньою програмою), формування (інтеріоризація зовнішніх впливів, асиміляція, адаптація) і самореалізація (екстеріоризація, творча діяльність, життєтворчість), а також чинники і результат розвитку є гегелівською тріадою – запереченням заперечення.

О.А. Родіонова вважає, що розвиток (тобто зміни) особистості пов'язаний зі здібністю її змінювати ставлення до самої себе. Унікальна структура “Я-концепції” дає можливість виділити в процесі психологічного аналізу ті феномени, які можуть підлягати впливу колізій реальності: дійового, субстанційного “Я”, яке відображає його суб'єктивну сторону і рефлексивне “Я”, в якому кристалізується його об'єктна сторона, тобто уявлення людини про саму себе, про свій образ “Я”. При загрозі порушення стійкості “Я-концепції” спрацьовують психологічні захисні механізми, ведеться пошук подолання внутрішньоособистісних протиріч для того, щоб побудувати у самосвідомості індивіда новий образ “Я”, більш стійкий, що можливо в ситуаціях життєвих змін. Як зазначає Л.В. Сохань, «будь-яке нове утворення в житті людини виникає через заперечення старого, через відображення цього старого, що віджило в свідомості людини та переживання його» [63, с. 149].

Розглядаючи трансформацію особистості під час подолання кризових ситуацій життя як здатність людини ставати суб'єктом власного життя, беручи відповідальність за результати своїх дій на себе, можна простежити зв'язок самозміни з саморозвитком. Вчені виділяють наступні критерії саморозвитку: цілеспрямованість, усвідомленість, опосередкованість, суб'єктність [249]. Так І.О. Шаршов вказує, що саморозвиток є “вищим рівнем саморуху, на якому відбуваються не хаотичні, а направлені, усвідомлені зміни, що призводять до якісної трансформації” [246, с. 22]. І.І. Чеснокова зазначає, що ініціювання процесу саморозвитку відбувається як “... результат усвідомлення ступеня розходження змісту реального та ідеального Я особистості” [245, с. 230]. У Б.Д. Ельконіна ми знаходимо, що “досвід суб'єктності... - це досвід ініціативної дії, тобто прийняття на себе труднощів втілення замислу... це досвід реалізації замислу в способі вирішення задачі” [252, с. 141]. Тобто людина сама є суб'єктом розвитку та автотрансформації, вона створює образ ідеального, ініціює та послідовно втілює акт переходу “наявне – інше”, “реалія – ідея”.

Індивідуальність поведінкових тенденцій в процесі подолання життєвої кризи проявляється в залежності від типу протікання особистісної кризи. Ф. Мюллер виділяє три типи наслідків протікання особистісної кризи: 1) особистісна криза призводить до інтеграції раніше витісненого і відкинутого досвіду усвідомлення “Я-концепції” і суб'єкта, пари партнерів і соціальних груп; 2) особистісна криза призводить до посилення попередньої “Я-концепції”, на яку впливає об'єктивна дійсність і новий життєвий досвід; 3) особистісна криза призводить до руйнування існуючого уявлення про себе і позбавляє здатності діяти [191].

В.П. Лушин, автор методу особистісної трансформації “екологічна фасілітація”, конкретизує, що особистісна зміна як виживання має такі властивості [133; 134; 135; 136; 137]:

- 1) вона обумовлюється міжсистемним переходом до нової ідентичності;
- 2) даний перехід поєднує у собі як позитивні, так і негативні сторони. Негативні проявляються у посттравматичній симптоматиці, що пов'язана із втратою звичної стабільності, втратою колишніх цінностей, способів дій, способу життя, які сприймаються як невизначеність;
- 3) особистісна зміна має ознаки нелінійного, незворотного, не передбачуваного процесу переходу до нової ідентичності за типом метаморфози;
- 4) перехід від негативного до позитивного боку особистісної зміни пов'язаний з процесом конструювання нового “Я-образу” особистості;
- 5) можна передбачити, що необхідність особистісної зміни потрібно шукати в природі самої особистості, яка є відкритою системою: подібно до імунної системи організму особистість “зацікавлена”, в цілях власного самозбереження, періодично розширювати власні кордони, включати в них не тільки доповнюючі, але і антагоністичні її природі ідентичності. Інтеграція останніх, яка супроводжується нестерпними стражданнями, разом з цим дає початок новим можливостям розвитку.

П.В. Лушин вказує, що особистісна зміна передбачає усвідомлення власної відповідальності за зміну [137]. При чому вона може включати в себе зміни за такими критеріями: за способом, суб'єктом, характером та об'єктом змін. Він узагальнює наступні ознаки особистісної трансформації: 1) створення суттєвої різниці, що може охоплювати різні особливості і структури особистості; 2) особистісна варіативність – після ефект деякого процесу; 3) зміна як тимчасова категорія; 4) наявність конструктивних та деструктивних наслідків для особистості.

Особистісна трансформація відбувається під час певних життєвих обставин, котрі призводять до змін. Вчені класифікують ці життєві події на такі види (Р. Біернакі, Х. Еба, Р. Лазарус) [136]: 1) подія – “остання крапля” (“last straw”), коли відбувається накопичення негативного досвіду у

поєднанні з особливими зовнішніми обставинами; 2) подія – *екзистенційна криза*, або така крапка (“rock bottom”), котра визначає найнижчий рівень людського життя, коли індивід повинен прийняти кардинальне життєве рішення, пов’язане з сильними емоційними переживаннями; 3) подія – *“тепер або ніколи”* визначає настання часу для змін; 4) подія – *“вибачення”* або *“виправдання”* для змін; 5) подія – *“неподія”*, коли очікувані події в кінцевому випадку не трапляються.

Процес особистісної трансформації має певну тривалість у часі та відбувається в кілька стадій. Так М. Фергусон виділяє чотири стадії або етапи особистісної зміни [136]. Перша стадія, або *“точка входження”* трапляється практично раптово. Входження може бути задіяне будь-якою подією, котра розбурхує уявлення про світ, які вже віджили, старі цінності та пріоритети. Друга стадія – *“освоєння”* або *“навмисного відпущення себе”* (“deliberate letting”) настає тоді, коли суб’єкт зміни відмовляється від складених та вже неадекватних уявлень про світ та себе. Третя стадія відповідає *“інтеграції”*, коли новизна стає звичною. Четверта стадія, або *“конспірація, таємна змова”* виступає парадигмальною зміною, коли індивід розкриває нові джерела сили та віри в себе, котрі не прагне афішувати перед іншими.

Дж. Прочаска та Дж. Нокрос виділяють п’ять стадій особистісної зміни, котра нагадує спіраль, на котрій в якості шостої стадії зображується етап припинення особистісної трансформації [136]. Перша стадія *передочікування* характеризується відсутністю будь-яких ознак особистісної зміни в осяжному майбутньому. Друга стадія *очікування* визнає, що у індивіда є певна проблема, він серйозно обмірковує способи її подолання, але ще не проникся бажанням взяти на себе відповідальність за зміну (індивід знає напрям руху, але ще не готовий відправитись). Третя стадія – *підготовча* включає компоненти інтенції та поведінки. Індивід має намір зробити певні дії та виявити в себе первинні поведінкові зміни. Четверта стадія *дії* містить спроби індивіда модифікувати власну поведінку та

переживання у відношенні подолання своєї проблеми. П'ята стадія *підтримки* характеризується в термінах зусиль по запобіганню рецидивів та консолідації успіхів, досягнутих під час попередніх етапів даної стадії.

Психоаналітична традиція вказує на суттєву трансформацію особистості під час психоаналітичного процесу. Так, “в дискусії “Про психічну зміну” (Нойман) Сандлер вказує на те, що “досягнення інсайту за допомогою втручання аналітика викликає реінтеграцію зі створенням нових аспектів психічної організації” [216, с. 210].

Досягнення позитивних конструктивних особистісних змін за З. Фрейдом відбувається в процесі емоційного переучування, але спочатку особистість має досягти необхідного рівня усвідомлення. Емоційне переучування – це практикування конкретних шляхів перебудови власних почуттів та поведінки. Він виділяє наступні кроки в цьому процесі: усвідомлення, підвищення рівня свідомості, нове розуміння минулого досвіду, інтеграція особистості, емоційне переучування, соціальна ефективність, корінні позитивні зміни у структурі особистості, психологічна зрілість особистості.

За А. Адлером особистість може досягти позитивних змін за такими кроками: виявити помилкові судження про себе та інших, досягти нового більш повного і глибокого розуміння своєї особистості, зрозуміти свій стиль життя, усунути невідповідні цілі, сформувати нові життєві цілі, що матимуть суспільну спрямованість і сприятимуть розвитку особистісного потенціалу, взяти на себе зусилля для позитивних змін, розвинути соціальний інтерес.

Процес розвитку особистості, у ході якого вона набуває цілісності та завершеності і, таким чином, рухається до більшої свободи, інтегруючи різні частини своєї душі, К.Г. Юнг називав “індивідуацією”. Неминучий процес подолання однобічності при зустрічі з новим внутрішнім і зовнішнім досвідом – це трансформація [201, с. 137].

Наприклад, Р. Мей [164] трактував трансформацію особистості як ознаку завершеності процесу консультування. До стадії трансформації, на

його думку, приходять після того, як було з'ясовано, що саме неправильного у розподілі напруження в особистісній моделі; по можливості відкориговані хибні життєві установки, переживання спрямовані у конструктивне русло.

Джерелом трансформації є дуальність природи людини. К. Ленктон та С. Ленктон [138] окреслюють такі види трансформацій: уміння володіти собою; асоціювання бажаних почуттів зі своїм образом; надання форми своїм почуттям, які переживаються у кризових ситуаціях; надання різної форми переживанням для відчуття більшої глибини життя.

В. Сатір окреслює процес психологічних внутрішніх змін людини у 6 стадіях [131, с. 46]. Дж. Келлог описує процес розвитку людини, що відбувається у 13 стадій [28]. У концепції О.С. Штепи трансформація – це процес, що веде особистість до гармонійності, більшого саморозуміння та адекватного ставлення до себе. Тому усі стадії трансформації, не дивлячись на можливі негативні переживання, що їх супроводжують, є конструктивними.

О.С. Штепа пропонує об'єднати способи окреслення процесу змін за В. Сатір та Дж. Келлог і виокремлює п'ять стадій трансформації (саме психологічної трансформації людини на шляху до особистісної зрілості): період парадоксів, лабіринт, автономізація, трансцендентність, кристалізація [248].

Як було виявлено [248] психологічну трансформацію не спричиняють проблеми самостійності прийняття рішень та проблеми професійної самореалізації. А головним чином: переживання людиною самотності, пригніченості, розчарування, різного роду життєвих труднощів і лише один з видів трансформації – це зміни, викликані позитивними подіями – успіхом, відчуттям щастя і радощів, самореалізацією.

Тож, як ми бачимо, саме переживання страждання є тією рушійною силою, що змінює, оновлює особистість. Не відчуваючи душевного болю, душа не здатна рости. А людина стає Людиною, лише коли сама пройде

через труднощі життя. Саме на основі породження “нового особистісного досвіду” ґрунтується ініціальна психологія. Сутністю ініціального шляху розвитку особистості є твердження того, що через новий досвід “...в людині вперше встановлюються нові стани, відшуковуються нові смисли і відкриваються нові можливості. Можна сказати, що людина кожен раз в самому ж досвіді і народжується, тобто народжується у самій роботі, на кожному її кроці. Так знаходиться шлях здійснення себе” [30, с. 69]. “Відкриваючи можливість бути живим, ініціальний досвід живить нас, дає сили залишатися живим в складних, деколи безнадійних, обставинах” [28, с.70]. Для того, щоб віднайти цей досвід потрібно прийти в рух, привести в рух себе та ту, що вразила нас реальність. “Тільки в дорозі, на шляху може відкрystalізуватися справжній стан справ – виникати справжній образ, виникати розуміння і т.п.” [151, с. 125].

За іншими даними під час переживання життєвої кризи можуть відбуватися трансформації елементів ціннісно-сміслової сфери особистості; відбувається акумулювання досвіду, його структурування; активізація власних можливостей, творчих здібностей людини; розширення кола форм і засобів існування; і, нарешті, усвідомлення наявності сформованих у неї особистісних змін і власної продуктивної самореалізації [193].

О. Биков стверджує, що під час подолання криз у житті людини відбувається розвиток вольових якостей таких як: наполегливість, організованість, цілеспрямованість, терпіння, витримка та інше [31]. Також при подоланні кризових ситуацій відбуваються зміни в ідентичності людини [46], яка має два аспекти – особистісний і соціальний.

Також Д.О. Леонт'єв стверджує, що ціннісно-сміслова сфера особистості змінюється в певні перехідні моменти життя та впливає на подальший розвиток людини. Д.О. Леонт'єв відносить її до внутрішнього світу особистості та вважає визначальним чинником впливу на об'єктну сферу дії людини. Д.О. Леонт'єв казав: “прагнути до змін – означає

намагатися підвищити осмисленість переживань, роблячи їх більш хвилюючими, менш нудними” [122, с. 153].

О.П. Колісник в межах вивчення саморозвитку духовності особистості зазначає, що “межові події та критичні переживання відкривають дійсну ієрархію смислів особистості, не примасковану Я-концепцію і не сковану життєвим стилем” [105, с.14]. “Криза ж ієрархії смислів ставить проблему або збереження наявної ієрархії смислів і подолання ворожих обставин, або ж часткової чи докорінної конверсії ієрархії смислів” [105, с.15]. Переломні смислові переживання та творчу зміну ієрархії смислів дослідник вважає найсуттєвішими характеристиками саморозвитку особистості.

К.В. Карпинський зазначає, що пошук сенсу життя та його цінності актуалізується в складних життєвих умовах [94]. Так поняття пошуку сенсу життя покладається в якості інтегративного теоретичного конструкту.

Також людина, що пододала кризову ситуацію у своєму житті зазнає певних якісних особистісних змін, які підвищують її особистісну зрілість. Різні вчені по-різному визначають поняття зрілої особистості. Це і індивідуація (К.Г. Юнг), самоактуалізація (А. Маслоу, К. Роджерс), самоефективність (А. Бандура), пропріативне прагнення (Г. Олпорт), позитивна свобода (Е. Фромм), Его-автономія (Е. Еріксон), наявність соціального інтересу та активності (А. Адлер), Я-центрація (Г.С. Костюк) тощо [243]. При цьому психологи виділяють своєрідні властивості, що характеризують особистісну зрілість. А. Маслоу описує 15 характеристик здорової повноцінної особистості: 1) більш ефективно сприйняття реальності; 2) прийняття себе, інших та природи; 3) безпосередність, простота і природність; 4) центрованість на проблемі; 5) незалежність; 6) автономія; 7) свіжість сприйняття; 8) вершинні або містичні переживання; 9) суспільний інтерес; 10) глибокі міжособистісні відносини; 11) демократичний характер; 12) розмежування засобів і цілей; 13) філософське почуття гумору; 14) креативність; 15) опір окультурюванню.

К. Роджерс виділяє п'ять характеристик повноцінно функціонуючої людини: 1) відкритість переживанню; 2) екзистенційний спосіб життя; 3) організмична довіра; 4) емпірична свобода; 5) креативність.

Г. Олпорт окреслює шість рис зрілої людини: 1) широкі межі свого "Я", активна включеність в соціальні, трудові, сімейні відносини; має хобі; любов до себе; 2) здатність до теплих сердечних відносин, повага до інших людей; 3) емоційна нестурбованість і безумовне самоприйняття; 4) реалістичне світосприйняття, досвід, реальні домагання до життя; 5) здатність до самопізнання і наявність почуття гумору; 6) наявність цільної життєвої філософії.

Польський психолог К. Обуховський зрілу особистість визначає за такою аналогією: "Як властивістю птаха є потреба літати..., так властивістю дорослої людини є потреба знайти сенс життя" [179, с. 184]. Причому в якості умов для виникнення потреби у сенсі життя він називає інтропсихізацію (перехід від мимовільних дій до довільних) і інтроспективність (об'єктом власного пізнання стає сама людина). У Л. Сева [225] є цікава думка, що зріла особистість перш за все характеризується наявністю "потреби у часі жити".

Із багатьох визначень зрілої особистості у вітчизняній психології найбільш змістовне існує у П.Я. Гальперіна: особистість – це "людина, яка вільно і свідомо вибирає і ставить цілі своїх дій (з урахуванням причинних відносин у предметному світі, пізнаної необхідності суспільних відносин, своїх моральних почуттів) і несе відповідальність за наслідки своїх дій перед природою, суспільством і своєю совістю" [162, с. 91].

Таким чином, кінцевим наслідком кризи при успішному її подоланні та отриманні позитивного об'єктивного результату, поєднаного з особистісним зростанням і суб'єктивним переживанням власного успіху і особистісної цінності і цілісності, є зміцнення почуття впевненості в собі, власної вартості, а також позитивної трансформації самої особистості. Поряд з цим відбувається збагачення психологічних ресурсів людини, включення в

її “репертуар” нових адаптаційних стратегій поведінки. Все це вказує на конструктивний поворотний пункт в життєіснуванні людини, в її особистісному розвитку, відносно її позитивних творчих проявів.

Саме тому дослідження трансформацій особистості людини, що пододала кризову ситуацію у своєму житті ми пропонуємо проводити з урахуванням розуміння і характеристики особистісної зрілості та ціннісно-сислової сфери особистості.

У філогенетичному аспекті розвитку мотивації ритуали ініціації можна розглядати як колективні процеси забезпечення мотивації ініціації [145]. Як зазначає І.П. Маноха: “ініціація, як ритуал, є перехідною формою між міфологічним світоглядом і релігійним. У той же час, саме як ритуал, ініціація є засобом змістового переходу людини з одного духовного стану в інший; з одного рівня буття на інший; з одного рівня самоусвідомлення на принципово новий, більш високий” [154, с.139].

Історично також, і ініціювання (як дія) передусім передбачає здійснення ритуалу загалом, ритуалу ініціації – зокрема. Поняття ритуал (від санскр. *rita* – те, що підкоряється порядку) – це складний і фундаментальний феномен існування всіх людських спільнот, від найпримітивніших до високо розвинутих, що дозволяє бачити в ньому універсальну форму організації упорядкування соціальної взаємодії [171]. Він протистоїть в етичному плані “безпорядку”, “брехні” (від санскр. *anrita*), а в космічному – “роз’єднанню”, “розпаду”, “загибелі”, “смерті” (від санскр. *nigriti*) [250]. Ритуали можуть виконувати декілька функцій: 1) когнітивну (пізнання нового), 2) комунікативну (передачу знань, свого стану, потреб, намірів) та 3) психотерапевтичну (зцілення, зняття протиріч розвитку, оновлення особистості).

На думку В.М. Нечипуренко “..., мета ритуалу в тому, щоб досягти особистісної трансформації” [171]. І ця здатність до ефективної особистісної трансформації проявляється скоріше в особистісній участі в ритуалі, ніж в тлумаченні символів, які використовуються в ньому. Саме тут, на нашу думку, простежується перетворюючий вплив ритуалу, як засобу самозміни

особистості. В аспекті мімезису ритуальна поведінка може розглядатися як створення імагінитивного простору, в межах якого учасник ритуалу повинен пригадати, тобто заново актуалізувати та організувати своє саморозуміння. Беззаперечна ефективність дії ритуалу лежить в тому, що «... сила повинна залишатися таємничою для неї самої, а проникнення у власну тайну губить її» [63, с. 155].

“Нестабільність існування примушує людину до ритуальної стабілізації своєї поведінки, щоб можна було передбачати дії, котрі потрібно виконати в певних ситуаціях” [171, с.111]. Як відомо з історії первісних культур, ініціації відбувалися із залученням всього соціального оточення індивіда та обов’язково вимагали дотримання певного ритуалу чи обряду (традиційних дій, що супроводжують важливі моменти життя людини), які окрім багатопланового сакрального сенсу, виконували психологічну функцію знаків, “стимулів - засобів”, що використовувались для входження людини в нову соціальну роль та оволодіння нею [233]. У подальшій соціалізації ритуали інтеріоризуються, робляться неусвідомленими та стають першоосновою формування ініціувальних типів особистості (див. Таблицю № 3.3).

Всі вказані випробування людини за ритуалу ініціації добре віддзеркалені в переживанні критичного стану буття. Це і віддалення від суспільного життя (занурення у свій внутрішній світ), і символічна смерть, яка виявляється в депресивній симптоматиці, і відродження до життя з особистісною трансформацією та появою нових можливостей розвитку.

У сучасному суспільстві існують різні інтерпретації ритуалів ініціації в сімейному житті, в різних сферах зайнятості, в армії, в навчальних закладах, котрі дають можливість шляхом випробування набути нового статусу та змін, які він несе за собою [171]. Як зазначає І.П. Маноха “якщо спробувати віднайти аналог явищам, подібним до ініціації, в сучасному суспільстві, то ним може слугувати такий обов’язковий і такий пролонгований у часі процес соціалізації. Особливо слід підкреслити, що ініціація постає

своєрідним соціальним інститутом потенціовального впливу на особистість індивіда, і призначення ініціації постає ключовим щодо пробудження в людині її культурно-історичних і суспільних якостей, актуалізації її особистісного потенціалу” [154, с.141].

Розглянувши проблему трансформацій особистості та їх ініціювання ми дійшли висновку, що вказаний феномен доволі досліджений в психологічній літературі. Так, вчені виділяють: ознаки та властивості особистісних трансформацій, класифікації трансформацій, структуру трансформацій, стадії особистісних змін, силу мотивації до змін тощо. Також спорідненим є феномен ініціацій в давніх та сучасних культурах, який також призводить до змін людини. Отже, саме ініціювання є тим запусковим механізмом, котрий спонукає людину до змін та, як наслідок, подолання ознак кризовості. Саме через ініціювання особистісних трансформацій людина запускає процес саморозвитку та самовдосконалення, оновлюється задля вступу на новий шлях розвитку. Але, на нашу думку, існують психологічні особливості ініціювання особистісних трансформацій, які можуть різнитися між собою в різноманітних умовах, відсутня їх типологія. Висунуті гіпотези дослідження зазнають своєї послідовної перевірки в ході подальшої роботи.

Висновки до першого розділу

1. Розуміння феномена “життєвої кризи” в психології має досить різноманітну направленість залежно від змісту, характеру та причин психологічної проблеми. Аналоговими поняттями визнано наступні: “кризова ситуація життя”, “важка життєва ситуація”, “неможлива ситуація”, “духовна криза”, “психотравмуюча ситуація”, “біографічна подія”, “критична ситуація”, “критичний стан буття”, “переломна, екстремальна ситуація” та ін. Криза розуміється та визначається нами як буттєвий стан, який породжується проблемою, що постала перед особистістю як буттєвий

виклик, якої вона не може уникнути і яку вона не може розв'язати швидко і звичним способом.

2. Причини виникнення криз і, як наслідок, кризових станів, містяться в протиріччях, зумовлених природними суперечностями розвитку людини. Переживання кризового стану людини відзначається певними стадіями та фазами розвитку, які свідчать про ступінь враженості індивіда. При цьому спостерігається відповідна фізіологічна та психологічна симптоматика, оскільки криза зачіпає всі рівні буття особистості. Людина формує суб'єктивну модель кризи, змінює систему ставлень до свого внутрішнього та зовнішнього світів. Кризові стани є нормальною адаптаційною реакцією на психічну травму, розряджаючи внутрішню напругу, яка накопичилася, а виявлені психогенні порушення можуть минути внаслідок оптимального вирішення кризового стану.

3. Особливості розв'язання кризового стану характеризуються реакцією подолання. Воно відбуваються на таких рівнях: інтелектуальному (когнітивному), емоційному, поведінковому та соціально-психологічному. Людина застосовує різні стратегії і тактики при вирішенні проблеми: перетворення ситуації, пристосування до неї, втеча (або – уникнення). Одним із найбільш ефективних способів виходу із кризового стану є прогресивна особистісна трансформація.

4. Трансформація особистісної сфери людини в умовах подолання кризових станів особистості має свою структуру, стадії, механізми, види та рівні. Особистісна трансформація – процес та результат зміни особистісної сфери людини внаслідок внутрішнього або зовнішнього впливу. Вихідним результатом особистісної трансформації при гармонійному подоланні кризового стану є зміна певних характеристик особистості з удосконаленням та підвищенням рівня розвитку індивіда. Відбуваються: зміни елементів ціннісно-сміслової сфери особистості; відбувається акумулювання досвіду, його структурування; активізація власних можливостей, творчих здібностей людини; розширення кола форм і засобів існування; і, нарешті, –

усвідомлення наявності сформованих у неї особистісних змін і власної продуктивної самореалізації. При цьому головним в самій трансформації є її започаткування або ініціювання безпосередньо суб'єктом розвитку.

5. Ініціювання постає як особливий процес започаткування особистісних дій з породження нових явищ та феноменів в життєдіяльності людини. Ініціювання є тим запусковим механізмом, котрий спонукає людину до змін та, як наслідок, подолання ознак кризовості. Саме через ініціювання особистісних трансформацій людина запускає процес саморозвитку та самовдосконалення, оновлюється задля переходу на новий рівень розвитку. Існують психологічні особливості ініціювання особистісних трансформацій, які можуть різнитися між собою за природою і походженням, по-різному проявлятися у різноманітних умовах та обставинах, призводити до полярних, антиномічних наслідків. Ініціювання особистісних трансформацій – це специфічний комплекс особистісних дій людини, котрі сприяють виникненню змін її особистісної сфери та, як наслідок, – подоланню кризових станів.

Результати досліджень, що відображені в першому розділі, представлено у таких працях автора дисертації:

1. Заїка В.М. Подолання кризових станів в умовах ініціювання особистісних трансформацій / В.М. Заїка // Соціальна психологія. – 2009. – № 3. – С. 101-110.

2. Заїка В.М. Ритуал як чинник забезпечення ініціювання особистісних трансформацій людини / В.М. Заїка // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка ; Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – Тематичний випуск № 1 ; [відп. ред. І.П. Маноха]. – К. : Гнозис, 2009. – С. 29-33.

3. Заїка В.М. Ініціювання особистісних трансформацій людини в умовах подолання нею кризових станів / В.М. Заїка // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка ; Серія «Психологія. Педагогіка. Соціальна робота». – Тематичний випуск № 2. ; [відп. ред. Л.Ф. Бурлачук]. – К. : Видавничо-

поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С. 43-46.

4. Заїка В.М. Особливості трансформації особистості при подоланні кризових ситуацій у житті людини / В.М. Заїка, Л.Г. Перетяцько // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології ; [редкол. : С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін.]. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 16 (19). – С. 191-199.

5. Заїка В. Прикладний аспект застосування терапевтичних метафор в практичній психології / В. Заїка, С. Мерцалов // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №4. – С. 10-16.

6. Заїка В.М. Подолання життєвої кризи як передумова особистісного зростання / В.М. Заїка // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі XXI століття: зб. наук. праць студентів і магістрантів психолого-педагогічного ф-ту. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5. – С. 65-68.

7. Заїка В.М. Психологічні особливості виявлення та подолання депресивних розладів / В.М. Заїка // Психолого – педагогічні аспекти розвитку особистості в сучасному світі : зб. наук. праць. – Полтава, 2007. – С. 7-12.

8. Заїка В.М. Психологічні особливості прояву депресії в педагогічній діяльності / В.М. Заїка // Матеріали Всеукр. науково-практ. семінару «Педагогічна майстерність керівника освітнього закладу: теорія і практика». – Полтава : Астроя, 2007. – С. 78-80.

9. Заїка В.М. Ініціювання особистісних трансформацій людини в умовах подолання критичних станів буття / В.М. Заїка // Шевченківська весна 2008: матеріали Міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присв. 90-річчю з дня заснування Українського Студентського Наукового Товариства Київського Університету Св. Володимира. – Вип. VI. – Ч. 2 ; [за ред. проф. О. Закусила]. – К. : Обрії, 2008. – С. 168-170.

10. Заїка В.М. Несвідомі символи особистісної трансформації / В.М. Заїка / Ірраціональне підґрунтя раціональності (колізії, взаємовпливи, взаємопереходи) : матеріали Всеукр. науково-теор. конф. – Полтава:

Полтавський літератор, 2009. – С. 131-142.

11. Заїка В.М. Проблема особистісної трансформації людини в умовах подолання кризових станів особистості / В.М. Заїка // Шевченківська весна 2009 : матеріали Міжнар. міждисциплінарної конф. молодих вчених. – К. : Обрії, 2009. – С. 91-96.

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНІЦІЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У другому розділі дисертаційної роботи буде реалізований типологічний підхід до розуміння та дослідження феномену ініціювання особистісних трансформацій. Кризовий стан, що виникає в процесі життєдіяльності людини потребує подолання задля вдосконалення та подальшого розвитку особистості, саме тоді й відбувається ініціювання та власне, трансформація особистісної сфери людини, які є умовою і засобом подолання особистісної кризи.

Отже, метою даного розділу постане типологічний аналіз особливостей ініціювання трансформацій особистості в умовах подолання кризових станів, а також – побудова типології моделей ініціювання особистісних трансформацій. Другий блок завдань – розробка емпіричної моделі дослідження, яка дозволить якісно дослідити емпіричні складові процесу ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи.

2.1. Типологічний метод у дослідженні ініціювання особистісних трансформацій

У науці загалом і психології зокрема – *типологізація* постає як метод наукового дослідження, в основі якого лежить виявлення подібного та відмінного серед безлічі об'єктів і ознак, пошук надійних способів їх ідентифікації, стійких сполучень властивостей явищ у системі змінних, їх угруповання за допомогою узагальненої ідеалізованої моделі. Результатом типологізації є виділення певних типів явищ, що відображають ідеалізовану (теоретично побудовану) модель реально існуючих явищ і процесів.

Загальне методологічне підґрунтя для побудови типологій і класифікацій для будь-якої сфери знань розроблені С. В. Мейєном і Ю. А. Шредером, однак вони не містять обґрунтування принципів, специфічних

відмінностей прийомів типізації в кожній окремій галузі наукового знання, що має свій предмет і специфічні прийоми його пізнання. Одним з прикладів класичного застосування типологічного методу типології може бути визнана створена школою Б. М. Теплова (В. Д. Небиліцин, В. М. Русалов, А. Е. Ольшаннікова) типологія індивідуальних відмінностей.

Застосуємо можливості типологічного методу для типізації різноманіття засобів ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи і – побудови типології.

Ініціювання та реалізація особистісних змін людини є складним явищем, яке має свої закономірності, особливості перебігу та певний кінцевий результат. Перші спроби ініціювання власних змін індивіда простежуються на початкових стадіях онтогенезу, тоді, коли виникають та починають долатись вікові кризи. Саме в ці періоди розвитку формується здатність особистості видозмінювати свою психічну сферу, пристосовуючись до вимог середовища, «знімаючи» таким чином ознаки критичності.

Зміни, котрі відбуваються під час вирішення вікових криз добре відомі та носять назву “новоутворень”. Виникнення їх сприяє усуненню стану кризи та відкриває перспективи до подальшого розвитку людини. Теж саме відбувається з особистістю людини під час, так званих, ненормативних криз, які є неочікуваними та неприродними. Тому в цьому випадку відбувається нашарування різноманітних фізичних, емоційних, когнітивних відчуттів та переживань, котрі утруднюють усвідомлення ситуації та прийняття вірного рішення. Проте, засвоєні в попередні роки розвитку певні моделі ініціювання особистісних трансформацій дають можливості застосування їх в актуальних ситуаціях життя.

Для розширення граней розуміння вказаного явища та використання отриманих знань на практиці потрібно винести його із меж «одиночного» до простору «загальної» його сутності. Як вказує І.П. Маноха, в парадигмі вивчення потенціалу індивідуального буття людини “... необхідним є

встановлення та визначення типологічних ознак розгортання індивідуального світу “Я” у сукупності його змістових і динамічних характеристик ” [154, с. 245]. За аналогією, саме для цього, на нашу думку, потрібно застосувати типологічний метод вивчення здатності людини ініціювати особистісні трансформації в умовах подолання кризових станів особистості. Адже “ будь-яке різноманіття явищ та феноменів можна типологізувати, слід лише правильно вибрати основу типологізації. При цьому не потрібно боятися втрати індивідуального, розмивання його у типовому, подібному. Професійно застосований типологічний метод дозволить підкреслити індивідуальне, вирізнити його з-поміж схожого, відтінити його неповторність ” [154, с. 245].

Вибір модельної ситуації для дослідження та змістового аналізу поняття «ініціювання особистісних трансформацій» був заснований на прикладі концепції «онтологічного кола динамічних станів особистості» (І.П. Маноха):

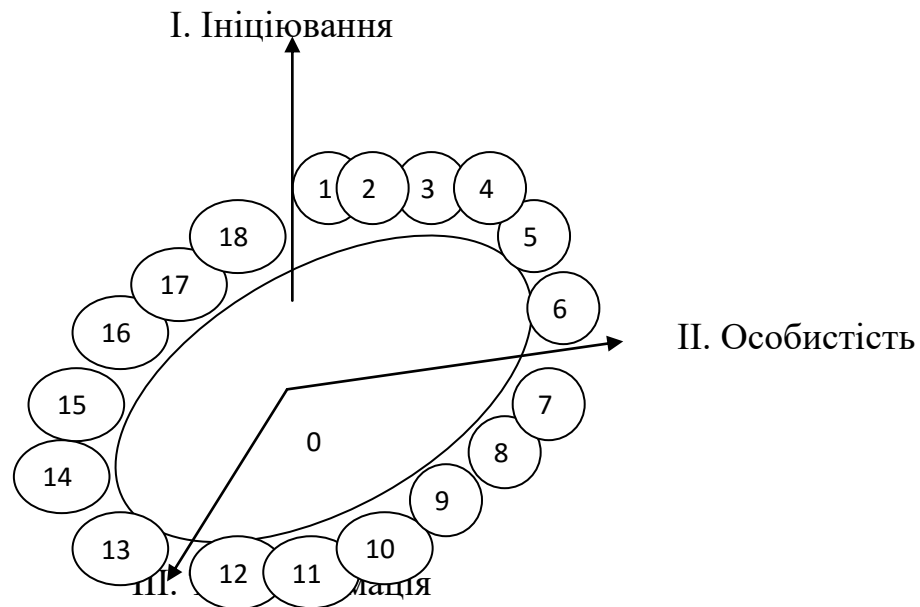


Рис.2.1. “Онтологічне коло типізації” ініціювання особистісних трансформацій

У представленій на Рис. 2.1. схемі-моделі значення від 1 до 18 презентують «динамічне коло» психологічних ознак і характеристик, які обумовлюють змістову та сутнісну динаміку потенційно можливих типів в умовах ініціювання трансформації особистості у системі осей-координат «Особистість» - «Трансформація» - «Ініціювання», які включають: 1) вектор мотивації ініціювання, 2) індивідуально-типологічні особливості особистості та 3) вектор трансформації.

Застосування у нашому дослідженні типологічного методу на основі «онтологічного кола типізації» можливе на підставі синтезу теоретичних і концептуальних положень:

1) *суб'єктного підходу* до розуміння особистості, що адаптується, котрий розглядає стратегії подолання особистістю кризових ситуацій як такі, що направлені на розвиток, пошук нових стимулів та самореалізацію (гетеростаз) особистості, (Г.О. Балл, Є.В. Віттенберг, Є.К. Зав'ялова, О.Г. Маклаков, А.А. Реан, О.А. Рєзнікова, О.Г. Солодухова та ін.) [10];

2) *ініціальної психології*, котра ґрунтується на основі породження «нового особистісного досвіду» (К. Дюркхайм, М. Гіппіус). Сутністю *ініціального шляху* розвитку особистості є твердження того, що через новий досвід «...в людині вперше встановлюються нові стани, відшукуються нові смисли і відкриваються нові можливості. Можна сказати, що людина кожен раз в самому ж досвіді і народжується, тобто народжується у самій роботі, на кожному її кроці. Так знаходиться шлях здійснення себе» [12, с.69];

3) *культурно-історичного напрямку психології* (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія), в якому головна увага приділяється процесу виникнення і формування вищих психічних функцій. Індивідуальна свідомість на думку вчених залежить від історії розвитку культури і соціуму навколишнього світу. Ці зовнішні процеси привласнюються – інтеріоризуються;

4) *багатовимірності особистості* (Н.В. Кузьміна, В.Ф. Моргун, В.С. Мухіна, А.О. Остапенко та ін.). Розгляд теорій Н.В. Кузьміної, В.С. Мухіної, А.О. Остапенко щодо багатовимірних реальностей існування людини дозволяють розглядати системно-змістовий аспект буття людини в світі. Так, за моністичною концепцією багатовимірного розвитку особистості В.Ф. Моргуна [160; 161], яка включає в себе п'ять інваріант особистості, існує можливість розглядати всю широту можливих реакцій людини з подолання кризових ситуацій. Аналіз теорії Н.В. Кузьміної дає можливість об'єднати виділені нею проектувальний та прогностичний компоненти в шосту інваріанту „результативності діяльності”, котра дає можливість простежити ініціацію особистості в динаміці

Онтологізація типологічної структури ініціювання трансформацій особистості із застосування концепції В.Ф. Моргуна дає можливість визначити п'ять інваріант, які позначають полюси і змістові сфери, в яких можливе розгортання активності людини, зокрема – у напрямі власної трансформації [207]:

- 1) просторово-часова орієнтація (*на минуле, сучасне, майбутнє*);
 - 2) потребнісно-вольові переживання (*небезсторонність*);
 - 3) змістовна спрямованість діяльності особистості (*орієнтованість на предмет – засіб-продукт; інша людина; процес; сам суб'єкт*);
 - 4) рівні опануванні особистістю діяльності (*у навчанні, відображенні, творчості*);
 - 5) форми реалізації діяльності (*моторна, інтуїтивна, мовленнєво-розумова*).
- Саме їх ми використаємо у якості “*основ типізації*” для побудови типології ініціювання особистісних трансформацій.

Нами пропонується розглядати певні тенденції *ініціювання особистісних трансформацій*, зумовлені індивідуально-історичною та соціально-історичною передумовою їх формування, виходячи з класичного уявлення, що *ініціація* (від лат. *initio* – початок, починати) – це комплекс дій, завдяки яким починається, реалізується й формально закріплюється зміна

психологічної ознаки індивіда, психологічного (у т.ч. – й соціального) статусу особистості, відбувається надбання та присвоєння особливих знань, а також функцій або прав, та ін. Також семантично схожим є поняття ініціювання (від лат. *initium* – початок, першоджерело, основна причина), яке означає започаткування, сприяння виникненню чи розвитку чогонебудь. Це також – «перший момент» дії або явища, вихідний пункт, початкова точка.

Отже, феномен *ініціювання особистісних трансформацій* ми визначаємо як *первинний спонукальний індивідуальний поштовх до психологічних змін (внутрішніх, зовнішніх, синтезованих), спрямований на реалізацію певного комплексу дій і перетворень, життєво необхідних для подолання особистістю кризових ознак життєвої ситуації (періоду, етапу)*. Як би ми не кваліфікували сам первинний момент ініціювання – чи то як відправну точку, чи як першу спонукальну мить, спрямовану на дію, це у кожному випадку – «спресована до мінімуму максимальна напруга вижити» шляхом перетворення, власного – передусім. За «ефектом пружини» – чим більш спресований потенціал можливого перетворення, тим швидше й всеохоплюваніше він розгортається особистістю.

Будь-які кризові ситуації в житті індивіда потребують від нього пошуку шляхів подолання, встановлення контролю над ситуацією, завдяки яким людина усвідомлює та вирішує власні проблеми, змінює свій статус та піднімається на інший, новий щабель свого розвитку. Ми вважаємо, що формування ініціувального типу індивіда відбувається в процесі його онтогенезу, під час проходження та вирішення складних ситуацій в житті.

Як відомо з історії первісних культур, ініціації почасти носили соціальний характер і почасти відбувались із залученням всього соціального оточення індивіда та обов'язково вимагали дотримання певного ритуалу чи обряду (традиційних дій, що супроводжують важливі моменти життя людини), які окрім багатопланового сакрального сенсу, виконували психологічну функцію знаків, “стимулів - засобів”, що використовувались

для входження людини в нову соціальну роль та оволодіння нею [18]. У подальшій соціалізації ритуали інтеріоризуються, робляться неусвідомленими та стають першоосновою формування ініціювальних тенденцій.

1. Просторово-часові орієнтації	2. Потребнісно-вольові переживання	3. Змістова спрямованість особистості	4. Рівні засвоєння діяльності	5. Форми реалізації діяльності	6. Результативність діяльності
1.1. На минуле	2.1. Негативні	3.1. Ділова	4.1. Навчання	5.1. Моторна	6.1. Регресія
<i>ностальгічний тип</i> (втеча у спогади)	<i>уникаючий тип</i> (переживання протесту, обурення, злоби, роздратування протистояння кризи)	<i>організаторський тип</i> (конструктивна активність, компенсація)	<i>починаючий тип</i> (метод спроб і помилок)	<i>практичний тип</i> (відволікання)	<i>інволюційний тип</i> (наркотизація, алкоголізм, психосоматизація, суїцид, капітуляція)
1.2. На теперішнє	2.2. Амбівалентні	3.2. Комуникативна	4.2. Відтворення	5.2. Інтуїтивна	6.2. Відсутність змін
<i>ситуативний тип</i> (емоційна експресія, прийняття кризи)	<i>терплячий тип</i> (збереження самовладання, рівноваги, самоконтролю, ідеального статусу)	<i>соціально-залежний тип</i> (пасивне співроб-во, активне співроб-во, пошук емоційної підтримки, альтруїзм)	<i>репродуктивний тип</i> (прийняття ролі, порівняння з іншими)	<i>інтуїтивний тип</i> (релігійність, нове тлумачення кризи)	<i>застраючий тип</i> (активне уникнення, ухилення, ігнорування проблеми)
1.3. На майбутнє	2.3. Позитивні	3.3. Самодіяльна	4.3. Творчість	5.3. Мовленнєво-мислиннева	6.3. Вдосконалення
<i>мрійливий тип</i> (передбачений сум, антиципуюче опанування)	<i>геройчний тип</i> (релаксація, почуття гумору, фокусування на позитивних емоціях)	<i>незалежний тип</i> (самоповага або самозвинувачення, усамітнення, ізоляція)	<i>креативний тип</i> (знаходж. нових можливостей існування, пошук власної користі з кризи)	<i>аналітичний тип</i> (осмислення кризи, проблемний аналіз кризи)	<i>еволюційний тип</i> (оволодіння ситуацією, отримання нового досвіду, розв'язання проблеми)

Рис. 2.2. Класифікація ініціювальних тенденцій особистості на основі концепції багатовимірності особистості

Проте, не менш важливим є ініціації індивідуальні, здійснювані самим індивідом, яким самотійно віднаходить поштовх, забезпечує процес і відрефлектовує результат.

На нашу думку побудова *типології ініціювання особистісних трансформацій* або *ініціувальної типології особистості*, де ініціація розглядається як випробування з метою отримання нового досвіду через самоздійснення, повинна мати свою термінологію, а назви типів повинні мати реальну практично-буттєву забарвленість, що відокремить їх від клінічних варіантів особистісних проявів та надасть ознак екзистенційного спрямування, характерного для конкретної особистості. Отже, керуючись класифікацією В.Ф. Моргуна та узагальнюючи сукупність представлених типологічних ознак, побудуємо **теоретичну основу типології**, зазначивши базові ознаки типів та виокремивши наступні типи:

1) Просторово-часові орієнтації особистості визначають **„ситуативний” тип**, що орієнтований лише на реальний момент. Даний тип є активним, він шукає вихід із кризової ситуації враховуючи наявні можливості. На минуле орієнтований **„ностальгічний” тип**, який спогадами про приємне минуле захищається від усвідомлення загрози своєму «Я». **„Мрійливий” тип** особистості відкладає рішучі дії на потім, на майбутнє уявляючи як безболісно він усе вирішить, але цей момент ніколи може і не настати. Останні два типи відносяться до пасивних і не є продуктивними.

2) Потребнісно–вольові переживання є основою для таких типів: **„унікаючого” типу**, який переживає масу неприємних емоцій, пов’язаних із розв’язанням кризової ситуації, зміною існуючого стану, і тому прагне до затягування ініціації; **„терплячого” типу**, котрий, маючи високу фрустраційну толерантність, буде повільно, флегматично просуватися до поставленої мети, одночасно задовольняючи свої нагальні потреби, а умови кризи не будуть істотно заважати його існуванню; **„геройчного” типу**, який навпаки, будь-яку складну життєву ситуацію сприйматиме як виклик долі і з натхненням буде вирішувати її, отримуючи від цього насолоду.

3) За змістовою направленістю особистості можна виділити типи: **„організаторський” тип**, що спрямовує всі свої зусилля на управління з метою вирішення його проблеми; **„соціально-залежний” тип** шукає підтримку звертаючись до рідних, друзів, спеціалістів, щоб поділитися своїми проблемами, що призводить до емоційної розрядки, заспокоєння; **„незалежний” тип** проявляє самостійність у спробах розв’язати складну ситуацію, прагне до усамітнення, щоб у спокої розмірковувати про свої дії, беручи всю відповідальність за наслідки на себе.

4) За рівнем засвоєння ініціальної поведінки можна говорити про три типи особистості: **„починаючий” тип**, що за допомогою спроб і помилок шукає конструктивний вихід; **„репродуктивний” тип**, маючи певний досвід розв’язання кризових ситуацій, діє за певним алгоритмом, який у нього склався, або повторює вчинки відомих йому людей; **„креативний” тип** здатен обернути ситуацію на свою користь і не тільки розв’язати протиріччя та «зняти» ознаки критичності, а й отримати певну користь від цього.

5) За формою ініціальної діяльності можна виділити такі типи особистості: **„практичний” тип**, який активно шукає вирішення болючої проблеми, використовуючи свої рішучість та мобільність; **„інтуїтивний” тип** направлений на очікування подальшого розвитку подій, інтроспективне ставлення до самого себе, спроба побачити свої проблеми в іншому світлі; **„аналітичний” тип** за допомогою проблемного аналізу кризи віднаходить потрібне рішення.

6) Нами (в розвиток концепції В.Ф. Моргуна та після погодження з автором) була додана шоста інваріанта „результативності діяльності”, котра дає можливість простежити ініціацію особистості в динаміці. За нею **„інволюційний” тип** характеризується самовражаючими формами поведінки, що відкидають особистість у її розвитку далеко назад (алкоголізм, наркотизація, роботоголізм, психічні розлади, суїцид тощо); **„застрагаючий” тип** не може ніяк змінити існуючий стан і залишає status

quo, що веде до невротичного розвитку особистості; „*еволюційний*” тип спрямований на продуктивне розв’язання критичної ситуації, що призводить до його особистісного зростання.

Узагальнена класифікація основ типізації у визначенні типів трансформації особистості в умовах кризи, побудована на основі концепції багатовимірності особистості, представлена на рис. 2.2. На даному етапі, коли «типи ініціювання» ще емпірично не перевірені та не підтверджені, ми говоримо про «ініціювальні тенденції», надалі будемо використовувати поняттєвий конструкт «типи ініціювання», поєднавши результати теоретичної та емпіричної типологізації.

2.2. Структура та результати пілотажного етапу емпіричного дослідження

Пілотажне дослідження передбачало реалізацію низки завдань:

- 1) емпірично встановити представленість у суб’єктивному досвіді респондентів переживання «життєвих криз» та уявлень про власні «особистісні трансформації» і механізми їхнього «ініціювання»;
- 2) здійснити первинну емпіричну кваліфікацію феноменів «особистісних трансформацій» та їхнього «ініціювання» із залученням вибірки респондентів, які перебувають у стані кризи;
- 3) розробити емпірично підтверджену авторського Методу ініціювання особистісних трансформацій (у вигляді кваліфікаційних матриць) задля виявлення характеру їх – особистісних трансформацій – концептуалізації;
- 4) розробити та емпірично перевірити систему параметрів аналізу отримуваних авторських кваліфікаційних текстів щодо кваліфікації змісту феноменів «особистісні трансформації» та «ініціювання особистісних трансформацій».

Вибірка респондентів, які взяли участь у пілотажному дослідженні, становила 100 осіб різного віку, студентів заочного та стаціонарного відділень 4-5 курсів спеціальності “Психологія” Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серед респондентів вибірки – 35 чоловіків віком від 22 до 50 років, 65 жінок віком від 20 до 50 років. Пілотажне дослідження тривало протягом весни – осені 2008 р.

Методична модель пілотажного дослідження:

- 1 – структуроване інтерв’ю;
- 2 – змістовий та структурний аналіз;
- 3 – матричний синтез (групування отриманих результатів у вигляді синтезованих матриць);
- 4 – Проективний малюнок «Мої особистісні зміни після подолання життєвої кризи»;
- 5 – Анкета “Розуміння ініціювання особистісних трансформацій людини”.

Процедура дослідження полягала у проведенні структурованого інтерв’ю, структура якого відповідає чотирьохкомпонентній моделі розгортання життєвої кризи і включає питання, що актуалізують особливості виникнення кризового стану, його переживання, подолання та трансформації особистісної сфери.

Комплекс запитань структурованого інтерв’ю можна розділити на п’ять блоків:

- 1) *біографічні дані*, куди відносяться: стать, вік, сімейне положення, освіта, спеціальність;
- 2) *розуміння життєвої кризи та її місце в житті респондента*, де запитується про пережиті кризи людини, останню кризу, її причину, термін перебування у кризовому стані;
- 3) *процес переживання кризового стану*, в якому вивчаються фізична та психологічна симптоматика перебігу кризового стану, відчуття людини, наявність внутрішніх ресурсів, стійкість людини тощо;

4) шляхи подолання кризового стану, в якому розглядаються стратегії та тактики, які застосовувались при виході із кризової ситуації;

5) трансформації особистості внаслідок подолання кризового стану, в якому вивчаються особистісні зміни людини за такими показниками:

- залишкові явища посттравматичної стресової ситуації;
- усвідомлення власних змін та їх якісні характеристики;
- внутрішні зміни людини (структура ставлень, світогляд, життєві цінності);
- зовнішні зміни (практично-дійова структура життя);
- набуття якостей та властивостей, які є цінними при подоланні кризових ситуацій (навчаємість);
- узагальнене розуміння того, що пережила людина, розширення самоідентичності за рахунок включення кризового досвіду.

Вказані запитання, актуалізують характер проживання пережитої кризи та екстеріоризації набутого досвіду з подолання ознак кризи та ініціювання особистісних трансформацій.

Внаслідок проведеного інтерв'ю було виявлено 7 видів криз, у яких на момент початку проведення дослідження перебували респонденти та відповідно за якими проходили психологічну корекцію (Таблиця 2.1.):

Таблиця 2.1

Кваліфіковані види життєвих криз експериментальної групи

Відсутність самореалізації	Безробіття	Криза здоров'я	Втрата кохання	Наркозалежність	Втрата матеріальних цінностей	Психологічна агресія
37,5%	15%	12,5%	12,5%	10%	7,5%	5%

Аналіз отриманих результатів пілотажного етапу емпіричного дослідження також був розділений на п'ять блоків – відповідно до структури самого інтерв'ю:

I. У межах вибірки – за біографічними ознаками – переважаючою є жіноча стать (65%); більшість (як чоловіків, так і жінок) не мають власної сім'ї; у чоловіків домінує середня спеціальна освіта (55%), у жінок – повна середня (100%). При цьому більшість з них десь працює, або підробляє (58%).

II. Розуміння “життєвої кризи”. Всі респонденти розуміють “життєву кризу” як негативне явище, що заважає їх звичному способу існування. Наприклад, серед запропонованих опитуваними визначень є такі: це “стан невизначеності та невпевненості”, “ломка життєвих планів”, “знаходження на бездоріжжі”, “непередбачувані обставини, яких не можна уникнути”, “... які порушують звичний ритм життя”, це “особливо великі труднощі і проблеми життя”, “безвихідь”, коли “неможливо жити далі”, “втрата”. При цьому всьому при кризовому стані досліджувані визначають, що відчувають “внутрішнє напруження”, “неспокій”, “страх”, “тривогу”, “безпомічність”, “відсутність власного контролю над тим, що відбувається”, “жахіття”, “приєднання додаткових проблем”. Цікавою є відповідь, що “існуючий життєвий досвід не допомагає” вирішити проблемну ситуацію, а, навіть, “заважає”.

Усі респонденти у своєму онтогенетичному розвитку переживали різні види кризових ситуацій і мали свій власний досвід їх розв'язання. Але їхній перелік починається приблизно з підліткового віку (ніхто не згадав досвід перебування у дитячому садку, адаптацію до школи, початкові класи) – з першого кохання, самоствердження тощо. Як чоловіки, так і жінки називали по 2-4 пережитих (до моменту дослідження) життєвих криз.

Була помічена закономірність, що чим старша людина, тим більш важливим для неї є досвід останніх років, а про віддалене минуле (молодість) – не згадується. Пережита криза залишила свій відбиток у

пам'яті досліджуваних відповідно до глибини переживань цієї кризи та пов'язаних з нею наслідків. Наприклад, група в минулому наркозалежних вказує тільки ті кризові ситуації, які були пов'язані саме з вживанням психотропних речовин (це відсутність коштів, конфлікти в сім'ї, відсидка, втрата сім'ї, роботи, навчання, проблеми з міліцією, зі здоров'ям тощо) і зовсім витіснились з пам'яті ті проблеми і те життя, що було до початку вживання наркотичних речовин. Серед пережитих раніше криз (та окрім тієї, що на момент опитування була актуальною) респонденти вказують: розчарування в коханні, нерозділене кохання, страх бути побитим у школі, конфлікти в сім'ї, безробіття, розлучення батьків, зміна місця проживання, нова робота, самотність, виключення з ВНЗ, власне розлучення, проблеми зі здоров'ям.

Остання життєва криза, яку описує респондент, має різний термін тривалості від 2 тижнів до 11 – 16 років в залежності від виду кризи та причини її виникнення (на думку респондента), що представлено в Таблиці 2.2.

Як видно з аналізу показників результатів, найбільший термін тривалості мають кризи наркозалежності, на другому місці – кризи відсутності самореалізації, на третьому – кризи безробіття та кризи здоров'я (кілька років). Кризи втрати кохання, втрати матеріальних цінностей та психологічна агресія мають менший термін тривалості (кілька місяців).

III. *Процес переживання кризового стану* характеризується фізичною та психологічною симптоматикою, що виражається у респондентів: тривогою і депресією, захопленістю проблемою, гнівом, соромом і відчуттям провини, порушенням сну, відчуттям неконтрольованості того, що відбувається, відчуттям тягара відповідальності, порушенням мислення і концентрації уваги. Рідше зустрічаються: втрата апетиту, м'язове напруження, загострення хронічних або виникнення нових хвороб. Досить суттєво відрізняються відчуття групи наркозалежних людей в минулому, а саме: галюцинаціями, відчуттям виходу з тіла, сприйманнями знаків

Всесвіту, що вказують правильний шлях, матеріалізацією думок, читанням думок оточуючих, зустріччю з невідомими явищами (бог, ангел, демон тощо), відчуттям голосу іншої істоти, які можна пояснити або дією психоактивних речовин, або переконаною вірою в існуючі явища (всі опитувані займалися за системою “12 кроків”).

Таблиця 2.2

Атрибути залежності терміну перебування у кризовому стані від виду кризи та причин її виникнення

Атрибути	Причина кризи (суб’єктивна)	Причина кризи (об’єктивна)
Наркозалежність 4 – 16 років	Відс. самосвідомості, бажання гострих відчуттів, молодість, нічим зайнятись	Залежність від наркотичної речовини
Безробіття 6 – 18 місяців	Відсутність роботи, грошей, соц. статусу	Відсутність роботи
Кризи здоров’я 2 – 18 місяців	Неуважне ставлення до свого здоров’я, стреси, великі навантаження	Хвороба
Втрата кохання 1 – 3 місяці	Невпевненість у собі, довіра до людини, роль ”власника”	Ухід коханої людини
Відсутність самореалізації 1,5-2 роки	Нездійсненні життєві плани	Неможливість реалізувати себе у житті
Втрата матеріальних цінностей 1 – 2 місяці	Неуважність, незібраність, забудькуватість	Власна неуважність
Психологічна Агресія 2 – 8 тижні	Почуття невпевненості у собі, страх, тривога за себе	Психологічна слабкість, слабкість нервової системи

На запитання: “Чи було у Вас бажання покінчити з життям під час кризового стану?” 15% досліджуваних відповіли позитивно (більшість – наркозалежні в минулому, які мали такі спроби). Як вони позбавились цього бажання: стримували “любов до рідних”, “страх перед невідомим

потойбіччям”, “молитва”, “пройшло само собою”, “відчуття відповідальності за своє життя”.

Окремо розглядалися питання відносно того, де бралися сили, енергія, ресурси, щоб триматися під час кризи і що допомагало триматися. На це респонденти відповідають так: “бажання вижити і власні ілюзії”, “допомога інших”, “батьків”, “віра в Бога”, “надія у власні сили”, “воля, бажання перемогти”, “сила духу”, “упевненість у кращій долі”, “підтримка оточуючих”, “переключення уваги на улюблені справи”, “книги”, “природа”, “мистецтво”, у “творчості” і “коханні” тощо.

IV. *Шляхи подолання кризового стану.* При аналізі відповідей респондентів експериментальної групи було виявлено, що більша кількість респондентів зверталась за допомогою до спеціалістів (психолог, медик) (37,5%), на другому місці стоять ситуації, вирішені за допомогою близьких (родичі, друзі) (25%), на третьому – за допомогою власних особистісних якостей (сила волі, стійкість, наполегливість) (22,5%). Менша кількість опитуваних розв’язувала життєву кризу за допомогою представників нетрадиційних шкіл допомоги (цілителі, маги, екстрасенси) (7,5%) і за допомогою власної віри у надприродні сили (7,5%), що представлено в табл. 2.3 та рис. 2.3.

Таблиця 2.3

Способи розв’язання життєвих криз експериментальною групою

Подолання	Шляхи подолання	Відсотковий показник
Самостійно	Особистісні якості	22,5%
	Віра у надприродні сили	7,5%
	Загальне	30%
За допомогою інших людей	Близьких (родичі, друзі)	25%
	Спеціалістів	37,5%
	Нетрадиційні заходи	7,5%
	Загальне	70%

При аналізі шляхів подолання кризової ситуації опитувані використовували наступні стратегії: “медитацію”, “роздуми”, “зміну стратегій життя”, “переоцінку цінностей”, “осмислення ситуації”, “розв’язання ситуації шляхом безпосередньої включеності”, “очікування”, “ситуація розв’язувалась сама”.

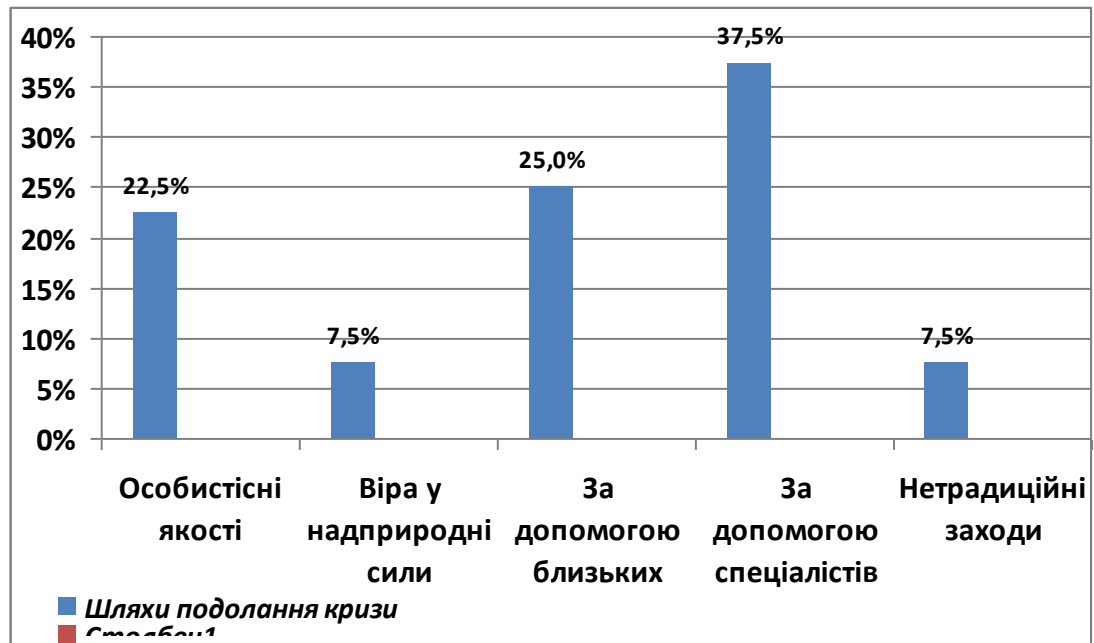


Рис. 2.3. Способів розв’язання життєвих криз

Усі використані стратегії нами були класифіковані на когнітивні (35%) і поведінкові (65%), що відображено в табл. 2.4 та рис. 2.4.

Таблиця 2.4

Стратегії, що використовувались при розв’язанні життєвих криз

Стратегії подолання	Стратегії	Кількість
Когнітивні	Прийняття ситуації	5%
	Зміна ставлення до ситуації	20%
	Зміна бачення самої ситуації	10%
	Загальне	35%
Поведінкові	Адаптація до ситуації	17,5%
	Зміна стратегій життя	35%
	Зміна самої ситуації	12,5%
	Загальне	65%

Домінуючою є зміна стратегій життя (35%), на другому місці – зміна ставлення до ситуації (20%), на третьому – поведінкова адаптація до ситуації (приспосовування) – 17,5%. Менше використовувались: поведінкова зміна самої ситуації (12,5%), когнітивна зміна самої ситуації (10%), прийняття ситуації (5%).

Як видно з наведених даних при подоланні кризових ситуацій найчастіше використовувалась допомога інших людей (70%) і рідше розв’язувались самостійно (30%). Також помітне переважання поведінкових стратегій подолання (65%) над когнітивними (35%).

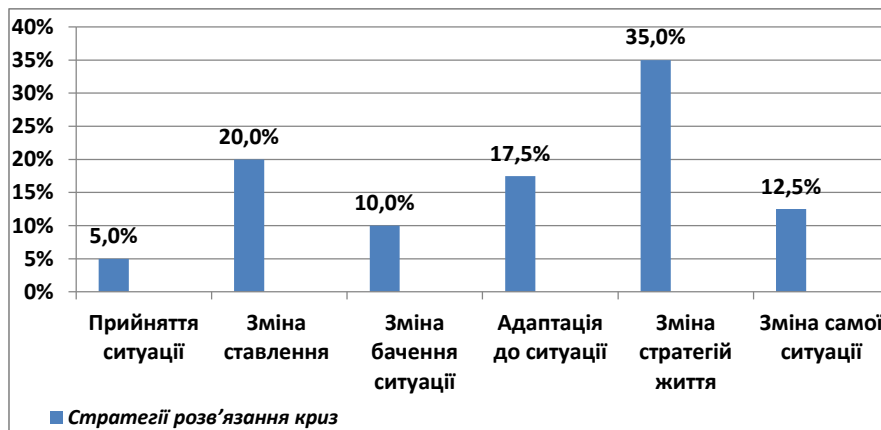


Рис. 2.4. Стратегій розв'язання життєвих криз

V. Трансформації особистості. При аналізі особистісних змін, що відбулися внаслідок подолання кризової життєвої ситуації розглядалися залишкові явища посттравматичної стресової ситуації, що показано в табл. 2.5. За даними анкетних відповідей досліджуваних усі 100% опитуваних подумки інколи повертаються до подій минулої кризи, при цьому у 65% спостерігаються негативні почуття (“сором”, “образа на себе”, “почуття приреченості”, “занепокоєння”, “тривога”, “відчай”) характерні для періоду

перебування у кризовому стані. Позитивні почуття виникають у 35% респондентів (“гарний урок”, “гордість за себе”, “полегшення, що все позаду”), які більш гармонійно змогли пережити стан кризи.

Пригадування подій минулої кризи відбувається при потраплянні в аналогічну складну ситуацію, при зустрічі людей, які пов’язані з протіканням кризи тощо.

Таблиця 2.5

Залишкові явища посттравматичної стресової ситуації респондентів

Показники	Згадування минулої кризи		Почуття, що виникають при згадуванні		Σ заг.
	так	ні	позитивні	негативні	
Кількість					
Відсотковий показник	100%	0%	35%	65%	100%

Респонденти у більшості (80%) відчують, що з ними відбулися зміни, вони стали іншими людьми. Лише 20% опитуваних так не вважають, хоча деякі аспекти впливу життєвої кризи на власне життя вказують, але не вважають їх суттєвими, що показано в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Показники змін, що відбулися з представниками респондентів після подолання кризи

Показники	Усвідомлення власних змін		Σ заг.	Характеристика змін		Σ заг.
	так	ні		внутрішні	зовнішні	
Кількість						
Відсотковий показник	80%	20%	100%	25%	75%	100%

Характерною особливістю названих змін є їх направленість на зовнішнє життя (практично-дійова структура життя) (75%), а саме: набуття навичок

життя у змінених умовах (кризи втрати матеріальних цінностей, втрати кохання), зміна стратегій життя від непродуктивних до більш гармонійних (кризи наркозалежності, здоров'я, відсутності самореалізації), розширення меж існування (поява роботи, сім'ї, вступ до ВУЗу, поява нових інтересів).

Кількість респондентів, що вказують на помітні внутрішні зміни менша (25%). До цих змін можна віднести: перебудову структури ставлення, світогляду, зміни в ієрархії життєвих цінностей.

Таблиця 2.7

Динаміка базових ставлень «до» і «після» кризи

Час \ Ставлення	До себе	До оточуючих	До життя
«До» кризи	“Негативне, погано знав себе, невпевненість, вважав себе слабким, не вірив у себе, нелюбов до себе, не поважав себе, переоцінював власні сили, власнолюбство тощо...”	“Нерозумів людей, нейтральне, недовіра, боявся їх, недовіряв, люди – погані, я їх використовував, споживацьке ставлення, не поважав...”	“Загальні фрази, немає в житті справедливості, багато проблем, життя – це страждання, неусвідомленість свого життя, нецікаве життя, не думав, просто жив...”
«Після» кризи	“Позитивне, відкрив у собі багато нового, став упевненим, почав поважати себе, вірю в себе, гарне, Я – королева, Я – самодостатній і вільний, адекватна оцінка, критичне, став сильнішим...”	“Став краще розуміти інших, почав довіряти людям, зрозумів, що вони такі ж як і я, всі люди – яскраві індивідуальності, люди чогось варті, з’явилась любов до інших, добре, поважаю інших, прошу поради, приймаю їх такими які вони є...”	“Життя починається з себе, інколи воно справедливе, стало веселіше, страждання – для слабких, радість – для сильних, усвідомив власне життя, життя гарне, цікаве, хочеться жити, відчув відповідальність за життя...”

Помітним є те, що внутрішні зміни простежуються у кількісному та якісному показниках у порівнянні ставлення респондентів до та після кризи стосовно таких аспектів “ставлення до себе, до оточуючих, до життя”,

“поняття життя і смерті, добра і зла, істини, бога, сенсу життя” і “головних життєвих цінностей”, що відображено в табл. 2.7, табл. 2.8 та табл. 2.9.

Таблиця 2.8

Динаміка світоглядних ставлень «до» і «після» кризи

Ставлення Час	Життя і смерть	Добро і зло	Істина	Бог	Сенс життя
«До» кризи	“Важка штука, живемо для того, щоб вмерти, життя коротке, вони незалежні від волі людини, це закономірність, життя – іспит, набуття досвіду, не думав...”	“Це брати-антиподи, багато зла, мало добра, це шлях до бога чи до диявола, це як рай і пекло на землі, усе, що гарне для мене – це добро, що погане – то зло...”	“Вона десь існує, правд багато, а істина одна, її не існує, це справедливість, її знає тільки бог, щось туманне, незрозуміле, її неможна осягнути...”	“Його немає, він існує для слабких духом, не вірив у нього, він всередині кожного кожного з нас, це якась абстракція, люди придумали його самі, ніколи не звертався до нього...”	“Гроші, успіх, так прожити, щоб було що згадувати, доки я живий він є, не було його в мене, сім’я, слава, влада, не задумувався, просто жив...”
«Після» кризи	“Це особиста справа кожного, смерть усіх рівняє, життя довге і гарне, людина здатна їх коригувати, це природні речі, все в руках людини, це перехідний період до інших вимірів...”	“Рівнозначність понять, усе відносно, добра в світі більше, добро переможе, ми самі їх творимо, між ними не існує кордонів, в світі весь час іде боротьба між добром і злом...”	“Вона існує для кожного своя, вона відкривається не для всіх, вона єдина, це відповідальність за власні вчинки, її потрібно шукати в житті, у досвіді, це любов, прагнення до вічного, служіння людям...”	“Став поважати віруючих, це гарна ідея, можливо він існує, вірю в нього, треба прагнути до нього, він допомагає тільки сильним, це абсолют, вища сила, він є добро і любов, бог – єдиний...”	“Допомагати людям, максимально реалізувати власні здібності, удосконалення, він полягає в самому житті, у набутті досвіду, це очищення, розуміти інших, робити добро...”

Це видно з наведених прикладів відповідей представників експериментальної групи, а саме: негативним, незрозумілим, нероздумливим ставленням до вище вказаних понять (до кризи), що проявлялося у скупості слів і фраз при поясненні понять або в їх песимістичному представленні. Після кризи, навпаки, досліджувані у яскравій, багатослівній формі пояснювали задані поняття, з чого видно, що зміни відбулися до позитивного, оптимістичного ставлення до них, більш якісного розуміння себе та оточуючого світу, що говорить про рефлексію власного досвіду переживання життєвої кризи та її вплив на внутрішній світ людини.

Таблиця 2.9

**Життєві цінності представників експериментальної групи
«до» та «після» кризи**

Цінності Час	Головні життєві цінності
«До» кризи	“Розваги, друзі, навчання, знання, гарно провести час, сім’я, матеріальні блага, гроші, Я на першому місці, комфорт, задоволення власних бажань, всього і побільше, кар’єра, не відставати від оточуючих, бути як усі, встигати за модою...”
«Після» кризи	“Сім’я, підтримка оточуючих, самовдосконалення, духовний і творчий ріст, друзі, справедливість, пізнання самого себе, близькі люди, робота, любов, стосунки з людьми, розуміння і любов, бажання жити, залишити добру згадку про себе, примноження добра у світі, прагнення до гармонії та миру...”

Цікаві дані ми отримали з проєктивного малюнку «Мої особистісні зміни після подолання життєвої кризи», які представлені в табл. 2.10. Так, 32% досліджуваних зобразили себе нового, оновленого, зміненого (сильнішого, радіснішого тощо). Менша кількість людей намалювала малюнки з сонцем, морем (18%), квітами, деревами (12%), тваринами (8%), будівлями (8%), дорогою (5%) та іншими людьми (5%). Також були варіанти зображення символів пережитої кризи (втрачені предмети, перекреслені шприци, алкогольні напої тощо) (12%). При цьому 32% людей

ототожнювали себе з малюнком свого фізичного образу, менша кількість – з морем і сонцем (4%), з квіткою (4%), символами пережитої кризи, що відійшли у минуле (закреслені) (4%), з власним будинком (2%). Але 54% досліджуваних не ототожнюють себе ні з яким об’єктом, дисоціюючись від свого досвіду.

Таблиця 2.10

**Результати та показники за проективним малюнком
«Мої особистісні зміни після подолання життєвої кризи»**

Малюнок	Кількість представлень (%)	Ототожнення себе з образами (%)
Себе (тіло, обличчя)	32%	32%
Природні явища (сонце, море)	18%	4%
Рослини (квіти, дерева)	12%	4%
Символи пережитої кризи (частіше закреслені)	12%	4%
Тварини (кішка, собака, чайки)	8%	0%
Будівлі (власний дім)	8%	2%
Люди (родичі, друзі)	5%	0%
Дорога	5%	0%
Загальне	100%	46%

«Навчаємість» (здатність до опанування досвіду) респондентів перевірялася варіантами дій (алгоритм дій) у можливій складній життєвій ситуації. Вони виявили високий показник імовірнісних стратегій поведінки у складних умовах, що показує їх досвідченість у цьому питанні. Прикладами відповідей були: “складання плану дій”, “аналіз того, що відбувається”, “звертання до минулого досвіду”, “визначення основних напрямків діяльності”, “не втрачати віру в себе (не падати духом)”, “невпинно шукати вихід”, “не панікувати”, “пошук різних шляхів вирішення проблеми”, “спроби шукати допомогу в оточуючих”, “не тікати від проблеми, а йти їй

назустріч”, “визначення цілі, до якої треба прагнути”, “якщо не знаєш, що робити – дій неочікувано (спонтанно)” тощо.

Узагальнене розуміння того, що пережила людина, яка подолала життєву кризу, межі розширення її самоідентичності за рахунок включення кризового досвіду проявляються у таких відповідях на запитання “Що для Вас означає досвід переживання життєвої кризи?”: “це зовсім новий досвід, який потрібен у житті”, “він примушує замислитись над тим, для чого я живу”, “він змінює власний сенс буття”, “це власний живий досвід, якого ніде, окрім життя, не отримаєш”, “він дає поштовх для розвитку”, “він привчає шукати причину проблеми перш за все в собі”, “він змінює життя на краще” тощо.

Отже, процес переживання життєвої кризи та вихід з неї є передумовою змін особистості людини, її внутрішнього світу та зовнішньої практично-дійової структури життя, він розширює досвід людини, надає змогу продуктивно, гармонійно жити у оточуючому світі та адекватно реагувати на виникаючі складні життєві ситуації, по-філософському ставитись до життя та його явищ.

Окремо ставилися питання з особливостей ініціювання особистісних трансформацій респондентів, які включали в себе 6 запитань: “Як ви розумієте поняття “ініціювання особистісних трансформацій?”, “Яким чином відбувається ініціювання особистісних трансформацій?”, “Що в особистості людини може сприяти ініціюванню особистісних трансформацій?”, “Що в особистості людини може заважати ініціюванню особистісних трансформацій?”, “Як можна стимулювати процес ініціювання?”, “Які особистісні типи ініціювання особистісних трансформацій ви можете виділити?”.

За результатами аналізу отриманих даних ми можемо констатувати, що ініціювання особистісних трансформацій опитаними розуміється як: *“поштовх, каталізатор, перший крок, свідомі зусилля на зміну, започаткування, прагнення, спонукання змін, стимулювання, запускання”*

тощо. Ці дані відображено в табл. 2.11. Дані лексичні утворення дають змогу представити процес ініціювання змін як свідомий процес створення певної мотиваційного ґрунту для подальшої реалізації процесу трансформації.

Таблиця 2.11

Зведена таблиця зондувального емпіричного дослідження “Розуміння ініціювання особистісних трансформацій людини”

Запитання анкети	Зміст відповіді
<p align="center">1. Як ви розумієте поняття “ініціювання особистісних трансформацій”?</p>	<p><i>“Необхідний певний поштовх каталізатор яким може виступати певна ситуація. Деякий поштовх у зміні особистісних якостей. Певна зміна особистісних уявлень під впливом різних чинників. Перший крок до внутрішньо особистісних перетворень. Заміна негативних якостей особистості найбільш сприятливими. Зміни самою людиною. Заміна якостей людини новими при свідомих зусиллях особистості. Започаткування якісних змін особистості. Зміна якостей особистості які заважають жити. Складний процес, прагнення змін. Зміни як прогресивні так і регресивні. Спонування до розвитку, вдосконалення. Спонування до змін внаслідок різних чинників. Стимулювання змін. Стимулювання до перетворення. Спонування до змін. Усвідомлення змін. Чинники котрі сприяють змінам. Поштовх до змін. Запускання змін. Стимулювання змін. Комплекс дій за допомогою яких відбувається зміна певних структур особистості”.</i></p>

Запитання анкети	Зміст відповіді
<p>2. Яким чином відбувається ініціювання особистісних трансформацій?</p>	<p><i>“Осмилення, бажання щось змінити, користь для самої себе. Бажання людини, розуміння, користь від змін. Під впливом групи, колективу, людини, самонавіювання, ЗМІ. В результаті дії зовнішніх чинників у взаємодії з якими знаходяться внутрішні якості людини, які носять адаптивних характер. Самонавіювання, допомога психолога. Людина сама цього хоче, або на неї впливає якась життєва подія. Відвідування гуртків, збільшення кількості знайомих, читання літератури. Власне прагнення людини змінити себе. Розуміння того, що не подобається. Під впливом різних факторів. Зовнішні та внутрішні чинники.</i></p>

Продовж. табл. 2.11.

<p>2. Яким чином відбувається ініціювання особистісних трансформацій?</p>	<p><i>Проблема яка спонукає до саморозвитку. Проблема та її розуміння. Зміна поведінки, поглядів на життя, цінностей. Зміна ціннісних орієнтацій. Незадоволення індивіда собою. Вплив середовища, саморозвиток, самоаналіз. Зміни поглядів на життя. Переоцінка та перегляд життя. Зміни або + або -. Певні стресові ситуації. Життєві зміни, бажання втекти від себе. Мотиви, бажання. Стресові ситуації. Осмилення подій – аналіз подій – зміна особистості. Довготривала, багатовимірна. Обряди. Внаслідок криз розвитку”.</i></p>
<p>3. Що в особистості людини може сприяти ініціюванню особистісних трансформацій?</p>	<p><i>“Власне бажання певні ситуації. Бажання щось змінити, ставлення оточуючих. Прагнення до кращих змін, пізнання свого Я. Відсутність відповідності особистісних якостей запитам зовнішнього світу, готовність і прагнення змін, потяг до новизни. Ситуація, що заважає продуктивно жити. Бажання бути кращою перед іншими. Характер, витримка, сила волі, самоаналіз, самооцінка. Подія життя та переоцінка себе. Власні негаразди, вплив соціуму. Вплив оточення. Прагнення до самоактуалізації. Темперамент, характер, події, люди, книги. Новоутворення. Власні прагнення, обставини. Риси особистості. Події. Мотив. Нова ціль та орієнтири. Подія. Самопочуття, нервозність, агресія. Ситуації, події. Оточення, внутрішні конфлікти,</i></p>

	<i>успіхи та невдачі. Соціум. Переломні події. Мотиви, установки. Прагнення до вдосконалення. Зміни умов життя, проблеми. Лабільність. Цілеспрямованість. Воля, установки, мотиви. Цілеспрямованість, мотивація, здатність до самостійних активних дій”.</i>
4. Що в особистості людини може заважати ініціюванню особистісних трансформацій?	<i>“Страх перед змінами, слаба сила волі, не бажання щось змінювати. Страх перед новим, не бажання змінюватись. Не впевненість у собі, слабка сила волі, не бажання працювати над собою. Не усвідомленість проблеми, не бажання її вирішувати, консерватизм, впертість, страх перед невідомим, однотипність оточення. Виховання, ціннісні орієнтації. Не бажання змін. Впертість, егоїзм, замкнутість, закомплексованість, не вміння аналізувати. Егоїзм. Невпевненість, слаба воля. Темперамент, освіта,</i>

Продовж. табл. 2.11.

4. Що в особистості людини може заважати ініціюванню особистісних трансформацій?	<i>низькі вимоги до себе та прагнення. Установки, певні норми поведінки. Переконавання, вірування, фізіологічні обмеження. Регрес особистості. Темперамент. Темперамент, характер. Напруження, дискомфорт. Люди, переконання та принципи. Внутрішні суперечки. Характер. Небажання змін. Фобії і комплекси. Виховання. Ригідність, меланхолічний тип темпераменту, застрягаючий тип акцентуації. Захворювання, психічні розлади. Байдушність”.</i>
5. Як можна стимулювати процес ініціювання?	<i>“Певними методиками і способами (показати як це може виглядати і довести позитивні наслідки зміни). Переконавання, навіювання, зміна оточення, створення мотивації до самовдосконалення. Вирішення негативних якостей. Працювати над собою, читати літературу. Сама повинна захотіти змін. Життєва ситуація. Самоаналіз, осмислення. Відчуття Самості, баланс та гармонія. Любов та інтерес до пізнання, бажання щось змінити. Підкріплення, мотивація, стимули. Цікава інформація, що спонукає. Цікава інформація. Зацікавлення в змінах. Саморозвиток. Самовизначення. Власне прагнення до змін. Стимули. Показати нові шляхи життя. Позитивне підкріплення. Заохочення. Нові види діяльності, зміна зовнішності, відпустка, зміна кола спілкування. Заохочення.</i>

	<i>Вольові зусилля. Переконавання. Зміни умов існування”.</i>
6. Які особистісні типи ініціювання особистісних трансформацій ви можете виділити?	<i>“Консервативний (складніше перестроїтися). Стимулюючий, розвиваючий, вдосконалюючий. Егоїзм, впертість, гордість. Егоїзм, закомплексованість, упертість. Закомплексованість, егоїзм, упертість, невпевненість. Зовнішній та внутрішній. Зміна якостей, характеру, поведінки, світогляду, цінностей. У характері мотивації діяльності. Соціальний, психологічний, професійний”.</i>

Процес ініціювання особистісних трансформацій розуміється учасниками дослідження двояко:

- 1. Як осмислений бажаний процес, в якому вбачається користь для самої особистості (“внаслідок незадоволення індивіда собою”);*
- 2. Внаслідок дії зовнішніх чинників (“групи, людини, психолога, ЗМІ, проблеми”), як адаптація до них.*

Перший приклад ініціювання ми можемо назвати суб’єктивним, або вчинковим (в парадигмі вчинку В.А. Роменця) а другий – об’єктивним, або адаптаційним (Г. Сельє, Р. Лазарус та ін.).

Стимулювати процес ініціювання особистісних трансформацій можна за допомогою: *“переконання, доведення, прикладів з життя, навіюванням, зміною середовища та оточення, створенням мотивації до самовдосконалення, саморозвитком (самоаналіз, книги), створення штучних кризових ситуацій, формування інтересу до пізнання, стимулювання, позитивне підкріплення, навчання, заохочення, нові види діяльності, вольові зусилля”* тощо, що представлено в табл. 2.12.

Серед типів ініціювання особистісних трансформацій за наслідками даних опитантів можна вказати наступні:

- Внутрішньо детермінований та зовнішньо детермінований.
- Поведінковий та когнітивний.

- Лабільний та ригідний.
- Особистісноорієнтований та соціальноорієнтований.

Таблиця 2.12

Фактори, які можуть сприяти ініціюванню особистісних трансформацій

Самодетермінація	Зовнішня детермінація
<ul style="list-style-type: none"> ▪ власне бажання змін ▪ пізнання себе (вдосконалення) ▪ переосмислення життя ▪ події життя (успіхи та невдачі) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ вплив оточення ▪ зміна соціального статусу ▪ тренінги або навчання ▪ нові нестандартні умови

Також можна виділити особистісні компоненти ініціювання трансформацій, до яких опитувані відносять:

1. *Змістова спрямованість особистості*: на себе, на проблему, на пошук допомоги, на втечу. Дає змогу визначити направленість особистості при ініціюванні трансформації залежно від внутрішньої та зовнішньої детермінації.
2. *Просторово-часові орієнтації* на минуле, теперішнє та майбутнє говорять про виявлення особистісних інтенцій з ініціювання трансформацій в часовій транспективі.
3. *Форми та рівні реалізації діяльності*, котрі можуть проявлятися у вигляді перцептивних, аналітичних та моторних діях з навчання, репродукції або творчості.

Також досліджувані виділяють й фактори, котрі можуть заважати ініціюванню особистісних трансформацій, до яких відносять: страхи, консерватизм, ригідність мислення, обмеження часу, оточення та ін., які відображено в табл. 2.13.

Таким чином, вивчаючи феномен «ініціювання особистісних трансформацій», можна говорити про комплекс дій за допомогою яких відбувається зміна певних структур особистості. При цьому процес ініціювання є багатовимірним та може мати як внутрішню так і зовнішню детермінацію. Також можна виділити особистісні компоненти ініціювання трансформацій, які проявляються в типологічних моделях ініціювання.

Таблиця 2.13

**Фактори, які можуть заважати ініціюванню особистісних
трансформацій**

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
<i>Страх, комплекси, відсутність мотивації, консерватизм, ригідність мислення, невміння аналізувати, низький розвиток емоційно-вольової сфери, слабкий тип темпераменту, застрягання, внутрішні конфлікти</i>	<i>Зовнішні події, оточення, захворювання, обмеження часу, свободи та інформації, недостатність матеріального забезпечення</i>

Отже, результати пілотажного емпіричного дослідження феномена «ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості» дають нам можливість краще зрозуміти явище ініціювання та його особливості, і стають фундаментом для побудови теоретичної моделі та емпіричної моделі подальших досліджень – основного етапу – з цього напрямку. В результаті проведення пілотажного етапу дослідження розроблено тексти стимульного матеріалу авторського дослід-

ницького методу, а також створено систему параметрів аналізу отриманих даних.

2.3. Організаційна структура та методичний інструментарій основного етапу дослідження

На основі первинного теоретичного аналізу ми змогли уточнити завдання і структуру основного етапу дослідження та побудувати його методичну модель.

На основі теоретичного та історико-критичного аналізу об'єкта і предмета дослідження та із урахуванням отриманих результатів пілотажного дослідження було визначено наступні завдання основного етапу емпіричного дослідження:

- 1) емпірично виявити та описати психологічні особливості ініціювання особистісних трансформацій у осіб з різними видами криз;
- 2) виявити особливості взаємозв'язку смисложиттєвої сфери особистості та засобів і ресурсів задіюваних нею типів ініціювання особистісних трансформацій;
- 3) емпірично підтвердити теоретично розроблену типологію ініціювання особистісних трансформацій в умовах життєвої кризи.

Основний етап емпіричного дослідження складається з трьох блоків, які розкриваються через постановку дослідницьких завдань, опис аналітичної та статистичної процедур їхньої реалізації та вказання на застосовуваних методів.

Дослідження проводилось у тихій, затишній обстановці з відсутністю сторонніх подразників, з оптимальною налаштованістю емоційно-вольової сфери досліджуваних на виконання завдань. При цьому після виконання кожного завдання досліджуваним надавалась невеличка перерва на 5 – 10 хвилин без дозволу покидати приміщення для експерименту.

Процедура дослідження: спочатку зачитувалась інструкція і визначалось чи всім присутнім зрозуміле завдання. Якщо виникали запитання, на них одразу давались відповіді. У деяких випадках інструкція повторювалась. Потім досліджувані приступали до виконання завдань тестів на заздалегідь розданих бланках. Експериментатор увесь час спостерігав за умовами виконання тестів. У разі виникнення труднощів у досліджуваних (невстигання, незрозумілість деяких вправ, відсутність думок, наснаги) хід роботи узгоджувався із загальною масою відповідаючих, а з іншими допрацьовувалось індивідуально після закінчення дослідження.

Дослідження проводилось у чотири етапи:

- 1) *Етап 1*: емпіричне дослідження рівня смисложиттєвої кризи досліджуваних.
- 2) *Етап 2*: визначення особливостей ініціювальних тенденцій та попередній аналіз типів ініціювання особистісних трансформацій..
- 3) *Етап 3*: фіксування стану особистісної зрілості, ціннісно-смиислової сфери особистості, смисложиттєвих орієнтацій, рівня суб'єктивного контролю та особливостей самоствавлення під час подолання кризового стану.
- 4) *Етап 4*: співставлення особистісних властивостей та виділених типів ініціювання особистісних трансформацій.

Обраний методичний інструментарій повинен забезпечити емпіричну кваліфікацію всієї сукупності типологізованих ознак, тому для забезпечення завдань емпіричного дослідження нами обрані:

1. Тест-опитувальник смисложиттєвої кризи (*К.В. Карпинський*).
2. Тест смисложиттєвий орієнтацій (СЖО) (*Д.О. Леонтьєв*).
3. Опитувальник особистісної зрілості (*М. Кроз, Л.Я. Гозман*).
4. Тест «Рівень суб'єктивного контролю» (*Дж. Ротттер, адаптація Бажина Е.Ф., Голинкіної С.А., Еткінда А.М.*).
5. Тест-опитувальник самоствавлення (*В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв*).

б. Авторський Метод дослідження ініціювальних тенденцій особистості («ІТО»).

Послідовно представимо обраний методичний інструментарій з позицій його призначення і застосування у рамках нашого дослідження.

Тест-опитувальник смисложиттєвої кризи (*К.В. Карпинський*) призначений для вивчення негативних аспектів суб'єктивних переживань та поведінки людини, яка має проблеми з визначенням та практичним втіленням смислу життя. Він є спеціалізованим інструментом для аналізу феноменології кризи безсенсовості і саме тому низький бал, отриманий досліджуваним за результатом опитування, не може інтерпретуватися як високий рівень осмисленості життя. В даному випадку можна з упевненістю стверджувати, що досліджуваний не страждає від кризи смислу життя, але це ще не свідчить, що його життя проникнуте та осяяно глибоким сенсом.

Загальна кількість балів, набрана за опитувальником характеризує загальний функціональний рівень смислової регуляції життєвого шляху, а також рівень загального осмислення життя, включаючи осмислення минулого, теперішнього та майбутнього. Чим вищий цей показник, тим сильніше, стійкіше та глибше людина переживає симптоми безсенсовості.

Високі бали за опитувальником вказують на низький рівень осмисленості та наявність специфічних забруднень у смисловій регуляції смислоутворення життєвого шляху. Така людина сприймає своє життя як нудне, нецікаве, непродуктивне, безцільне, непослідовне та недостатньо організоване. Потреба у смислі життя у неї не розвинута або сильно фрустрована; смислопошукова активність майже не виражена. Пошук та реалізацію сенсу життя вона вважає даремним і навіть шкідливим заняттям, намагається уникати думок про власне життя та його сенс. У повсякденній активності найчастіше керується простими потребами, ніж ідеалами. Інтенсивно переживає внутрішнє спустошення, вичерпаність,

нереалізованість у житті. Переважає суб'єктивна незадоволеність життям. Спостерігається падіння мотивації життєдіяльності: людина апатична та байдужа до того, що відбувається у житті, у неї відсутнє бажання змінити життя в кращий бік і взагалі взяти її перебіг під контроль. Рівень життєвих домагань знижений; людина не прагне досягти в житті чогось значного; сторониться справ, які потребують довготривалої, наполегливої роботи та самопосягати. Проглядається значне розходження між усвідомленими уявленнями про сенс життя та реально діючим сенсом: людина реалізує в житті не ті цінності, котрі переживає як значимі на емоційному рівні. У цьому зв'язку багато повсякденних справ та обов'язків сприймаються як зовсім безсенсові, як такі, що не представляють будь-якої значимості; виникають труднощі із розподіленням значимого та не значимого у житті, виробленням внутрішніх критеріїв для прийняття життєво важливих рішень, оцінюванням життєвих досягнень. Уявлення про найбільш важливі цінності в житті не стійкі та внутрішньо конфліктні. Людина схильна обесцінювати та радикально переоцінювати ті цінності, котрі вважала найголовнішими в минулому. Затруднюється з упорядкуванням цінностей – джерел смислу життя за значимістю для себе. В цілому вважає життя залежним від зовнішніх обставин, а не від власних зусиль.

У межах нашого дослідження Тест-опитувальник смисложиттєвої кризи використовуватиметься для кваліфікації ознак кризовості життєвого етапу та життєвої ситуації досліджуваного, а також для кваліфікації смисложиттєвих характеристик, що актуальні на даний момент для досліджуваного.

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) (Д.О. Леонтьєв) є адаптованою версією тесту “Ціль у житті” (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо та Леонарда Махоліка. Методика була розроблена на основі теорії прагнення до смислу та йоготерапії В. Франкла [241] та переслідувала мету емпіричної валідації ряду уявлень із цієї теорії.

На основі факторного аналізу адаптованої Д.А. Леонт'євим версії цієї методики вітчизняними дослідниками (Леонт'єв, Калашников, Калашникова) був створений тест СЖО. Він включає, поряд із загальним показником усвідомленості життя, п'ять субшкал, що відображують конкретні смисложиттєві орієнтації (цілі в житті, насиченість життя, задоволеність самореалізацією) та два аспекти локусу контролю (локус контролю – Я та локус контролю – життя).

Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, що відображають уявлення про фактори усвідомленості життя особистості. Досліджуваному пропонується інструкція: “Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання – вибрати одне з двох тверджень, яке, на Вашу думку, більше відповідає дійсності, та відмітити одну з цифр 1, 2, 3 в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження, на Ваш погляд, однаково вірні)”.

Обробка даних здійснюється за семибальною шкалою у відповідності з бланком-ключем до тесту (мінімальні та максимальні значення субшкал наведені в у кваліфікаційній таблиці). Інтерпретація субшкал:

1. *Цілі в житті*. Бали за цією шкалою характеризують наявність чи відсутність у житті досліджуваного цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість та часову перспективу.
2. *Процес життя, чи інтерес і емоційна насиченість життя*. Зміст цієї шкали співпадає з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає сам досліджуваний процес свого життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений смислом. Низькі бали за цією шкалою – ознака незадоволеності життям.
3. *Результативність життя, чи задоволеність самореалізацією*. Бали за цією шкалою відображують оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна та осмислена була прожита її частина.
4. *Локус контролю-Я (Я – хазяїн життя)*. Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, що має достатню свободу

вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями та уявленнями про її смисл. Низькі бали – зневіра у своїх силах контролювати події власного життя.

5. *Локус контролю-життя, чи керованість життя.* При високих балах – переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна, та безглуздо що-небудь задумувати на майбутнє.

Загальний показник осмисленості життя рахується сумуванням балів по усіх 20 субшкалах СЖО.

Комплекс отриманих емпіричних показників за допомогою даного методу доповнює перелік типологізованих ознак предмета нашого дослідження.

Опитувальник особистісної зрілості (*М. Кроз, Л.Я. Гозман*) є російськомовною адаптацією відомого опитувальника особистісних орієнтацій Е.Шострома, створеного в Інституті терапевтичної психології (Каліфорнія) на основі теорії самоактуалізації А. Маслоу, концепцій психологічного сприйняття часу і тимчасової орієнтації Ф. Перлза і Р. Мея, ідей К. Роджерса і інших теоретиків екзистенціально-гуманістичного напрямку в психології.

У 1981 – 1984 рр. на кафедрі соціальної психології МГУ Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, М.В. Загика і М.В. Кроз зробили спробу адаптувати цей тест. В процесі роботи методика Е. Шострома зазнала істотної зміни, фактично авторами був створений оригінальний психодіагностичний інструмент, який одержав назву «Самоактуалізаційний тест» — САТ (Л.Я. Гозман та ін., 1995). Самоактуалізаційний тест побудований за тим же принципом, що і РОІ, і складається з 126 пунктів, кожний з яких включає дві думки ціннісного або поведінкового характеру. Проте, випробовуваному

пропонується вибрати те з них, яке більшою мірою відповідає його уявленням або звичному способу поведінки.

Задача даного тесту — виявити схильності, переважання у тій або іншій сфері діяльності людини, тобто вказати лінію дій, що обіцяє оптимальний розвиток всіх здібностей, досягнення «життєвого успіху». Методика призначена для оцінки рівня самоактуалізації особистості, якостей, що розглядаються як критерії особової зрілості. Рекомендується як якісний інструмент для інтегрального вивчення особистості.

Застосування даної методики у нашому дослідженні дає позитивні результати, оскільки методика дозволяє оцінити особистісний потенціал людини (зокрема – творчий і комунікативний), рівень особистісної зрілості, само актуалізації, що в цілому відповідає завданням процесу типологізації, здійснюваному нами.

Тест «Рівень суб'єктивного контролю (РСК)» (Дж. Ротттер *адаптація Бажина Е.Ф., Голинкіної С.А., Еткінда А.М.*). В основі визначення РСК особистості є дві передумови:

1 – люди розрізняються між собою по тому, як і де вони локалізують контроль над значимими для себе подіями. Можливі два полярні типи такої локалізації: екстернальна і інтернальна. У першому випадку людина вважає, що події, які відбуваються з нею, є результатом дії зовнішніх сил, зокрема – інших людей і т.п. У другому випадку людина інтерпретує значущі події як результат своєї власної діяльності. Будь-якій людині властива певна позиція на континуумі, що тягнеться від екстернального до інтернального типу.

2 – локус контролю, характерний для індивіда є універсальним по відношенню до будь-яких типів подій і ситуацій, з якими йому доводиться стикатися. Один і той же тип контролю характеризує поведінку даної особи у разі невдач і у сфері досягнень, причому це в рівній мірі торкається різних сфер соціального життя.

Використання даного методу у нашому дослідженні дозволить виявити цілу низку сутнісних ознак, характерних для особистості, і таких, що сутнісно зумовлюють процес особистісної трансформації та його ініціювання під час актуальної кризи.

Тест-опитувальник ставлення до себе (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв) являє собою традиційний тест-опитувальник з чітко виявленим предметом діагностики – ставленням особистості до власного “Я”, до окремих його аспектів. Методика ґрунтується на розумінні емоційно-оціночної підструктури самосвідомості в контексті уявлень про смисл “Я” (В.В. Столін).

В основі методики лежить розуміння ставлення до себе як складної, рівневої емоційно-оціночної системи, для адекватного та повного опису якої недостатньо існуючих уявлень про два рівні самооцінки: глобальної самооцінки та парціальних самооцінок. В.В. Століним було виділено три виміри емоційно-оцінювального ставлення до себе – симпатія, повага та близькість. Було висунуто положення про те, що ставлення до себе можна розуміти як вираження смислу “Я” для суб’єкта, як деяке стійке почуття на адресу власного “Я”, яке, не зважаючи на узагальненість, містить ряд специфічних модальностей, що розрізняються як за емоційним тоном переживання, так і за семантичним змістом.

Опитувальник включає наступні шкали: *шкала S* – вимірює інтегральне почуття “за” чи “проти” власного “Я” досліджуваного; *шкала I* – самоповага; *шкала II* – аутосимпатія; *шкала III* – очікування позитивного ставлення від інших; *шкала IV* – самоінтерес.

Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання вираженості установки на ті чи інші дії на адресу “Я” досліджуваного. *шкала 1* – самовпевненість; *шкала 2* – ставлення інших; *шкала 3* – самоприйняття; *шкала 4* – самокерівництво, самопослідовність; *шкала 5* – самозвинувачення; *шкала 6* – самоінтерес; *шкала 7* – саморозуміння.

Загалом тест містить 57 тверджень і за сукупністю кваліфікаційних можливостей є необхідним у нашій спробі типологізувати феномен ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи.

Метод дослідження типологічних моделей ініціювання трансформацій особистості (ІТО) (авторський) має на меті діагностувати наступні ініціувальні типи особистісних трансформацій в умовах кризи. Він розроблений на основі здійсненого теоретичного моделювання та на основі отриманих результатів емпіричного дослідження. Представимо внутрішню логіку і структуру методу.

2.4. Авторський Метод дослідження типологічних моделей ініціювання трансформацій особистості («ІТО»)

Для дослідження особливостей ініціювання особистісних трансформацій нами було створено авторський **Метод дослідження типологічних моделей ініціювання трансформацій особистості («ІТО»)**. Метод дає можливість діагностувати тенденції ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи і також кваліфікувати типи ініціювання (або – ініціувальні типи) (Додаток П), а саме:

- I – раціонально-самостійний тип (або – типологічна модель),
- II – креативно-вольовий тип (або – типологічна модель),
- III – соціально-залежний тип (або – типологічна модель),
- IV – ситуативно-домінантний тип (або – типологічна модель).

Зазначені **типи ініціювання особистісних трансформацій** (Рис. 2.5.) постають як *динамічні особливості особистості щодо реагування на виникнення, зміст і перебіг кризи, котрі зумовлюють (ініціюють) трансформаційні процеси в структурі особистості та забезпечують*

виникнення особистісних змін людини. Кожний тип, при цьому, має свої ініціювальні тенденції, що його зумовлюють та наповнюють. Зазначені типи виокремлені на основі здійсненого теоретичного моделювання та результатів пілотажного емпіричного дослідження.



Рис. 2.5. Типи ініціювання особистісних трансформацій

В основу методу покладено класифікацію ініціювальних тенденцій особистості, побудовану на засадах концепції багатовимірності особистості (Рис. 2.2.). У структурі методу по кожній із 18 тенденцій ініціювання було сформульовано твердження і закриті запитання, які згруповані в 6 груп відповідно до оптант багатовимірності особистості. Досліджувані у разі згоди із твердженням давали відповідь „так”, якщо не погоджувались – відповідь „ні”.

Отримані в ході пілотажного дослідження емпіричні показники по кожній тенденції мають наступний вигляд:

- 1) направленість на вдосконалення (100%);
- 2) мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності (80,4%);
- 3) просторово-часова орієнтація на майбутнє (54,3%);

- 4) негативні потребнісно-вольові переживання (43,5%);
- 5) самодіяльна спрямованість особистості (43,5%);
- 6) ділова спрямованість діяльності (41,3%);
- 7) просторово-часова орієнтація на теперішнє (37,0%);
- 8) відтворювальний рівень засвоєної діяльності (37,0%);
- 9) навчальний рівень засвоєної діяльності (34,8%);
- 10) амбівалентні потребнісно-вольові переживання (28,3%);
- 11) позитивні потребнісно-вольові переживання (28,3%);
- 12) креативний рівень засвоєння діяльності (28,3%);
- 13) перцептивна форма реалізації діяльності (19,6%);
- 14) комунікативна спрямованість особистості (15,2%);
- 15) просторово-часові орієнтації на минуле (8,7%);
- 16) моторна форма реалізації діяльності (0%);
- 17) направленість на регресію (0%);
- 18) направленість на відсутність змін (0%).

Після даного відсоткового розподілу емпіричних даних щодо представленості (актуалізованості), отриманих по 18 тенденціям ініціювання особистісних трансформацій, першу та останні 3 тенденції, котрі мають 100% (характеризують ситуацію загалом) та 0% показники (не є актуальними для досліджуваних), анульовані та, відповідно, були вилучені запитання по них з базового варіанту структури питань авторського методу.

Цікаві емпіричні дані були отримані при співставленні ініціальних тенденцій особистості та рівнів смисложиттєвої кризи. Так, було виявлено певну закономірність, за якою кожна ініціувальна тенденція особистості відповідає середньому рівню смисложиттєвої кризи. Але найбільші показники вираженості кризи мають (середні значення):

- 1) просторово-часова орієнтація на минуле (100);
- 2) негативні потребнісно-вольові переживання (92);
- 3) креативний рівень засвоєння діяльності (91), просторово-часова орієнтація на майбутнє (91);

- 4) амбівалентні просторово-часові орієнтації (90), ділова спрямованість особистості (90);
- 5) самодіяльна спрямованість особистості (89), навчальний рівень засвоєння діяльності (89), мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності (89), направленість на вдосконалення (89);
- 6) відтворювальний рівень засвоєння діяльності (88);
- 7) комунікативна спрямованість особистості (87), перцептивна форма реалізації діяльності (87);
- 8) просторово-часова орієнтація на теперішнє (83);
- 9) позитивні потребнісно-вольові переживання (82).

Таким чином, ми можемо припустити, що позитивні переживання, направленість на теперішнє, перцептивна (інтуїтивна) форма діяльності, комунікативна спрямованість, репродуктивна діяльність, направленість на вдосконалення, мовленнєво-мисленнєва діяльність, навчальна діяльність та самодіяльна спрямованість особистості – *призводять до менш вираженої смисложиттєвої кризи.*

З іншого боку, направленість на минуле та майбутнє, негативні та амбівалентні переживання, творчий рівень діяльності та ділова спрямованість діяльності *можуть викликати більш високі показники середнього рівня смисложиттєвої кризи.*

Усі шкали ініціювальних тенденцій особистості було протестовано на відповідність до нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смирнова. Так, за більшістю шкал виявлено статистично значуще відхилення від нормальності, отже, використовувати t-критерій Стюдента для порівняння підгруп за цими шкалами не можна. Саме тому ми з цією метою застосували непараметричний тест Н-Краскала-Уолліса та U-Манна-Уїтні.

Для перевірки теоретично побудованої типології та кваліфікації емпірично виділених типів був проведений факторний аналіз, для чого був застосований метод фі-кореляції, адже в кожному блоці кожне питання

авторського методу „ІТО” негативно корелює одне з одним. Відповідно, ми отримали наступні кореляції:

- 1) просторово-вольові орієнтації на минуле негативно корелюють з орієнтаціями на майбутнє (-0,34);
- 2) просторово-вольові орієнтації на теперішнє позитивно корелюють з позитивними потребнісно-вольовими переживаннями (0,32) та негативно – з орієнтаціями на минуле (-0,23) та майбутнє (-0,83);
- 3) просторово-вольові орієнтації на майбутнє негативно корелюють з орієнтацією на минуле (-0,34) та на теперішнє (-0,83);
- 4) негативні потребнісно-вольові переживання негативно корелюють з амбівалентними (-0,55) та позитивними (-0,55) переживаннями;
- 5) амбівалентні потребнісно-вольові переживання позитивно корелюють з творчим рівнем засвоєння діяльності (0,36) та негативно – з негативними (-0,55) та позитивними (-0,39) переживаннями;
- 6) позитивні потребнісно-вольові переживання позитивно корелюють із просторово-часовою орієнтацією на теперішньому (0,32) та негативно – з негативними (-0,55) та амбівалентними (-0,39) переживаннями;
- 7) ділова спрямованість особистості негативно корелює з комунікативною (-0,35) та самодіальною (-0,73) спрямованістю особистості;
- 8) комунікативна спрямованість особистості негативно корелює з діловою (-0,35) та самодіальною (-0,37) спрямованостями особистостями;
- 9) самодіальна спрямованість особистості позитивно корелює з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (0,33) та негативно з діловою (-0,74) та комунікативною (-0,37) змістовними спрямованостями особистості;
- 10) навчальний рівень засвоєння діяльності негативно корелює з відтворювальним (-0,56) та творчим (-0,46) рівнями засвоєння діяльності;
- 11) відтворювальний рівень засвоєння діяльності позитивно корелює з самодіальною спрямованістю особистості (0,33) та негативно – з навчальним (-0,56) та творчим (-0,48) рівнями засвоєння діяльності;

12) творчий рівень засвоєння діяльності позитивно корелює з амбівалентними переживаннями (0,36) та негативно з навчальним (-0,46) та відтворювальним (-0,48) рівнями засвоєння діяльності.

На основі факторного аналізу чого були виокремлені емпіричні ініціювальні типи особистості, які загалом відповідали теоретично побудованій типології та виокремленим типам (Рис. 2.6.).



Рис. 2.6. Типологічна модель багатовимірності ініціювання особистісних трансформацій

Так, до першого типу увійшли наступні ініціювальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності (0,96), самодіяльна спрямованість особистості (0,88);
- 2) з негативними зв'язками: з перцептивною формою реалізації діяльності (-0,96), з діловою спрямованістю особистості (-0,88).

Ми його називаємо **раціонально-самостійним** типом ініціювання особистісних трансформацій.

До другого типу увійшли такі ініціювальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: з творчим рівнем засвоєння діяльності (0,82), з амбівалентними емоційно-вольовими переживаннями (0,81);

2) з негативними зв'язками: з негативними переживаннями (-0,45), з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (-0,48).

Даний тип ми називаємо *креативно-вольовим* типом.

До третього типу увійшли наступні ініціювальні тенденції:

1) з позитивними зв'язками: з комунікативною змістовною спрямованістю особистості (0,67), з навчальним рівнем засвоєння діяльності (0,69), з просторово-часовими орієнтаціями на минуле (0,64);

2) з негативними зв'язками: з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (-0,56).

Даний тип ми називаємо *соціальнозалежним* типом.

До четвертого типу ініціювання особистісних трансформацій увійшли ініціювальні тенденції:

1) з позитивними зв'язками: з просторово-часовою орієнтацією на теперішнє (0,90), з позитивними емоційно-вольовими переживаннями (0,83);

2) з негативними зв'язками: з просторово-часовою орієнтацією на майбутнє (-0,95), з негативними емоційно-вольовими переживаннями (-0,83).

Даний тип ми називаємо *ситуативно-домінантним* типом ініціювання особистісних трансформацій.

Відповідно до кожного з типів були підібрані запитання з ініціювальних тенденцій особистості. Загалом методика містить 14 закритих запитань і містить 4 шкали, що визначають ініціювальні типи особистості.

Приклад твердження зі шкали *раціонально-самостійного* типу ініціювання:

“Всі труднощі у житті необхідно вирішувати тільки самому”.

Приклад твердження зі шкали *креативно-вольового* типу: “Можна витримати будь-які труднощі в житті, не падаючи духом”.

Приклад твердження зі шкали *соціальнозалежного* типу: “Якщо виникла якась життєва проблема, потрібно йти до друзів чи спеціаліста, щоб порадитись з ними”.

Приклад твердження зі шкали *ситуативно-домінантного* типу: “Ресурси для розв’язання життєвої проблеми потрібно шукати у теперішньому моменті”.

Повний бланк авторського методу «ІТО» наведений у додатку П.

Інструкція для досліджуваних: “Вам пропонуються твердження з приводу подолання людьми складних життєвих ситуацій. Уважно прочитайте кожне з них і якщо ви з ним погоджуєтесь, поставте позначку «так» напроти його номеру, або «+», якщо не погоджуєтесь – то позначку «ні», або «-». Намагайтеся фіксувати першу ліпшу думку, яка спала на розум. Просимо зважати на той момент, що до структури методу вбудовано шкалу брехні, тому щирість ваших відповідей перевіряється додатково. Бажаємо успіху!”

Обробка результатів включає в себе:

1. Кількісний аналіз результатів.

Спочатку підраховується бал за кожним типом ініціальної особистості, та за шкалою брехні, результати заносяться до бланку тесту.

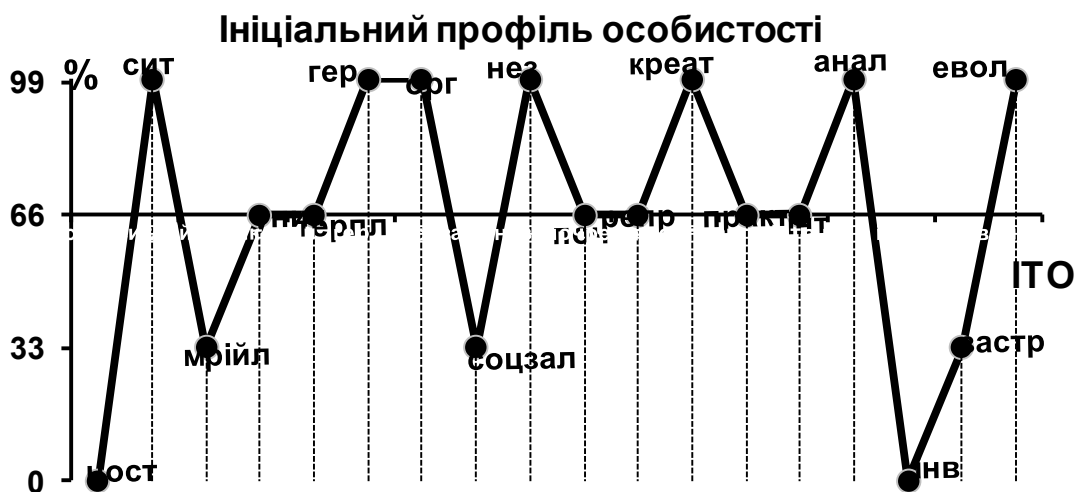


Рис. 2.7. Ініціальний профіль особистості (приклад)

За шкалою оцінки результатів проставляється відсоток, за набраними типами. Вибудовується ініціальний профіль особистості (Рис. 2.7). Розраховується рівень ініціальності за наведеною нижче формулою.

Рівень ініціальності (P_i) – показує, наскільки людина прагне отримати новий досвід, подолати перешкоду на своєму шляху, досягти особистісної зрілості та перейти до наступного щабля розвитку. Розраховується показник рівня ініціальності за формулою:

$$P_i = \frac{\sum C_{типів}}{\sum (C_{типів} + Y_{типів})},$$

де С-тип є *справжнім типом*, а У-тип – *удаваним типом*.

Слід зазначити, що терплячий тип відноситься як до С-типу, так і до У-типу. Чим ближче показник до одиниці, тим рівень ініціальності вищий, що відображено в параметричній шкалі визначення рівня ініціальності (рис. 2.8). Для того, щоб визначити відсотковий показник, необхідно отриманий результат помножити на 100%.

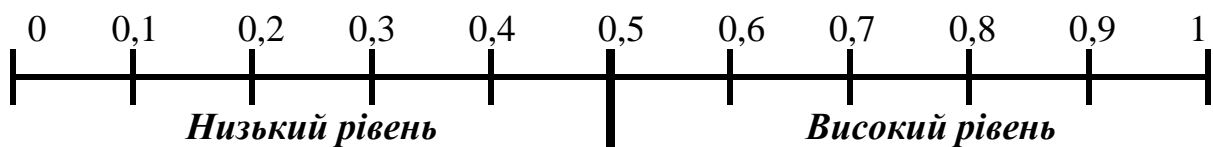


Рис. 2.8. Параметрична шкала визначення рівня ініціальності

II. Якісний аналіз результатів. Здійснюється змістовний опис отриманих типів відносно набраних відсотків, аналіз *удаваних* та *справжніх* типів, пояснюється рівень ініціальності особистості, кваліфікується тип ініціювання особистісних трансформацій, характерний для конкретної людини.

III. Висновки і рекомендації. Складається заключення, щодо *спроможності особистості долати труднощі* в критичних ситуаціях, здійснюється опис *стратегій і тактик*, які нею використовуються, *прогноз* про подальший розвиток людини, даються *рекомендації з оптимізації ініціальної поведінки* особистості в умовах життєвої кризи.

Можливості створеного методу, на нашу думку, полягають не лише у виявленні тенденцій, але й для встановлення типологічних закономірностей широкого спектру щодо особистісних трансформацій.

Висновки до другого розділу

1. Кризовий стан, що виникає в процесі життєдіяльності людини потребує подолання з метою вдосконалення та подальшого розвитку особистості. Під час цього відбувається ініціювання та трансформація особистісної сфери людини. Започаткування особистісних змін людини є складним явищем, яке має свої закономірності, особливості перебігу та певний кінцевий результат. Перші спроби ініціювання власних змін індивіда простежуються на початкових стадіях онтогенезу, тоді, коли починають вирішуватись вікові кризи. Саме в ці періоди розвитку формується здатність видозмінювати свою психічну сферу, пристосовуючись до вимог середовища, знімаючи таким чином ознаки критичності. Засвоєні в попередні роки розвитку певні моделі ініціювання особистісних трансформацій дають можливості застосування їх в актуальних кризових ситуаціях життя.

2. Всебічний аналіз моделей ініціювання особистісних трансформацій можливий при застосуванні типологічного методу, в основі якого лежить виявлення подібного та відмінного серед безлічі об'єктів і ознак, пошук надійних способів їх ідентифікації, стійких сполучень властивостей явищ у системі змінних, їх угруповання за допомогою узагальненої ідеалізованої моделі. Результатом типологізації є виділення певних типів явищ, що відображають ідеалізовану (теоретично побудовану) модель реально існуючих явищ і процесів. Застосування у нашому дослідженні типологічного методу на основі "онтологічного кола типізації" здійснене на підставі синтезу теоретичних і концептуальних положень: 1) суб'єктного підходу до розуміння особистості, що адаптується, котрий розглядає

стратегії подолання особистістю кризових ситуацій як такі, що направлені на розвиток, пошук нових стимулів та самореалізацію (гетеростаз) особистості; 2) ініціальної психології, котра ґрунтується на основі породження “нового особистісного досвіду”, встановлення нових станів, відшуковування нових смислів та відкриття нових можливостей; 3) культурно-історичного напрямку психології, в якому головна увага приділяється процесу виникнення і формування вищих психічних функцій; 4) багатовимірності особистості, який дозволяє розглядати всю множинність реакцій людини з подолання кризових ситуацій.

3. Певні ініціювальні тенденції особистості, зумовлені соціально-історичною передумовою їх формування, названі тенденціями ініціювання особистісних трансформацій, виходячи з того, що ініціація – це комплекс дій, завдяки яким відбувається і формально закріплюється зміна психологічного статусу індивіда, відбувається надбання ним особливих знань, а також функцій або прав. На основі багатовимірної моделі особистості визначено 6 інваріант, які обумовлюють 18 ініціювальних тенденцій особистісних трансформацій: 1) просторово-часова орієнтація (на минуле, сучасне, майбутнє); 2) потребнісно-вольові переживання (небезторонність); 3) змістовна спрямованість діяльності особистості (предмет – засіб-продукт; інша людина; процес; сам суб’єкт); 4) рівні опанування особистістю діяльності (навчання, відображення, творчості); 5) форми реалізації діяльності (моторна, інтуїтивна, мовленнєво-розумова); 6) результативність діяльності (вдосконалення, застій, деградація).

4. Проведене пілотажне дослідження дозволило кваліфікувати представленість у свідомості досліджуваних досвіду пережиття криз та здійснення особистісних трансформацій як засобу виходу із цих криз, напрацювати емпіричну основу для побудови типологічних моделі феномена ініціювання особистісних трансформацій, розробити методичну модель основного етапу емпіричного дослідження за ознаками багаторівневого та багатовимірного пізнавального процесу.

5. Розроблений авторський метод «ІТО» задля дослідження типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості зорієнтований на кваліфікацію 18 ініціувальних тенденцій, характерних для особистості та на можливість віднесення особистості до одного з 4 базових типів ініціювання особистісних трансформацій – раціонально-самостійного, креативно-вольового, соціально-залежного або ситуативно-домінантного.

Результати досліджень, що відображені в другому розділі, представлено у таких працях автора дисертації:

1. Заїка В.М. Теорія ініціальних типів особистості в психологічному забезпеченні діяльності в особливих умовах / В.М. Заїка // Актуальні проблеми психології : Психофізіологія. Експериментальна психологія. Психологія праці: зб. статей / АПН України, Ін-т психології імені Г.С. Костюка. – К., 2007. – Т. V. – Вип. 7. – С. 100-109.
2. Заїка В.М. Динамічна модель особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості / В.М. Заїка // Соціальна психологія. – 2009. – № 1. – С. 69-76.
3. Заїка В.М. Проблема психологічної діагностики життєвих криз людини / В.М. Заїка // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Вип. 1. – К. : Гнозис, 2008. – С. 33-39.

РОЗДІЛ ІІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІНІЦІЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У третьому розділі описується хід та результати основного етапу емпіричного дослідження типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості у сукупності їхніх емпіричних характеристик та складових. Представлений аналіз отриманих результатів та побудована типологія ініціювання особистісних трансформацій в умовах життєвої кризи.

3.1. Структурно-динамічні характеристики феномена ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів

Емпіричними завданнями дослідження, з огляду на його гіпотезу, постали:

- 1) констатація рівня смисложиттєвої кризи досліджуваних;
- 2) визначення особистісних тенденцій, котрі впливають на ініціювання особистісних трансформацій, та їх фіксація;
- 3) вивчення особливостей ціннісно-смислової сфери особистості, особистісної зрілості, смисло-життєвих орієнтацій, самоставлення та суб'єктивного контролю під час подолання кризових станів;
- 4) здійснення змістовного аналізу характеру ініціювання трансформацій та виділення типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій;
- 5) розробка методичних рекомендацій щодо ефективності застосування тієї чи іншої моделі ініціювання трансформації залежно від завдань, що стоять перед людиною під час подолання кризового стану.

Згідно мети нашої роботи для проведення емпіричного дослідження нами були визначені наступні психологічні дефініції:

Ініціювання – це особливий внутрішній процес започаткування особистісних дій з породження нових явищ та феноменів в структурі особистості або життєдіяльності людини;

Особистісна трансформація – процес та результат змін в особистісній сфері людини внаслідок внутрішнього або зовнішнього впливу;

Ініціювання особистісних трансформацій – це специфічний комплекс особистісних дій людини, котрі сприяють виникненню змін її особистісної сфери;

Типологічні моделі ініціювання особистісних трансформацій – динамічні особливості особистості, котрі забезпечують виникнення особистісних змін людини й постають як типізовані комплекси характеристик і ознак в межах генералізованої вибірки.

У дослідженні були задіяні дві групи досліджуваних, що були врівноважені за статевою ознакою, віком від 18 до 25 років. До першої групи входили студенти психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (120 осіб) із кризами навчання. До другої групи входили ув'язнені, що відбували покарання и в виправних закладах ДДУ ПВП в Полтавській області (108 осіб) та знаходились в стані переживання і подолання кризи особистісної автономії (позбавлення волі) та кризи життєвих помилок (скоєний злочин).

Термін проведення дослідження 2009 – 2010 рр.

Досліджувані першої групи знаходились на 1, 3 та 5 роках навчання у ВУЗі, де загальний термін навчання триває 5 років. При цьому умови навчання передбачають короткотривалі сесії, на яких відбувається здача екзаменів та заліків упродовж 1-2 місяців. При цьому у студентів проявляються та долаються різні кризи навчання.

Дослідження в другій групі проводилось в перший рік після позбавлення волі досліджуваних, після проходження певного адаптаційного періоду, який був потрібен їм для пристосування до умов виправного закладу. З урахуванням того, що середній термін ув'язнення до 5 років, можна сказати, що досліджувані знаходились на початковому етапі виправлення і відчутної трансформації у їх стані ще не було помічено. Всі вони знаходились на обліку у психолога з констатацією кризового стану та проходили психологічні заходи з реабілітації та подолання кризового стану.

Вибірка групи кризи особистісної автономії є репрезентативною, тобто адекватно відображає генеральну сукупність переживання життєвих криз навчання, особистісної автономії (позбавлення волі) та кризи життєвих помилок (скоєний злочин).

Дослідження проводилось за такими етапами:

- 1) *етап 1*: визначення рівня та особливостей прояву смисложиттєвої кризи досліджуваних;
- 2) *етап 2*: визначення особливостей ініціювальних тенденцій до особистісної трансформації в умовах життєвої кризи;
- 3) *етап 3*: визначення особливостей стану особистісної зрілості, ціннісно-смиислової сфери особистості, смисложиттєвих орієнтацій, рівня суб'єктивного контролю та самоствавлення під час подолання особистістю кризового стану;
- 4) *етап 4*: співставлення сукупності визначених особистісних властивостей та виділених типів ініціювання особистісних трансформацій.

Для класифікації типу кризи, у якій перебуває досліджуваний, а також для якісного співставлення його ознак із типами ініціювання особистісних трансформацій, на основі концепції багатовимірності особистості нами розроблена та застосована *класифікація життєвих криз* (Таблиця 3.1.).

В ній пропонуються на розгляд типи криз, що мають певну причинну зумовленість та представленість у відповідному психологічному вимірі особистості людини. Це дає змогу визначити *сферу «кризового ураження»*

як таку, що є преморбідною в розвитку індивіда, та відповідно скласти програму психологічної допомоги з урахуванням вищевказаного.

Таблиця 3.1.

Класифікація життєвих криз (на основі теорії багатовимірності особистості)

1. Просторово-часові орієнтації	2. Потребнісно-вольові переживання	3. Змістова спрямованість особистості	4. Рівні засвоєння діяльності	5. Форми реалізації діяльності	6. Результативність діяльності
1.1. На минуле	2.1. Негативні	3.1. Ділова	4.1. Навчання	5.1. Моторна	6.1. Регресія
Кризи життєвих помилок (скоєні: злочин, зрада, кризи гріха)	Глибокі кризи (відчуття неповноцінності, нікчемності, психосоматика, суїцидальні думки)	Кризи операціонального аспекту життя ("не знаю, як жити далі?")	Кризи становлення особистості (вікові)	Кризи особистісної автономії (каліцтво, позбавлення волі, свободи, гіперопіка)	Деструктивні кризи (суїцид, ауто агресія, божевілья)
1.2. На теперішнє	2.2. Амбівалентні	3.2. Комунікативна	4.2. Відтворення	5.2. Інтуїтивна	6.2. Відсутність змін
Ситуативні кризи (що одягти, що купити, якою дорогою піти на роботу, що сказати знайомому)	Середні кризи (страхи, все виходить з-під контролю, хронічна втома, порушення сну, апетиту)	Кризи значущих стосунків (кризи кохання, розлука)	Рольові кризи (зміна міжособистісної ролі)	Духовні кризи (пошук Бога, істини, одкровення)	Перманентні кризи (невроз, внутрішня боротьба двох протилежностей)
1.3. На майбутнє	2.3. Позитивні	3.3. Самодіяльна	4.3. Творчість	5.3. Мовленнєво-мисленнєва	6.3. Самовдосконалення
Термінальні кризи та кризи здоров'я (імовірний чи неминучий кінець життя, невиліковне захворювання, вирок суду)	Поверхові кризи (стомленість, тривожність, апатія, байдужість, незадоволення)	Кризи втрати свого Я (деперсоналізація, «Хто Я?», пошук себе)	Кризи самореалізації (безробіття, вихід на пенсію, банкрутство, крах життєвих планів)	Кризи сенсу життя ("не знаю, навіщо взагалі жити далі")	Конструктивні кризи (гармонізація життя)

На основі побудованої класифікації нами обирались групи досліджуваних та кваліфікувались відповідні типи криз.

Структурно-динамічні характеристики феномена ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів обумовлюються кількома чинниками:

I – *фази розвитку кризи* – зовнішні по відношенню до людини, поза-суб'єктні;

II – *суб'єктивні параметри трансформації* – сукупність внутрішніх ознак і перетворень, які зумовлюють власне внутрішній, суб'єктивний аспект особистісних змін в умовах кризи.

Нами запропоновано *структурно-динамічну модель фаз розвитку кризи*, які видрізняються від стадій переживання кризового стану, а саме: визрівання, переживання, подолання та трансформація (Рис. 3.1.).



Рис. 3.1. Структурно-динамічна модель фаз розвитку кризи

З огляду на дану модель, фаза трансформації постає необхідним, логічно-послідовним етапом розгортання будь-якої кризи. Звісно, структурно-динамічний «ланцюг подій» може розірватися, логіка розгортання кризи може зупинитися. Однак, за умови «завершеності» кризи, результат, кінцевий момент – це завжди трансформація.

Для розуміння суб’єктивних параметрів трансформації, проаналізуємо уявлення суб’єкта кризи про власний стан. Ми пропонуємо розрізняти *суб’єктивну модель кризи (СМК)* та *об’єктивну модель кризи (ОМК)* за аналогом клінічної психології, де виділяється внутрішня картина хвороби

[174]. Де СМК – це все, те, що відчуває індивід у кризовому стані, його переживання, самопочуття, самоспостереження, його власні уявлення про свій стан, про його причини. На формування СМК впливає емоційно-вольова сфера особистості, полегшуючи або, навпаки, навантажуючи внутрішню картину кризи. Таким чином, СМК має такі рівні (рис. 3.2.):

1. Сенситивний, що базується на відчуттях людини;
2. Емоційний, пов'язаний із різними видами реагування на окремі симптоми кризи, на кризовий стан в цілому і його наслідки;
3. Інтелектуальний, який є результатом тлумачення, уявлення про свій стан, роздуми про його причини і можливі наслідки;
4. Мотиваційний, пов'язаний із певним ставленням до свого кризового стану, із зміною поведінки та образу життя в умовах кризи і актуалізацією діяльності з подолання кризового стану.

СМК залежить від впливу ряду факторів:

1. Характеристики життєвої кризи (вид кризи);
2. Обставин, у яких протікає криза (наявність чи відсутність сім'ї, близьких, роботи, матеріального забезпечення, тощо);
3. Особистості лімінала (віку людини, життєвого досвіду, темпераменту, здібностей, структури ставлень людини, ієрархії цінностей, акцентуації характеру, тощо).

Об'єктивна модель кризи (ОМК) – це результат об'єктивного тверезого аналізу наявного стану лімінала, яка включає в себе: дані клінічної бесіди (аналіз скарг клієнта, анамнез проблеми), дані психодіагностичного обстеження (сфера враженості особистості, та її ступінь), постановку психологічного діагнозу та гіпотезу стосовно подальшого розгортання кризового стану. ОМК є результатом сполучення емпіричного дослідження людини у стані кризи і теоретичного осмислення наявної інформації. ОМК може описати лише спеціаліст (психолог), якщо це потрібно з додатковим медичним чи психіатричним обстеженням. Об'єктивна картина буде позбавлена емоційного навантаження і матиме чітку структуру наявного

стану клієнта, причини виникнення кризи, можливості особистості з подолання проблеми, шляхи виходу з кризи.

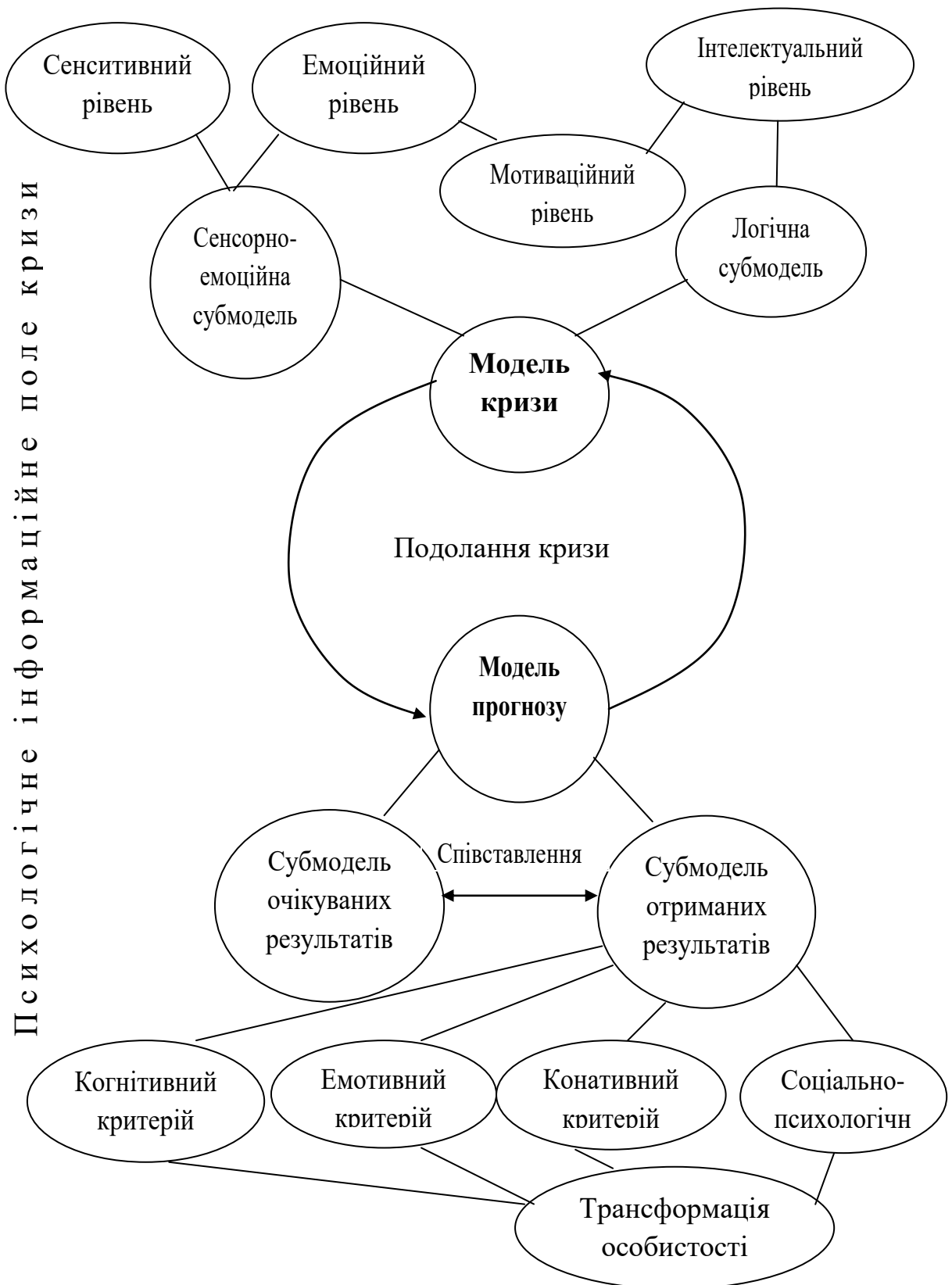


Рис. 3.2. Структурно-динамічна модель розвитку кризи: суб'єктивна модель кризи (СМК)

Нами виділено та структуровано чотири групи параметрів трансформації особистості внаслідок подолання життєвої кризи, наявність яких може свідчити про гармонійне розв'язання кризової ситуації (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2

Параметри трансформації особистості

<i>I. Когнітивний</i>	<i>II. Емотивний</i>	<i>III. Конативний</i>	<i>IV. Соціально-психологічний</i>
1.1. Розширення когнітивної карти (набуття нових знань, умінь і навичок з питань розуміння свого внутрішнього стану та вирішення існуючої проблеми).	2.1. Включення досвіду переживання кризового стану у власний психічний світ.	3.1. Розвиток нових екологічних моделей поведінки.	4.1. Безоціночне прийняття інших.
1.2. Когнітивна гнучкість (вироблення більш ефективних когнітивних схем існування у складних умовах).	2.2 Стресостійкість (підвищення стресової толерантності).	3.2. Ініціальність (формування ініціального типу особистості).	4.2. Розширення кола спілкування.
1.3. Ціннісні орієнтації (переосмислення ієрархії життєвих цінностей).	2.3. Набуття вмінь відреагування почуттів, емоційної розрядки.	3.3 Креативність (активізація власних творчих можливостей).	4.3. Формування суспільного інтересу.
1.4. Формування адекватної самооцінки.	2.4. Оволодіння навичками самовладання, саморегуляції.	3.4. Розширення кола форм і засобів існування.	4.4. Поглиблення міжособистісних відносин.
1.5. Наявність відповідальності за власний життєвий шлях.	2.5. Розвиток емпатії.	3.5. Продуктивна самореалізація.	4.5. Здатність до саморозкриття.
1.6. Підвищення рефлексивності.	2.6. Вміння вербалізувати свій емоційний стан.	3.6. Формування індивідуального стилю життя.	4.6. Орієнтація на людей.
1.7. Усвідомлення особистих змін та власної цінності.	2.7. Розвиток вольових якостей.	3.7. Підвищення якості життєдіяльності людини.	4.7. Формування установки „бути”, а не „мати”.

Загалом особистісна трансформація може мати різнобічну варіативність в залежності від різних особливостей ініціювання (К.Г. Юнг, Дж. Уїланд-Бергсон, В. Сатір, К. Ленктон, С. Ленктон, Р. Мей, Е. Фромм, Дж. Келлог, О.А. Родіонова, В.П. Лушин, О.С. Штепа, Л.І. Пономаренко, О. Биков, Н.В. Волкова та ін.).

Загалом, можна визначити, що динамічна структура роботи трансформації – це показники направленості, характеру та якісних особи-

востей процесу особистісних змін. З точки зору якісної, змістової складової, нами виділено наступні види трансформації, кожен з яких відбувається певним своєрідним шляхом:

За *видом* трансформація може бути як: виникнення нового, зникнення старого, відсутності змін та вдосконалення існуючого;

За *характером змін* трансформація може бути: кількісних змін, якісних змін та їх поєднання, а також розщеплення або інтеграції;

За *детермінацією*: внутрішньої детермінації та зовнішньої;

За *діалектикою змін*: інволюція, відсутність змін, різка зміна, поступова зміна;

За *методами трансформації*: спонтанна, вторження та цілеспрямована;

За *результативністю*: застій, зростання та деградація;

За *характером усвідомлення*: усвідомлена, неусвідомлена;

За *опосередкованістю*: природна (нормативна) та штучна (травмотрансформація та самоактуалізуюча).

Особливості кожного з видів та форм трансформації ми розглянули в першому розділі.

Відповідно до багатовимірної теорії особистості нами також виділено та класифіковано обряди та ритуали ініціації в давніх культурах та ініціувальні тенденції особистості (табл. 3.3.).

Таким чином розглянувши структурно-динамічні характеристики феномена ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості ми поставили емпіричні завдання дослідження, спланували етапи дослідження та дали характеристику вибірки досліджуваних. На основі теорії багатовимірності особистості нами було розроблено класифікацію життєвих криз, структурно-динамічну модель розвитку кризи, виділено та структуровано чотири групи параметрів трансформації особистості внаслідок подолання життєвої кризи, виділено види трансформації та класифіковано обряди та ритуали ініціації в давніх

культурах. Наступним нашим кроком буде дослідження особливостей прояву смисложиттєвої кризи в різних особливостях переживання кризових станів особистості.

Таблиця 3.3

Класифікація обрядів та ритуалів ініціації в давніх культурах на основі концепції багатовимірності особистості

1. Просторово-часові орієнтації	2. Потребнісно-вольові переживання	3. Змістова спрямованість особистості	4. Рівні засвоєння діяльності	5. Форми реалізації діяльності	6. Результативність діяльності
1.1. На минуле	2.1. Негативні	3.1. Ділова	4.1. Навчання	5.1. Моторна	6.1. Регресія
ритуали сповіді, покаяння, відречення, помсти	обряди, що символізують приреченість життя до страждання (самокатування, відмова від задоволень, знушання, побиття, образи, принесення жертви)	обряди заключення домовлення, договору, угоди, заручення	обряди виконання обов'язків слуги, джури, підмайстер'я, послушника	ритуали випробування (виконання подвигів, ритуальна пляска)	ритуали покарання (вигнання, проклинання, позбавлення волі, прав, життя)
1.2. На теперішнє	2.2. Амбівалентні	3.2. Комунікативна	4.2. Відтворення	5.2. Інтуїтивна	6.2. Відсутність змі:
очисні обряди (ритуальне омовіння, скроплення водою, іноді кров'ю, окурювання)	обряди виплати викупу, посагу, застави, причастя, конфірмація	ритуали ведення спору, відстоювання власної точки зору, обрядові співи, заговори	ритуали отримання нового або додаткового імені, нової ролі	отримання одкровення божественних сил, осяяння, пророцтва	ілюзорні обряди-обмани(залишається попередній статус) пошук квітки папороті
1.3. На майбутнє	2.3. Позитивні	3.3. Самодіяльна	4.3. Творчість	5.3. Мовленнєво-мисленнєва	6.3. Вдосконалення
ритуали клятви, обітничі, табу	обряди отримання особливих знаків відміни (одягу, татувань, шрамів, малюнків, амулетів, предметів, що мають символічне значення)	ритуал тимчасової ізоляції	обряди, що символізують смерть та відродження в новій якості	ритуали залучення до таємних знань, істини	ритуали посвяти (отримання нового соціального статусу функцій, прав та обов'язків)

3.2. Особливості прояву смисложиттєвої кризи в умовах іншого типу криз

Емпіричне дослідження ознак смисложиттєвої кризи здійснювалося за допомогою методики «Смисложиттєва криза» („СЖК”) К.В. Карпинського.

Параметри розподілів отриманих емпіричних даних щодо рівня смисложиттєвої кризи наступні: середнє значення смисложиттєвої кризи у вибірці студентів дорівнює 88,8, що говорить про середню вираженість смисложиттєвої кризи досліджуваних з тенденцією до низької (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результати середньоквадратичного відхилення за показниками опитувальника «Смисложиттєва криза» групи криз навчання

	Описова статистика				
	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартна похибка середнього	Середньоквадратичне відхилення
СЖК	64	135	88,8	2,1	14,3

У групі криз навчання найбільш виражений середній рівень смисложиттєвої кризи (66%), на другому місці стоїть низький рівень смисложиттєвої кризи (32%) та найменш виражений високий рівень смисложиттєвої кризи (2%). Ці дані говорять, що більшість студентів ПНПУ імені В.Г. Короленка на момент проведення дослідження знаходились у кризовому стані середнього рівня (див. табл. 3.5 та рис. 3.3).

Таблиця 3.5

Рівні вираження СЖК у групі криз навчання

Рівень вираження СЖК		
низький	середній	високий
32%	66%	2%

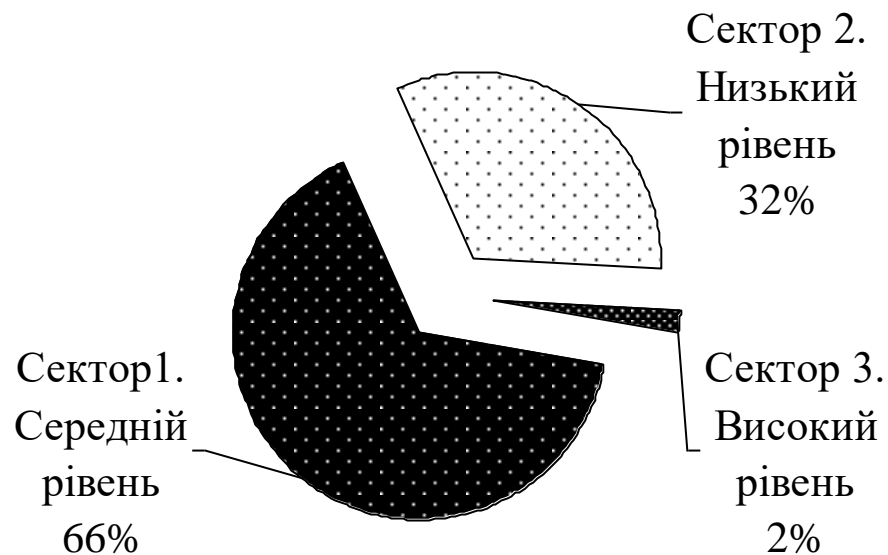


Рис. 3.3. Показники рівнів вираження СЖК групи криз навчання

У групі криз особистісної автономії отримали інші результати. Так середнє значення за СЖК – 108, що говорить про середню вираженість смисложиттєвої кризи за всією вибіркою досліджуваних, причому маємо наступний розподіл високого, середнього та малих значень 50%:25%:25% (табл. 3.6 та рис. 3.4).

Таблиця 3.6

Показники смисложиттєвої кризи групи криз особистісної автономії

СЖК	Мін	Макс	%
Низькі значення	50	80	25
Середні значення	81	123	25
Високі значення	124	200	50

Таким чином представники групи криз особистісної автономії (середнє значення – 108) мають більш виражені показники переживання смисложиттєвої кризи у порівнянні з представниками криз навчання (середнє значення – 88,8). При цьому у них переживання кризи характеризується високими показниками, тоді як представники криз навчання мають більш виражений середній рівень переживання смисложиттєвої кризи.

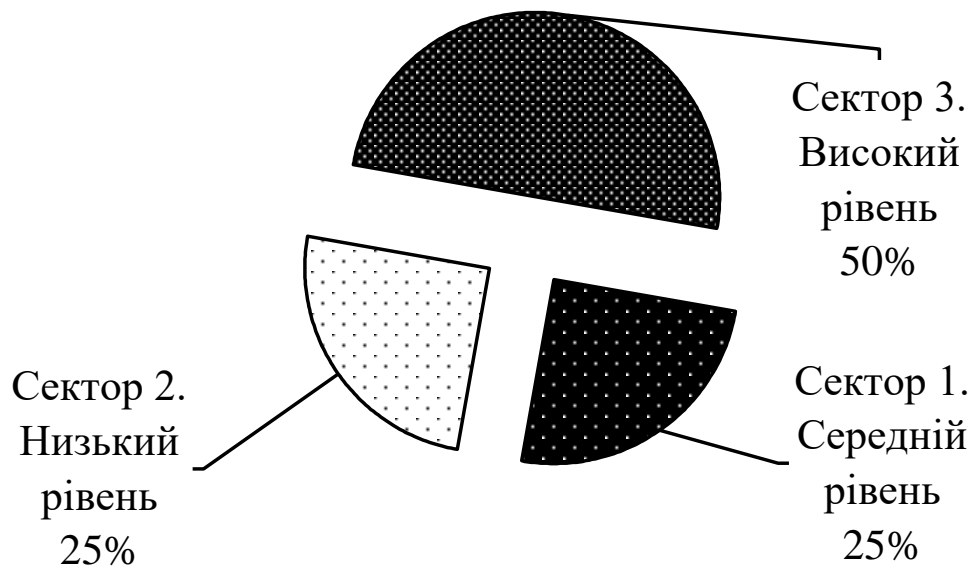


Рис. 3.4. Показники рівнів вираження СЖК групи кризи особистісної автономії

Співвідношення показників за обома групами представлені на Рис. 3.5:

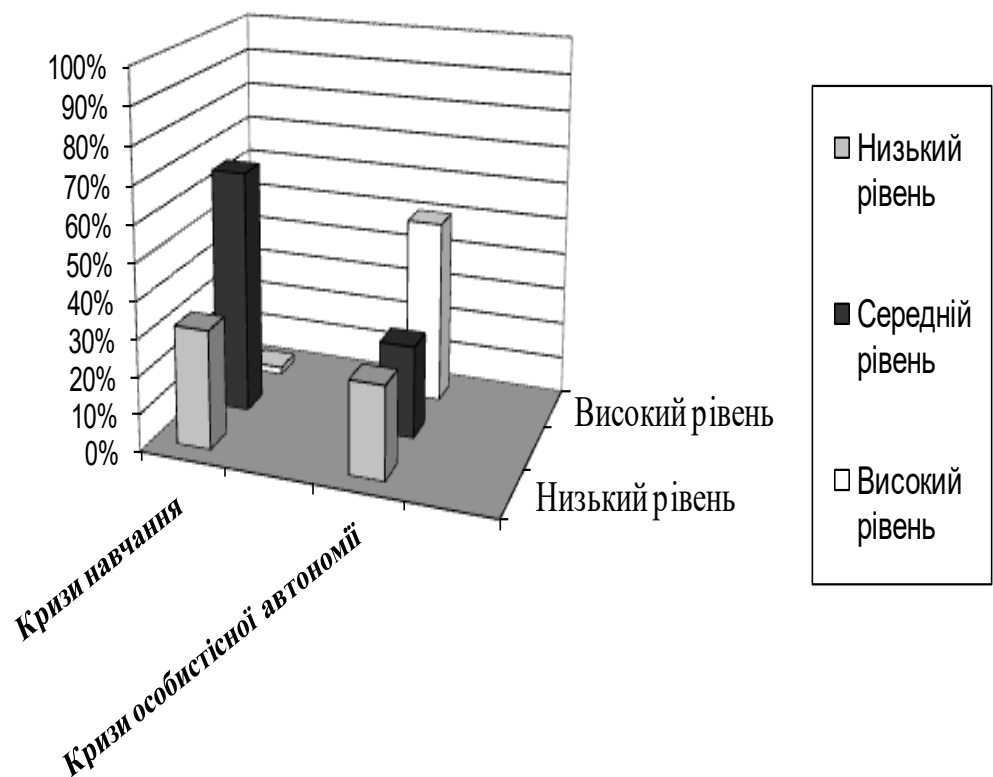


Рис. 3.5 Співвідношення показників рівнів вираження СЖК різних груп досліджуваних

Отже, представники і групи кризи особистісної автономії, і групи кризи навчання характеризуються переживанням кризи смислу життя. Суб'єктивними та поведінковими ознаками кризи смислу життя є:

- ускладнення в усвідомлюваній смисловій саморегуляції життєвого шляху;
- деформації переживання психологічного часу, ставлення до психологічного минулого, теперішнього та майбутнього;
- деформації в побудові суб'єктивної картини життєвого шляху;
- переживання загальної незадоволеності життям;
- порушення суб'єктивного контролю життя;
- виникнення переживання відчуження як порушення в структурі відносин особистості зі світом у картині світу,;
- відчуття внутрішньої порожнечі, нудьги, «онтологічного шоку» як страху, безнадії та розпачу, пов'язаних із усвідомленням безглуздості існування.

Загалом отримані результати підтвердили наше припущення, що будь-який тип життєвих криз актуалізує для особистості смисложиттєві питання і проблеми. Залежно від рівня і глибини кризи, смисложиттєві «коливання» вирізнятимуться показниками глибини, деструктивності та нагальності вирішення. Проте, у будь-якому випадку, у якому б типі криз не перебувала людина, «смисложиттєвий вимір» і «контент» проявляться, а отже мають бути враховані при дослідженні будь-якого типу кризи.

Звісно, спосіб перебування у смисложиттєвій кризі, як і спосіб її подолання, будуть індивідуальні, характерні для кожного окремо. Проте, закономірності «потрапляння» і тенденції виходу – типологічні.

Саме це зумовило включення нами до методичного пулу низки методичних засобів, які зорієнтовані на дослідження смисло-життєвих орієнтацій особистості, а у типології ініціювання особистісних трансформацій даний компонент представлений як одна із типологічних ознак.

3.3. Інтегративні ознаки типів ініціювання особистісних трансформацій

Для емпіричного дослідження особливостей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості нами було створено авторський метод («ІТО»), який дозволяє досліджувати 18 тенденцій ініціювання особистісних трансформацій:

- 1- просторово-часові орієнтації на минуле;
- 2- просторово-часові орієнтації на теперішнє;
- 3- просторово-часові орієнтації на майбутнє;
- 4- негативні потребнісно-вольові переживання;
- 5- амбівалентні потребнісно-вольові переживання;
- 6- позитивні потребнісно-вольові переживання;
- 7- ділова спрямованість діяльності;
- 8- комунікативна спрямованість особистості;
- 9- самодіяльна спрямованість особистості;
- 10- навчальний рівень засвоєної діяльності;
- 11- відтворювальний рівень засвоєної діяльності;
- 12- креативний рівень засвоєння діяльності;
- 13- моторна форма реалізації діяльності;
- 14- перцептивна форма реалізації діяльності;
- 15- мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності;
- 16- направленість на регресію;
- 17- направленість на відсутність змін;
- 18- направленість на вдосконалення;

а також – кваліфікувати, до якого з 4-х типів ініціювання особистісних трансформацій належить (або – тяжіє) досліджуваний (раціонально-самостійний тип, креативно-вольовий тип, соціально-залежний тип, ситуативно-домінантний тип).

Пілотажне дослідження з метою апробації авторського методу «ІТО», у якому взяли участь 100 осіб студентів ПНПУ імені В.Г. Короленка, дозволило отримати наступні емпіричні дані по кожній тенденції, які представлені у Таблиці 3.7:

Таблиця 3.7

Результати ІТО-розподілу групи досліджуваних

ІТО	Частка
F3 направленість на вдосконалення	100,0%
E3 мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності	80,4%
A3 просторово-часова орієнтація на майбутнє	54,3%
B1 негативні потребнісно-вольові переживання	43,5%
C3 самодіяльна спрямованість особистості	43,5%
C1 ділова спрямованість діяльності	41,3%
A2 просторово-часова орієнтація на теперішнє	37,0%
D2 відтворювальний рівень засвоєної діяльності	37,0%
D1 навчальний рівень засвоєної діяльності	34,8%
B2 амбівалентні потребнісно-вольові переживання	28,3%
B3 позитивні потребнісно-вольові переживання	28,3%
D3 креативний рівень засвоєння діяльності	28,3%
E2 інтуїтивна форма реалізації діяльності	19,6%
C2 комунікативна спрямованість особистості	15,2%
A1 просторово-часові орієнтації на минуле	8,7%
E1 моторна форма реалізації діяльності	0,0%
F1 направленість на регресію	0,0%
F2 направленість на відсутність змін	0,0%

Після даного відсоткового розподілу, отриманого щодо 18 тенденцій ініціювання особистісних трансформацій, першу та 3 останні тенденції, котрі мають 100% та 0% показників та не є показовими/актуальними для досліджуваних, ми вилучили зі структури методики „ІТО”.

У межах основного етапу емпіричного дослідження ми отримали цікаві дані при співставленні емпіричних характеристик ініціувальних тенденцій особистості та рівнів смисложиттєвої кризи. Так, було виявлено закономірність, за якою кожна ініціувальна тенденція особистості відповідає середньому рівню вираження смисложиттєвої кризи (див. таб. 3.8). Так найбільші показники вираженості кризи мають (середні значення): просторово-часові орієнтації на минуле (100), негативні потребнісно-вольові переживання (92), просторово-часові орієнтації на майбутнє (91) та креативний рівень засвоєння діяльності (91). При цьому найменші показники вираженості кризи мають позитивні потребнісно-вольові переживання (82) та просторово-часові орієнтації на теперішнє (83).

Наведена нижче діаграма (Рис. 3.6.) візуалізує отримані залежності та взаємозв'язки смисложиттєвої кризи та ініціувальних тенденцій.

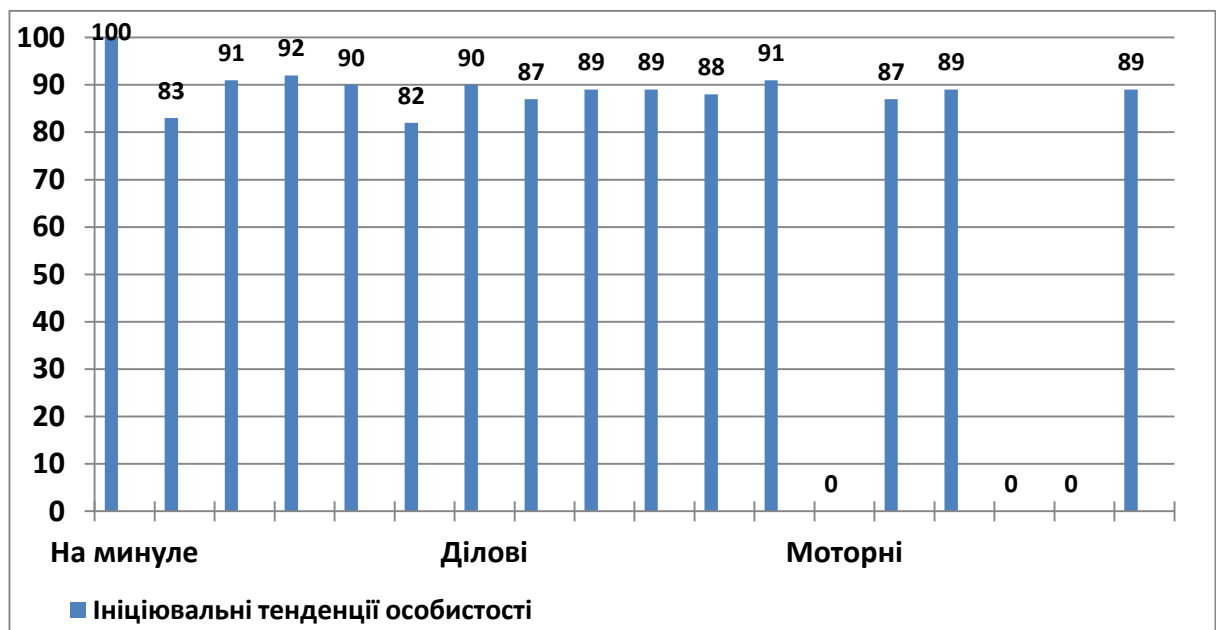


Рис. 3.6. Співвідношення середніх значень СЖК та ініціувальних тенденцій

Таблиця 3.8

**Результати співставлення ініціувальних тенденцій особистості та
рівнів смисложиттєвої кризи**

№ п/п	ІТО	СЖК	
		Середні значення	Інтерпретація значення
1	F1 просторово-часові орієнтації на минуле	100	Середнє
2	F2 просторово-часові орієнтації на теперішнє	83	Середнє
3	F3 просторово-часові орієнтації на майбутнє	91	Середнє
4	F4 негативні потребнісно-вольові переживання	92	Середнє
5	F5 амбівалентні просторово-часові орієнтації	90	Середнє
6	F6 позитивні потребнісно-вольові переживання	82	Середнє
7	F7 ділова спрямованість особистості	90	Середнє
8	F8 комунікативна спрямованість особистості	87	середнє
9	F9 самодіяльна спрямованість особистості	89	середнє
10	F10 навчальний рівень засвоєння діяльності	89	середнє
11	F11 відтворювальний рівень засвоєння діяльності	88	середнє
12	F12 креативний рівень засвоєння діяльності	91	середнє
13	F13 моторна форма реалізації діяльності	-	-
14	F14 інтуїтивна форма реалізації діяльності	87	середнє
15	F15 мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності	89	середнє
16	F16 направленість на регресію	-	-
17	F17 направленість на відсутність змін	-	-
18	F18 направленість на вдосконалення	89	середнє

Таким чином, можемо припустити, що позитивні переживання, направленість на теперішнє, інтуїтивна форма діяльності, комунікативна спрямованість, репродуктивна діяльність, направленість на вдосконалення, мовленнєво-мисленнєва діяльність, навчальна діяльність та самодіяльна спрямованість особистості призводять до *мени вираженої смисложиттєвої кризи*.

Тоді як направленість на минуле та майбутнє, негативні та амбівалентні переживання, творчий рівень діяльності та ділова спрямованість діяльності можуть викликати *більш високі показники середнього рівня смисложиттєвої кризи*.

Отримані емпіричні дані за всіма шкалами ініціювальних тенденцій особистості було протестовано на відповідність до нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смирнова. Для проведення факторного аналізу був застосований метод фі-кореляції, адже в кожному блоці кожне питання тесту „ІТО” негативно корелює одне з одним. Відповідно ми отримали наступні кореляції (див. таб. 3.9 та рис. 3.7):

А саме:

1) просторово-вольові орієнтації на минуле негативно корелюють з орієнтаціями на майбутнє (-0,34);

2) просторово-вольові орієнтації на теперішнє позитивно корелюють з позитивними потребнісно-вольовими переживаннями (0,32) та негативно – з орієнтаціями на минуле (-0,23) та майбутнє (-0,83);

3) просторово-вольові орієнтації на майбутнє негативно корелюють з орієнтацією на минуле (-0,34) та на теперішнє (-0,83);

4) негативні потребнісно-вольові переживання негативно корелюють з амбівалентними (-0,55) та позитивними (-0,55) переживаннями;

5) амбівалентні потребнісно-вольові переживання позитивно корелюють з творчим рівнем засвоєння діяльності (0,36) та негативно – з негативними (-0,55) та позитивними (-0,39) переживаннями;

Таблиця 3.9.

Результати методу фі-кореляцій ініціувальних тенденцій особистості

Матриця близькості														
	Чотириьохкратна точка кореляції													
	A1	A2	A3	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2	D3	E2	E3
A1	1,000	-0,236	-0,337	0,041	0,149	-0,194	-0,259	0,299	0,041	0,099	-0,076	-0,022	-0,152	0,152
A2	-0,236	1,000	-0,835	-0,217	-0,080	0,320	-0,093	-0,074	0,146	-0,181	0,254	-0,080	-0,151	0,151
A3	-0,337	-0,835	1,000	0,188	-0,006	-0,200	0,237	-0,098	-0,165	0,120	-0,202	0,091	0,232	-0,232
B1	0,041	-0,217	0,188	1,000	-0,550	-0,550	0,066	-0,127	0,027	0,096	0,055	-0,161	0,010	-0,010
B2	0,149	-0,080	-0,006	-0,550	1,000	-0,394	-0,134	0,003	0,131	-0,154	-0,180	0,357	-0,188	0,188
B3	-0,194	0,320	-0,200	-0,550	-0,394	1,000	0,062	0,137	-0,161	0,048	0,120	-0,179	0,177	-0,177
C1	-0,259	-0,093	0,237	0,066	-0,134	0,062	1,000	-0,355	-0,736	0,129	-0,185	0,062	0,254	-0,254
C2	0,299	-0,074	-0,098	-0,127	0,003	0,137	-0,355	1,000	-0,372	0,199	-0,199	0,003	-0,209	0,209
C3	0,041	0,146	-0,165	0,027	0,131	-0,161	-0,736	-0,372	1,000	-0,272	0,328	-0,064	-0,101	0,101
D1	0,099	-0,181	0,120	0,096	-0,154	0,048	0,129	0,199	-0,272	1,000	-0,559	-0,458	0,215	-0,215
D2	-0,076	0,254	-0,202	0,055	-0,180	0,120	-0,185	-0,199	0,328	-0,559	1,000	-0,481	-0,151	0,151
D3	-0,022	-0,080	0,091	-0,161	0,357	-0,179	0,062	0,003	-0,064	-0,458	-0,481	1,000	-0,066	0,066
E2	-0,152	-0,151	0,232	0,010	-0,188	0,177	0,254	-0,209	-0,101	0,215	-0,151	-0,066	1,000	-1,000
E3	0,152	0,151	-0,232	-0,010	0,188	-0,177	-0,254	0,209	0,101	-0,215	0,151	0,066	-1,000	1,000

б) позитивні портебнісно-вольові переживання позитивно корелюють із просторово-часовою орієнтацією на теперішньому (0,32) та негативно – з негативними (-0,55) та амбівалентними (-0,39) переживаннями;

7) ділова спрямованість особистості негативно корелює з комунікативною (-0,35) та самодіяльною (-0,73) спрямованістю особистості;

8) комунікативна спрямованість особистості негативно корелює з діловою (-0,35) та самодіяльною (-0,37) спрямованостями особистостями;

9) самодіяльна спрямованість особистості позитивно корелює з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (0,33) та негативно з діловою (-0,74) та комунікативною (-0,37) змістовними спрямованостями особистості;

10) навчальний рівень засвоєння діяльності негативно корелює з відтворювальним (-0,56) та творчим (-0,46) рівнями засвоєння діяльності;

11) відтворювальний рівень засвоєння діяльності позитивно корелює з самодіяльною спрямованістю особистості (0,33) та негативно – з навчальним (-0,56) та творчим (-0,48) рівнями засвоєння діяльності;

12) творчий рівень засвоєння діяльності позитивно корелює з амбівалентними переживаннями (0,36) та негативно з навчальним (-0,46) та відтворювальним (-0,48) рівнями засвоєння діяльності.

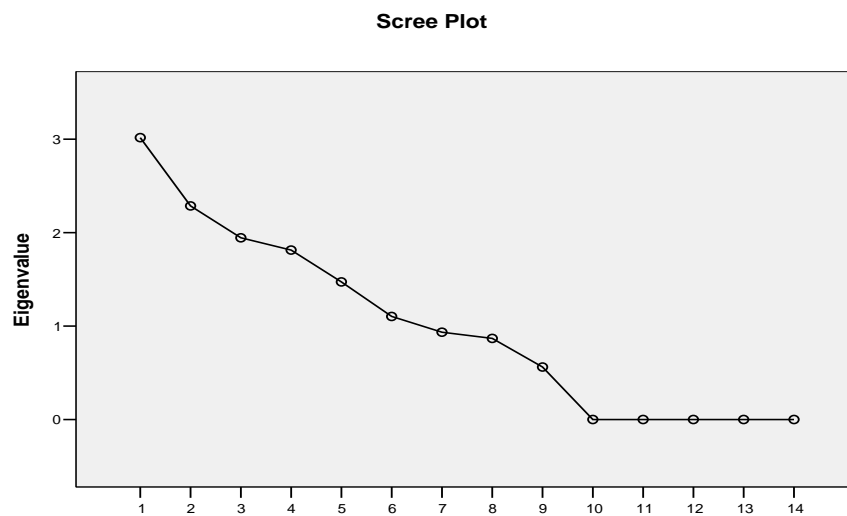


Рис. 3.7. Факторний розподіл у сукупності показників ІТО

Для побудови емпіричної типології ініціювання особистісних трансформацій та співставлення з теоретичною моделлю даної типології, нами був проведений факторний аналіз, на основі чого були виділені акцентовані ініціувальні типи особистості. Отримані результати факторного аналізу представлені у таблицях 3.10. та 3.11.

Таблиця 3.10.

Результати виділених факторів ініціувальних типів (ІТО)

Компоненти	Видобуток суми квадратів навантаження			Обертання суми квадратів навантаження		
	Заг.	% дисперс.	Сукупніс. %	Заг.	% дисперс.	Сукупніс. %
1	3,017	21,547	21,547	2,237	15,976	15,976
2	2,286	16,329	37,876	2,008	14,342	30,319
3	1,945	13,890	51,766	1,970	14,073	44,392
4	1,813	12,953	64,719	1,887	13,479	57,871

Таблиця 3.11.

Результати факторного наповнення кожного з факторів ІТО

Компоненти	1	2	3	4
1	,657	,558	,125	,473
2	,351	-,013	,607	-,484
3	,080	-,379	,211	,300
4	,240	,068	-,708	-,043

Результати факторного налізу переконливо свідчать про виділення 4-х факторних груп показників ініціувальних тенденцій, що дає всі підстави виокремлювати 4 типи ініціювання особистісних трансформацій. Емпіричні дані наведені у Таблиці 3.12. Факторне наповнення отриманих факторних груп загалом відповідає теоретично виокремленим типологічним ознакам кожного із типів.

Так, до *першого типу* увійшли наступні ініціувальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності (0,96), самодіяльна спрямованість особистості (0,88);
- 2) з негативними зв'язками: з перцептивною формою реалізації діяльності (-0,96), з діловою спрямованістю особистості (-0,88).

Ми його називаємо **раціонально-самостійним** типом ініціювання особистісних трансформацій.

Таблиця 3.12.

Результати факторного аналізу на основі виділених типів особистості

Розвертання матричного компоненту				
	Компоненти			
ТЕНДЕНЦІЇ	1	2	3	4
F15	0,96			
F14	-0,96			
F7	-0,88			
F9	0,88			
F12		0,82		
F5		0,82		
F3				-0,95
F2				0,90
F10			0,69	
F8			0,67	
F1			0,64	
F11		-0,48	-0,56	
F4		-0,45		-0,83
F6				0,83

До *другого типу* увійшли такі ініціювальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: з творчим рівнем засвоєння діяльності (0,82), з амбівалентними емоційно-вольовими переживаннями (0,81);
- 2) з негативними зв'язками: з негативними переживаннями (-0,45), з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (-0,48).

Даний тип ми називаємо **креативно-вольовим** типом.

До *третього типу* увійшли наступні ініціювальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: з комунікативною змістовною спрямованістю особистості (0,67), з навчальним рівнем засвоєння діяльності (0,69), з просторово-часовими орієнтаціями на минуле (0,64);
- 2) з негативними зв'язками: з відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (-0,56).

Даний тип ми називаємо *соціально-залежним* типом.

До *четвертого типу* ініціювання особистісних трансформацій увійшли ініціювальні тенденції:

- 1) з позитивними зв'язками: з просторово-часовою орієнтацією на теперішнє (0,90), з позитивними емоційно-вольовими переживаннями (0,83);
- 2) з негативними зв'язками: з просторово-часовою орієнтацією на майбутнє (-0,95), з негативними емоційно-вольовими переживаннями (-0,83).

Даний тип ми називаємо *ситуативно-домінантним* типом ініціювання особистісних трансформацій.

Отже, можемо стверджувати, що теоретична типологічна модель типів ініціювання особистісних трансформацій отримала емпіричне підтвердження і може використовуватися для кваліфікації відповідних типологізованих феноменів.

Критеріальна валідність створеного авторського методу «ІТО» визначалась шляхом розрахунку кореляцій Спірмена зі шкалами та загальними показниками методик, обраних нами для дослідження *інтегративних індивідуально-психологічних ознак типів ініціювання особистісних трансформацій*, а саме: тесту смисложиттєвої кризи (К.В. Карпинський), смисложиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонт'єв), особистісної зрілості (М. Кроз, Л.Я. Гозман), рівня суб'єктивного контролю (Дж. Ротттер адаптація Бажина Е.Ф., Голинкіної С.А., Еткінда А.М.), самоствавлення (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв), суб'єктивними звітами досліджуваних про наявність у них кризового стану, бажання його подолати та прагнень до змін. Так були виявлені достовірні кореляції тесту зі шкалами вказаних методик. Порівняння ініціювальних типів з відповідними шкалами методик

дає нам можливість впевнено кваліфікувати тенденції, а у майбутньому (після процесу розширеної валідації) – мати можливість визначати та кваліфікувати закономірності ініціювання особистісних трансформацій.

Так, за сукупністю отриманих емпіричних даних за зазначеними методиками, маємо наступні середньозначимі показники для виділених типів ініціювання особистісних трансформацій (див. таб. 3.13):

Таблиця 3.13.

Показники зв'язку ініціувальних типів особистості зі шкалами інших методик

Шкали	Ініціальний тип особистості				Загальне
	тип Т1	тип Т2	тип Т3	тип Т4	
СЖК	88,81	90,78	96,22	76,78	88,80
Інтернальність загальна	17	23,78	5,89	36	20,54
Інтернальність сімейна	2,69	7	2,56	1,56	3,33
Інтернальність міжособистісна	1,63	3,33	3,44	6,89	3,67
Очікуване уявлення	9,69	10	11,22	11,33	10,48
Ставлення інших	4,94	5,11	5,89	5,78	5,39
Підтр-мка	48	42,83	41,83	45,67	46,14
Спон-танність	10,36	9	7,83	11	9,72
Уявлення про природу людини	4,27	5	4,83	5,33	4,93

Для першого – *раціонально-самотійного* – типу характерні:

- 1) середній рівень смисложиттєвої кризи (89);
- 2) загальна інтернальність середнього рівня (4);
- 3) інтернальність у сімейних стосунках середнього рівня (5);
- 4) інтернальність у міжособистісних стосунках середнього рівня (5);
- 5) шкала очікуваних ставлень від інших не виражена (6%);
- 6) шкала ставлення інших не виражена (32%);

- 7) шкала підтримки середнього рівня (48);
- 8) шкала самоповаги середнього рівня (10);
- 9) шкала уявлень про природу людини середнього рівня (4).

За іншими шкалами вказаних методик статистично значимих різниць не виявлено.

Для другого – *креативно-вольового* – типу характерні:

- 1) середній рівень смисложиттєвої кризи (91), але більше, ніж у першого типу;
- 2) загальна інтернальність середнього рівня (5);
- 3) інтернальність у сімейних стосунках середнього рівня (7), але ближче до високого;
- 4) інтернальність у міжособистісних стосунках середнього рівня (6);
- 5) шкала очікуваних ставлень від інших виражена (53%);
- 6) шкала ставлення інших не виражена (32%);
- 7) шкала підтримки середнього рівня (42);
- 8) шкала самоповаги середнього рівня (9);
- 9) шкала уявлень про природу людини середнього рівня (5).

За іншими шкалами вказаних методик статистично значимих різниць не виявлено.

Для третього – *соціально-залежного* – типу характерні:

- 1) середній рівень смисложиттєвої кризи (96), але показник більший, ніж в інших типах;
- 2) загальна інтернальність середнього рівня (6);
- 3) інтернальність у сімейних стосунках середнього рівня (5);
- 4) інтернальність у міжособистісних стосунках середнього рівня (6);
- 5) шкала очікуваних ставлень від інших виражена (72%);
- 6) шкала ставлення інших виражена (51%);
- 7) шкала підтримки середнього рівня (42);
- 8) шкала самоповаги середнього рівня (8);
- 9) шкала уявлень про природу людини середнього рівня (5).

За іншими шкалами вказаних методик статистично значимих різниць не виявлено.

Для четвертого – *ситуативно-домінантного* – типу характерні:

- 1) низький рівень смисложиттєвої кризи (77), що значно відрізняється від інших трьох типів;
- 2) загальна інтернальність середнього рівня (6);
- 3) інтернальність у сімейних стосунках середнього рівня (5);
- 4) інтернальність у міжособистісних стосунках високого рівня (7);
- 5) шкала очікуваних ставлень від інших виражена (72%);
- 6) шкала ставлення інших виражена (51%);
- 7) шкала підтримки середнього рівня (45);
- 8) шкала самоповаги середнього рівня (11);
- 9) шкала уявлень про природу людини середнього рівня (5).

За іншими шкалами вказаних методик статистично значимих різниць не виявлено.

Наступною процедурою валідизації авторського методу «ІТО» та отриманих результатів стало застосування *методу рангової кореляції* Спірмена (див. Додаток А), внаслідок чого ми отримали дані стосовно рангової кореляції всіх шкал вказаних вище 5 методик та «ІТО».

Так, перший – *раціонально-самостійний* тип – негативно корелює зі шкалою „очікуваних ставлень від інших” (-0,34) та шкалою „саморозуміння” (-0,35) методики „Самоставлення”.

Другий – *креативно-вольовий* тип – позитивно корелює із шкалою „процес” (0,36), „локус життя” (0,33) та „орієнтацією життя” (0,32) методики „Смисложиттєвої орієнтації”, шкалою „інтернальність досягнень” (0,31) методики „РСК” та негативно корелює із шкалами „сензитивність” (-0,34), „самоприйняття” (-0,30) та „прийняття агресії” (-0,30).

Третій – *соціально-залежний* тип – отримав позитивну кореляцію зі шкалою „уявлення про природу людини” (0,36), та негативні кореляції зі

шкалами „орієнтація у часі” (-0,35), „гнучкості поведінки” (-0,31), „прийняття агресії” (-0,38) методики „САО”.

Четвертий – *ситуативно-домінантний* тип – має позитивні кореляції зі шкалами „інтернальність загальна” (0,40), „інтернальність досягнень” (0,31), „інтернальність міжособових стосунків (0,34), методики „РСК” та шкалою „самоповаги” (0,30) методики „САО”.

На наступному етапі всі емпіричні дані, отримані за шкалами обраних нами 5-ти методик, були за допомогою методу факторного аналізу згруповані у 7 факторів, кожен з яких містить шкали, що між собою пов’язані (див. Додаток Б). Факторний розподіл та результати виділених факторів та їх наповнення представлені на рис. 3.8 та в табл. 3.14 та табл. 3.15.

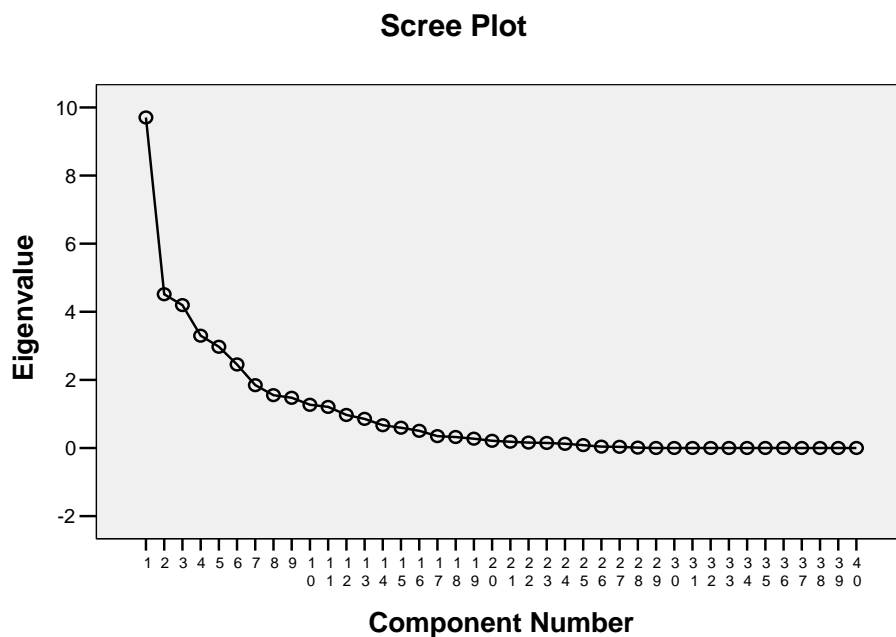


Рис. 3.8. Факторний розподіл у сукупності показників всіх шкал

Так, до *першого фактору* увійшли шкали з методики „САО”:

- 1) підтримки (0,850);
- 2) ціннісних орієнтацій (0,547);
- 3) гнучкості поведінки (0,698);

Таблиця 3.14.

Результати виділених факторів за шкалами 5-ти методик

компонент	Початкові власні			Обертання площі навантаження		
	Заг.	% дисперсії	сукупність %	Заг.	% дисперсії	сукупність %
1	9,704	24,261	24,261	5,116	12,791	12,791
2	4,514	11,286	35,547	5,056	12,639	25,430
3	4,196	10,489	46,036	4,570	11,424	36,854
4	3,298	8,244	54,280	4,158	10,394	47,248
5	2,973	7,431	61,711	3,440	8,600	55,849
6	2,452	6,129	67,840	3,361	8,402	64,251
7	1,845	4,614	72,454	3,281	8,203	72,454

Таблиця 3.15.

Результати факторного наповнення кожного фактору (5 методик)

Компонент	1	2	3	4	5	6	7
1	,560	,491	,380	,252	,427	-,042	,230
2	-,152	,345	-,565	,494	-,031	-,542	-,017
3	-,292	,583	-,303	-,579	,231	,222	,213
4	,396	-,340	-,526	,057	-,004	,255	,619
5	-,487	,152	,191	,558	-,133	,542	,282
6	-,273	-,103	,361	-,179	-,149	-,541	,662
7	,330	,388	,038	-,104	-,851	,068	,011

- 4) сензитивності (0,516);
- 5) спонтанності (0,740);
- 6) самоповаги (0,618);
- 7) самоприйняття (0,575);
- 8) прийняття агресії (0,833);
- 9) контактності (0,617);
- 10) креативності (0,458).

Даний емпіричний тип ми можемо назвати *самоактуалізованим*.

До другого фактору увійшли шкали:

- 1) цілі (0,623);
- 2) процес (0,622);

- 3) результат (0,648);
- 4) локус Я (0,711);
- 5) локус життя (0,888);
- 6) життєві орієнтації (0,873) методики „СЖО”
- 7) аутосимпатії (0,414) методики „Самоставлення”.

Та з негативною кореляцією:

- 8) самокерівництво (-0,525);
- 9) самозвинувачення (-0,476) методики „Самоставлення”.

Даний тип ми назвали *смиловий*.

До *третього типу* увійшли шкали з позитивною кореляцією:

- 1) самоставлення інтегральне (0,842);
- 2) самоповага (0,861);
- 3) аутосимпатія (0,517);
- 4) піклування (0,423);
- 5) самовпевненість (0,765);
- 6) самоприйняття (0,445);
- 7) саморозуміння (0,880) методики „Самоставлення”.

Та з негативною кореляцією шкала:

- 8) самозвинувачення (-0,541) тієї ж методики.

Цей тип ми назвали *самостверджувальним*.

До *четвертого типу* шкали:

- 1) інтернальність загальна (0,883);
- 2) інтернальність досягнень (0,875);
- 3) інтернальність невдач (0,897);
- 4) інтернальність сімейних стосунків (0,783);
- 5) інтернальність виробничих відносин (0,701) методики „РСК”.

Цей тип ми назвали *суб'єктивним*.

До *п'ятого типу* увійшли шкали:

- 1) інтернальність здоров'я (0,669) методики „РСК”;
- 2) аутосимпатії (0,486);

- 3) самоприйняття (0,630) методики „Самоставлення”;
- 4) ціннісні орієнтації (0,479);
- 5) сензитивність (0,573);
- 6) креативності (0,447) методики „САО”.

Цей тип ми назвали *відповідальним*.

До шостого типу увійшли шкали:

- 1) очікування (0,778);
- 2) самоінтереси (0, 734);
- 3) ставлення інших (0,520);
- 4) самоінтересу (0,792) методики „Самоставлення”;

та з негативною кореляцією:

- 5) самоприйняття (-0,432) методики „САО”.

Даний тип ми назвали *гностичний*.

До сьомого типу увійшли шкали:

- 1) процес (0,611);
- 2) результат (0,618) методики „СЖО”;
- 3) інтернальність міжособистісних стосунків (0,779) методики „РСК”;
- 4) уявлення про природу людини (0,788);
- 5) синергії (0,674) методики „САО”;

та з негативною кореляцією:

- 6) цілі (-0,428) методики „САО”.

Даний тип ми називаємо *результативним*.

Згідно отриманих даних, 5 та 6 фактори мають значимі різниці. Ми їх співставили з типами, виділеними за допомогою методу «ІТО» (див. таб. 3.16).

На основі цього можна говорити, що для першого – *раціонально-самотійного* – типу ІТО виражений 5 фактор (0,54) і не виражений 6 фактор (-0,46).

Таблиця 3.16.

Результати взаємозв'язку ІТО з виділеними факторами

Звіт			
Узагальнені ІТО		Регресія фактору 5 для аналізу 1	Регресія фактору 6 для аналізу 1
виражений тип Т1+	Середнє значення	0,537	-0,465
	Кількість	46	46
	Помилка середнього	0,242	0,297
виражений тип Т2+	Середнє значення	-0,702	-0,423
	Кількість	25	25
	Помилка середнього	0,442	0,3653
виражений тип Т3+	Середнє значення	-0,334	0,839
	Кількість	25	25
	Помилка середнього	0,368	0,390
виражений тип Т4+	Середнє значення	0,031	0,735
	Кількість	12	12
	Помилка середнього	0,663	0,230
Загальне	Середнє значення	0,000	0,000
	Кількість	120	120
	Помилка середнього	0,186	0,186

Для другого – *креативно-вольового* – типу ІТО не виражений 5 фактор (-0,70) і не виражений 6 фактор (-0,42).

Для третього – *соціально-залежного* – типу ІТО не виражений 5 фактор (-0,33), але виражений 6 фактор (0,84).

Для четвертого – *ситуативно-рольового* – типу ІТО не виражений 5 фактор (0,03), але виражений 6 фактор (0,73).

Ще одна процедура стандартизації результатів дослідження – *емпірична кваліфікація однорідності вибірки* – була застосована нами: по кожній шкалі обраних 5-ти методик дослідження було розраховано середньоквадратичне відхилення стосовно отриманих даних (див. таб. 3.17). Можна говорити, що

середньоквадратичне відхилення за всіма шкалами у вибірковій сукупності невисоке, що вказує на однорідність вибірки.

Таблиця 3.17.

Результати середньоквадратичного відхилення за виділеними факторами

Таблиця дисперсійного аналізу							
			Сума квадратів	df	Середня площа	F	Знак
Регресія фактору 5 для аналізу 1	Між групами	Комбін.	8,884	5	1,777	2,138	0,097
	У групах		19,116	23	0,831		
	Загальне		28	28			
Регресія фактору 6 для аналізу 1	Між групами	Комбін.	9,412	5	1,882	2,329	0,075
	У групах		18,588	23	0,808		
	Загальне		28	28			

Отримавши показники середньоквадратичного відхилення за всіма шкалами, ми можемо вирахувати *коефіцієнт варіації по виборці для кожної шкали* (див. таб. 3.18). Так, за показником смисложиттєвої кризи коефіцієнт дорівнює 16%, що говорить про малу варіацію. За шкалою цілей також коефіцієнт дорівнює 16%, процесу – 18%, результату – 16%, локус Я – 15%, локус життя – 17%, орієнтації життя – 12%, що також говорить про *малу варіативність вибірки (методика „СЖО“)*.

За *методикою „РСК“* за шкалою „інтернальності загальної” коефіцієнт дорівнює 112%, що говорить про високу варіацію по виборці, за шкалою „інтернальність досягнень” – 134%, за шкалою „інтернальних невдач” – 236%, за шкалою „інтернальність сімейних стосунків” – 236%, за шкалою „інтернальність виробничих відносин” – 226%, за шкалою „інтернальність міжособових стосунків” – 108%, за шкалою „інтернальність здоров’я” – 183%, що також свідчить про *велику варіацію по виборці* за цими шкалами.

За методикою „Самоставлення” за інтегральною шкалою коефіцієнт дорівнює 18%, за шкалою „самоповага” – 24%, за шкалою „аутосимпатії” – 26%, за шкалою „очікування” – 14%, за шкалою „самоінтереси 1” – 16%, за шкалою „самовпевненість” – 26%, за шкалою „ставлення інших” – 22%, за шкалою „самоприйняття” – 27%, шкалою „самокерівництво” – 24%, що говорить про малу варіативність вибірки. За шкалою „самозвинувачення” коефіцієнт дорівнює 36%, що вказує на середню варіативність вибірки. За шкалою „самоінтереси 2” коефіцієнт 18%, за шкалою „саморозуміння” – 50% (середня варіативність вибірки).

Таблиця 3.18.

Результати тесту Левена на однорідність дисперсії

	Статист.	df1	df2	Значимість
Регресія оцінки фактором 1 для аналізу 1	1,131	4	23	,367
Регресія оцінки фактором 2 для аналізу 1	,743	4	23	,572
Регресія оцінки фактором 3 для аналізу 1	1,676	4	23	,190
Регресія оцінки фактором 4 для аналізу 1	,890	4	23	,486
Регресія оцінки фактором 5 для аналізу 1	,539	4	23	,709
Регресія оцінки фактором 6 для аналізу 1	1,291	4	23	,303
Регресія оцінки фактором 7 для аналізу 1	2,492	4	23	,071

За методикою „Самоактуалізація” за шкалою „орієнтації у часі” коефіцієнт дорівнює 30%, за шкалою „підтримки” – 18%, за шкалою „ціннісних орієнтацій” – 29%, за шкалою „гнучкість поведінки” – 22%, за шкалою „сензитивність” – 31%, за шкалою „спонтанність” – 29%, за шкалою „самоповаги” – 26%, за шкалою „самоприйняття” – 29%, за шкалою „уявлення про природу людини” – 35%, за шкалою „синергії” – 44%, за шкалою „прийняття агресії” – 29%, за шкалою „контактності” – 20%, за

шкалою „пізнавальних потреб” – 36%, за шкалою „ креативності” – 39%, що говорить про *малу та середню варіативність вибірки*.

Дисперсійний аналіз допомагає нам дослідити вплив незалежних змінних на залежні зміни (багатовимірний аналіз). Так, ми знаходимо середньогрупові значення по методу «ІТО» та шкалам інших методик та можемо робити висновок щодо шкал, за якими виявлені множинні відмінності ($<0,05$). Це шкали: „смісложиттєвої кризи” (0,008), „інтернальність загальна” (0,025), „інтернальність сімейних стосунків” (0,03), „інтернальність міжособистісна” (0,08), „очікування” (0,004), „ставлення інших” (0,02), „підтримки” (0,07), „самоповаги” (0,08), „уявлення про природу людини” (0,04) (див. Додаток В).

Відмінності між ініціальними типами по даним шкалам є значущими, і саме тому ми вираховуємо середні значення по шкалах.

За **методом кореляції Кендалла** ми можемо встановити, які шкали між собою пов’язані (див. Додаток Д):

- 1) шкала „цілі”;
- 2) шкала „процес”;
- 3) шкала „результат”;
- 4) шкала „локус Я”;
- 5) шкала „локус життя”;
- 6) шкала „орієнтації життя”;
- 7) шкала „інтернальність загальна”;
- 8) шкала „інтернальність досягнень”;
- 9) шкала „інтернальних невдач”;
- 10) шкала „інтернальність сімейних стосунків”;
- 11) шкала „інтернальність виробничих відносин”;
- 12) шкала „інтернальність міжособистісних стосунків”;
- 13) шкала „інтернальність здоров’я”;
- 14) шкала „самоствавлення інтегральне”;
- 15) шкала „самоповаги”;

- 16) шкала „аутосимпатії”;
- 17) шкала „очікування”;
- 18) шкала „самоінтереси 1”;
- 19) шкала „самовпевненість”;
- 20) шкала „ставлення інших”;
- 21) шкала „самоприйняття”;
- 22) шкала „самокерівництво”;
- 23) шкала „самозвинувачення”;
- 24) шкала „самоінтереси 2”;
- 25) шкала „саморозуміння”;
- 26) шкала „орієнтація у часі”;
- 27) шкала „підтримки”;
- 28) шкала „ціннісні орієнтації”;
- 29) шкала „гнучкість поведінки”;
- 30) шкала „сензитивність”;
- 31) шкала „спонтанність”;
- 32) шкала „самоповаги”;
- 33) шкала „сприйняття”;
- 34) шкала „уявлення про природу людини”;
- 35) шкала „синергії”;
- 36) шкала „прийняття агресії”;
- 37) шкала „контактність”;
- 38) шкала „пізнавальних потреб”;
- 39) шкала „креативність”.

Дисперсійний аналіз за факторами, що визначилися під час проведеного факторного аналізу по всім шкалам тестів з виділенням 7 факторів, дає нам можливість визначити найбільш значимі фактори для методу ІТО. Так, за тестом Левена на однорідність дисперсії всіх шкал отримуємо показник ($>0,05$), що говорить про рівність показників дисперсії і дозволяє як

продовжувати процедуру дисперсійного аналізу, так і впевнено спиратись на його результати.

Таблиця 3.19.

Результати тесту ANOVA

		Сума квадратів	df	Середнє квадратів	F	заг.
Регресія фактору 1 для аналізу 1	Між групами	7,501	5	1,500	1,683	,179
	У групах	20,499	23	,891		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 2 для аналізу 1	Між групами	4,171	5	,834	,805	,558
	У групах	23,829	23	1,036		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 3 для аналізу 1	Між групами	6,164	5	1,233	1,299	,299
	У групах	21,836	23	,949		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 4 для аналізу 1	Між групами	6,967	5	1,393	1,524	,221
	У групах	21,033	23	,914		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 5 для аналізу 1	Між групами	8,884	5	1,777	2,138	,097
	У групах	19,116	23	,831		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 6 для аналізу 1	Між групами	9,412	5	1,882	2,329	,075
	У групах	18,588	23	,808		
	Загальне	28,000	28			
Регресія фактору 7 для аналізу 1	Між групами	7,437	5	1,487	1,664	,183
	У групах	20,563	23	,894		
	Загальне	28,000	28			

За *статистичним тестом ANOVA* ми отримуємо загальну значимість різниць за даними змінними між підгрупами по 7 факторах (див. табл. 3.19). І бачимо, що лише значення по двох факторах отримує 10% (5 та 6 фактори). Саме по ним ми розраховуємо значимі різниці для ІТО (див. табл. 3.20).

Таблиця 3.20.

Значимі різниці факторів та ІТО

Загальні ІТО		Регресія фактору 5 для аналізу 1	Регресія фактору 6 для аналізу 1
виражений тип Т1+	Середнє	,5377353	-,4646193
	Помилка середнього	,24168400	,29691795
виражений тип Т2+	Середнє	-,7022492	-,4230869
	Помилка середнього	,44203839	,36539188
виражений тип Т3+	Середнє	-,3335718	,8391290
	Помилка середнього	,36824825	,38989749
виражений тип Т4+	Середнє	,0310552	,7347631
	Помилка середнього	,66281378	,22953356
	Помилка середнього	,24920039	,06341612
Загальне	Середнє	,0000000	,0000000
	Помилка середнього	,18569534	,18569534

Коефіцієнт Ета, який є аналогом коефіцієнта кореляції, це підтверджує: за 5 фактором значення дорівнює 32%, за 6 фактором – 34%. (див. табл. 3.21). Застосування даного методу є важливим з огляду на потребу підтвердження значущості зв'язків всередині факторних груп.

Таблиця 3.21

Результати коефіцієнту Ета за виділеними факторами методик

	Ета	Квадрат Ета
Регресія фактору 5 для аналізу 1 загальні ініціювальних типів особистості	,563	,317
Регресія фактору 6 для аналізу 1 загальні ініціювальних типів особистості	,580	,336

За результатами застосування тесту ANOVA для подальшого аналізу всіх інших шкал обираємо лише наступні: „смиложиттєва криза” (0,02), „інтернальність загальна” (0,002), „інтернальність міжособових стосунків” (0,009), „очікування” (0,04), „підтримки” (0,07), „самоповаги” (0,08), „уявлення про природу людини” (0,04), які мають статистично значимі різниці. (див. Додаток Е). За іншими шкалами цих різниць не знайдено.

Таблиця 3.22.

Результати коефіцієнту Ета шкал методик з статистично значимими різницями

	Ета	Квадрат Ета
СЖК * узагальнені ІТО	,525	,276
ІЗАГ * узагальнені ІТО	,610	,373
ІМ * узагальнені ІТО	,555	,308
Очікування * узагальнені ІТО	,496	,246
П * узагальнені ІТО	,581	,338
СПО * узагальнені ІТО	,576	,332
УПЛ * узагальнені ІТО	,615	,378

Коефіцієнт Ета це підтверджує. (див. табл. 3.22.) Так, за „смиложиттєвою кризою” – 28%, за „інтернальністю загальною” – 37%, за „інтернальніс-

ттю міжособових стосунків” – 31%, за „очікуванням” – 25%, за „підтримкою” – 34%, за „самоповагою” – 33%, за „уявленням про природу людини” – 38%.

Згідно *методу обертання VARIMAX* ми можемо виокремити 7 факторів, найбільш впливових для даного емпіричного розподілу даних (див. табл. 3.23 та рис. 3.9).

Таблиця 3.23.

Результати по 7 факторам за шкалами 5-ти методик

Компонент	Початкові власні значення			Обертання суми квадратів навантаження		
	Заг.	% дисперсії	сукупність %	Заг.	% дисперсії	сукупність %
1	9,459	24,253	24,253	5,044	12,933	12,933
2	4,505	11,552	35,804	4,984	12,779	25,712
3	4,061	10,412	46,216	4,436	11,374	37,086
4	3,296	8,451	54,667	4,022	10,312	47,398
5	2,952	7,569	62,236	3,440	8,819	56,218
6	2,448	6,278	68,514	3,352	8,596	64,814
7	1,845	4,732	73,246	3,289	8,432	73,246

Scree Plot

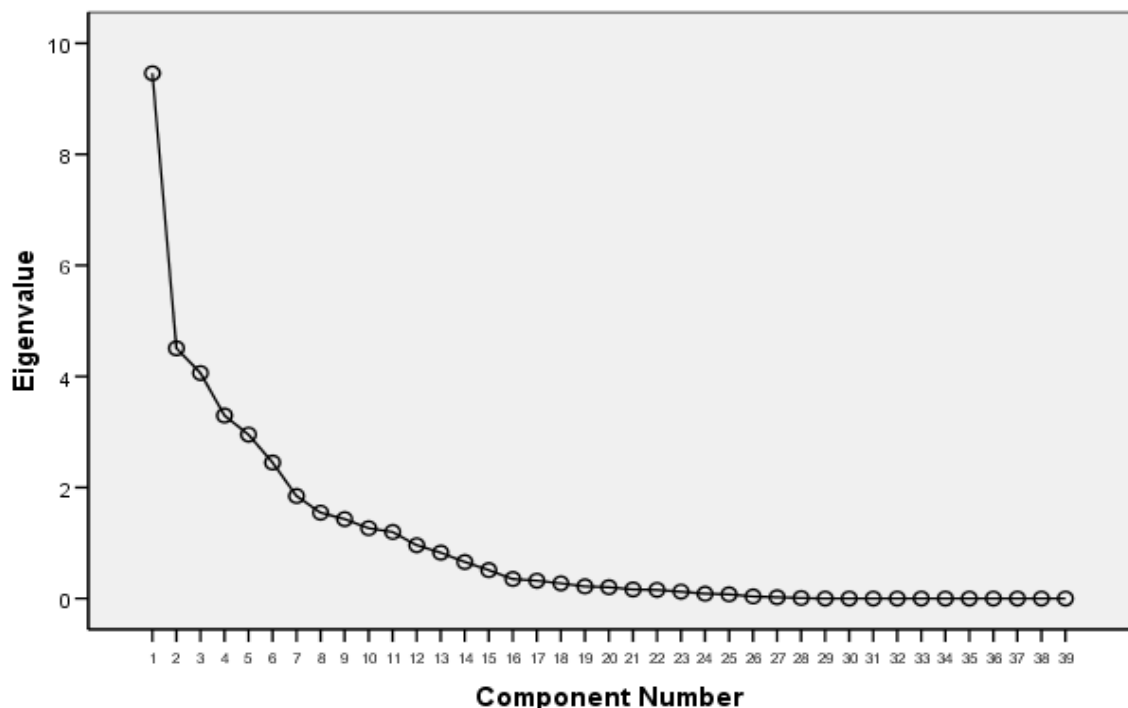


Рис. 3.9. Факторний розподіл шкал 5-ти методик

Таблиця 3.24.

Результати факторного наповнення шкал 5-ти методик

	Компонент						
	1	2	3	4	5	6	7
Цілі	-,114	,623	,204	,346	,032	-,041	-,428
Процес	-,011	,622	-,122	-,074	,161	,079	,611
Результат	,058	,648	,125	,155	,125	-,077	,618
ЛК_Я	,186	,711	,347	,156	,073	-,033	-,083
ЛК_життя	,011	,888	,103	,150	,030	-,069	,054
ОЖ	,016	,873	,187	,167	,178	,006	,200
ІЗАГ	,060	,186	,110	,883	,211	-,120	,158
ІД	,143	,117	-,002	,785	-,107	-,240	,157
ІН	,110	-,019	,027	,897	,004	,052	-,006
ІС	,123	,276	-,192	,783	-,075	,034	,111
ІВ	-,221	-,160	,267	,701	,298	-,309	-,254
ІМ	-,064	,036	-,012	,124	-,136	-,121	,779
ІЗ	,264	,347	,168	,124	,669	,298	,000
Інтегральна	-,005	,319	,842	,021	,140	,216	-,083
Самоповага	,007	-,093	,861	,040	-,120	-,050	,074
Аутосимпатії	,146	,414	,517	-,170	,486	-,242	,056
Очікування	,006	-,146	,423	,101	-,189	,778	,054
Самоінтереси1	-,030	-,028	-,202	-,209	,128	,734	,014
Самовпевненість	,178	,171	,765	-,049	,247	,178	,104
Відношення інших	-,187	-,265	,164	,065	-,153	,520	,268
Самоприйняття	-,035	,027	,445	-,094	,630	-,177	,296
Самокерівництво	-,144	-,525	,072	,054	-,363	-,358	,001
Самозвинувачення	-,216	-,476	-,541	,002	-,133	,165	,004
Самоінтереси2	-,099	,105	,065	-,288	,030	,792	-,004
Саморозуміння	,058	,183	,880	,076	-,059	,063	-,036
ОЧ	,327	,380	,048	-,215	,126	-,174	-,015
П	,850	,086	,045	,132	,384	-,159	,213
ЦО	,547	,182	,051	,008	,479	,158	,236
ГП	,698	,229	,059	,079	,069	-,032	,264
СЕН	,516	-,053	,088	,060	,573	,199	-,222
СП	,740	-,004	,026	,115	,005	,336	-,084
СПО	,618	,426	,188	-,029	,429	-,092	,141
СПР	,575	-,031	,051	-,018	,160	-,432	,159
УПЛ	,145	-,026	,044	,135	,234	,146	,788
СИН	,435	,017	,151	-,034	,208	,289	,674
ПА	,833	-,074	,265	-,019	,011	-,140	-,092
К	,617	,010	-,226	,201	-,213	-,318	-,089
ПП	,096	,185	-,105	,070	,712	-,166	,111
КР	,458	,212	-,099	,342	,447	-,053	,021

Як можемо бачити з таблиці 3.24, факторне наповнення виокремлених 7-ми факторів дозволяє згрупувати індивідуально-психологічні показники у додаткові типологічні блоки ознак і доповнити нашу первинну типологію ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи.

Таким чином нами було досліджено *індивідуально-психологічні ознаки та відмінності різних типів ініціювання особистісних трансформацій*, здійснено *процедури верифікації та стандартизації* отриманих емпіричних результатів.

На основі отриманих результатів доповнено та розширено перелік типологічних ознак, актуальних для типів ініціювання особистісних трансформацій. Це дозволило додати ще один рівень типізації і наповнити додатковими ознаками типологічний портрет кожного з типів.

Так, **раціонально-самостійний тип** характеризується відсутнім очікуваним ставленням від інших; відсутнім саморозумінням.

Креативно-вольовий тип має: високий локус життя; високу орієнтацію життя; високу інтернальність досягнень; у нього відсутня сенситивність; відсутнє самосприйняття; відсутнє прийняття агресії.

Соціально-залежний тип ініціювання має високе уявлення про природу людини; у нього відсутня орієнтація у часі; відсутня гнучкість поведінки; відсутнє прийняття агресії.

Ситуативно-домінантний тип має високі: інтернальність загальну; інтернальність досягнень; інтернальність міжособових стосунків; самоповагу.

На основі результатів додаткової типологізації нами побудована модель індивідуально-психологічних особливостей типів ініціювання особистісних трансформацій (Рис. 3.10).

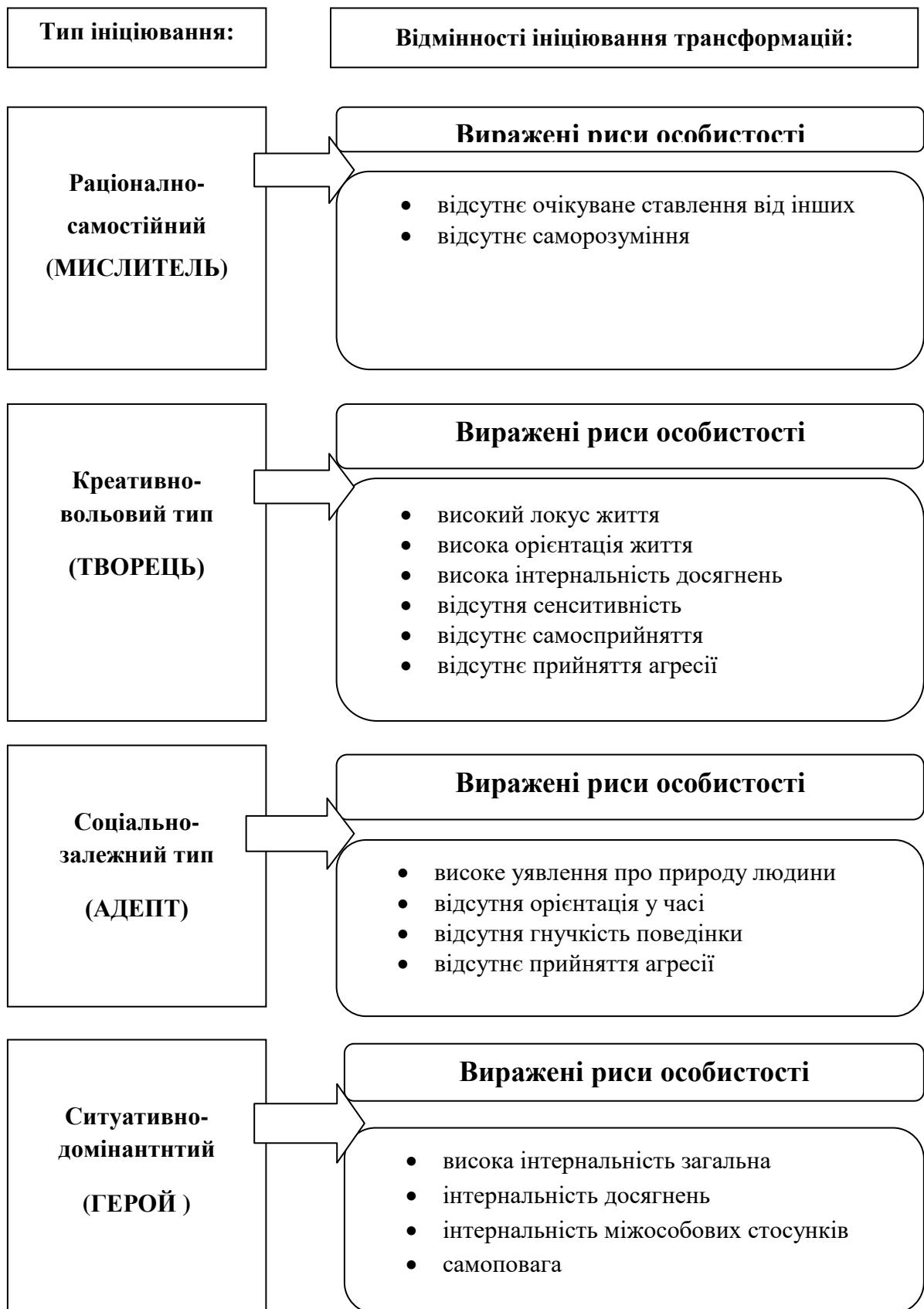


Рис. 3.10. Індивідуально-психологічні особливості типів ініціювання особистісних трансформацій

3.4. Аналіз типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання різних типів криз

Подальшим етапом нашого дослідження було дослідження виділених типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання різних типів криз (на прикладі *кризи навчання* та *кризи особистісної автономії*), а також – встановлення схожих та відмінних тенденцій і ознак у представників кожної групи досліджуваних (відповідно до типу криз).

Керуємось при порівнянні побудованою типологічною моделлю ініціювання особистісних трансформацій (Рис. 3.11.), яка окрім базових типів (раціонально-самостійний, креативно-вольовий, соціально-залежний, ситуативно-домінантний) представляє *онтологічні, глибинно-сутнісні вектори активності людини* (буттєве конструювання та буттєве перетворення), а також *напрями трансформаційної активності людини* (зовнішня та внутрішня трансформація). Такий комплекс типологічних блоків, представлений у даній типологічній моделі, розширює коло кваліфікаційних можливостей базової типології та відкриває перспективи більш широкого та повного опису типологічних моделей поведінки й діяльної активності людини в умовах кризи.

Аналізуючи особливості ініціювання особистісних трансформацій досліджуваними під час подолання *кризи особистісної автономії* (позбавлення волі) та *кризи життєвих помилок* (скоєний злочин) ми робимо наступні висновки. У вибірці досліджуваних з *кризами особистісної автономії* отримані високі значення за 3 типом (87%), 4 типом (68,75%), 2 типом (56%), та середнє значення за 1 типом (63%) – відповідно до типології ініціювання особистісних трансформацій, що відображено в табл. 3.25 та рис. 3.12.

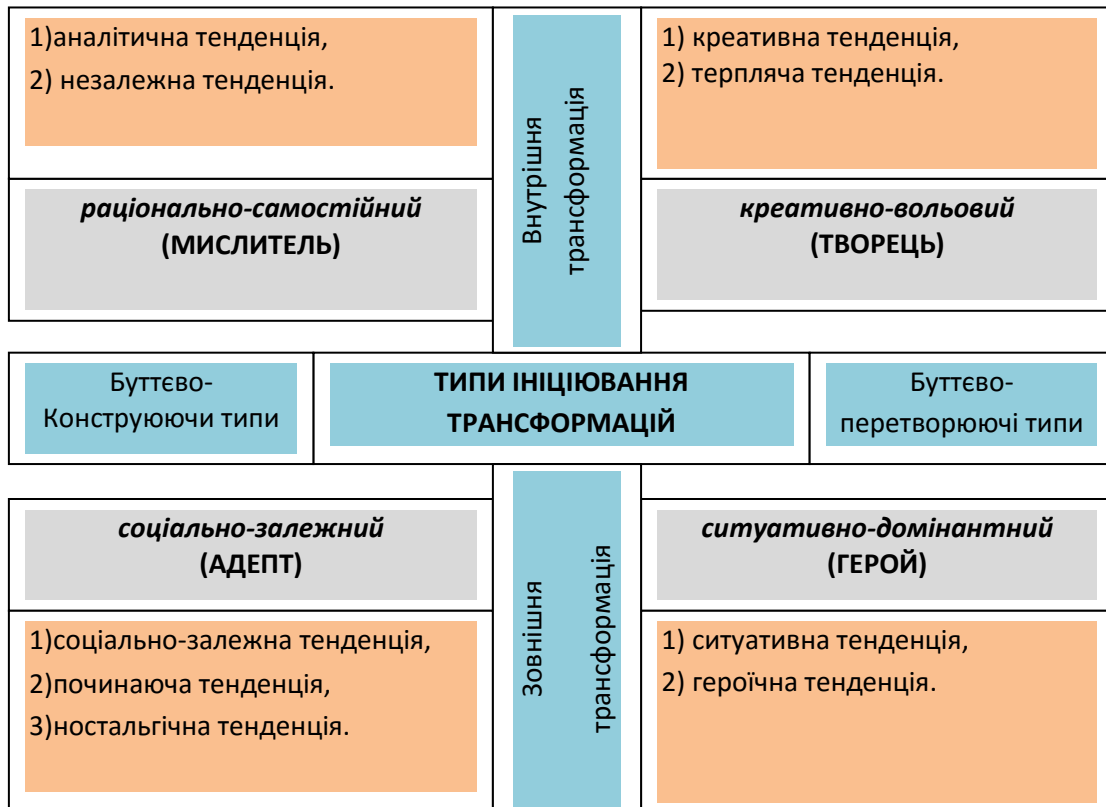


Рис. 3.11. Типологічна модель ініціювання особистісних трансформацій

Таблиця 3.25.

Показники ініціювальних типів групи кризи особистісної автономії

Тип	Значення			
	низьке	середнє	високе	розподіл
Тип 1 (раціонально-самостійний)	-2 0%	-1 – 1 63%	2 37%	12%
Тип 2 (креативно-вольовий)	-2 -0 7%	1-2 37%	3-4 56%	23%
Тип 3 (соціально-залежний)	-2 0%	-1 – 1 13%	2 87%	34%
Тип 4 (ситуативно-домінантний)	-2 0%	-1 – 1 31,25%	2 68,75%	30%
Нульовий тип (відсутній тип)	---	---	---	1%

Проаналізуємо зв'язок шкал різних методик з вибіркою даного типу кризи (Рис. 3.13). За шкалами самоствалення (Методика Самоствалення Століна-Пантелеєва) ми отримали показники, які свідчать, що наявні *яскраво*

виражені ознаки самоінтересу (66%), загального самоствавлення (65%) та самоповаги (65 %).

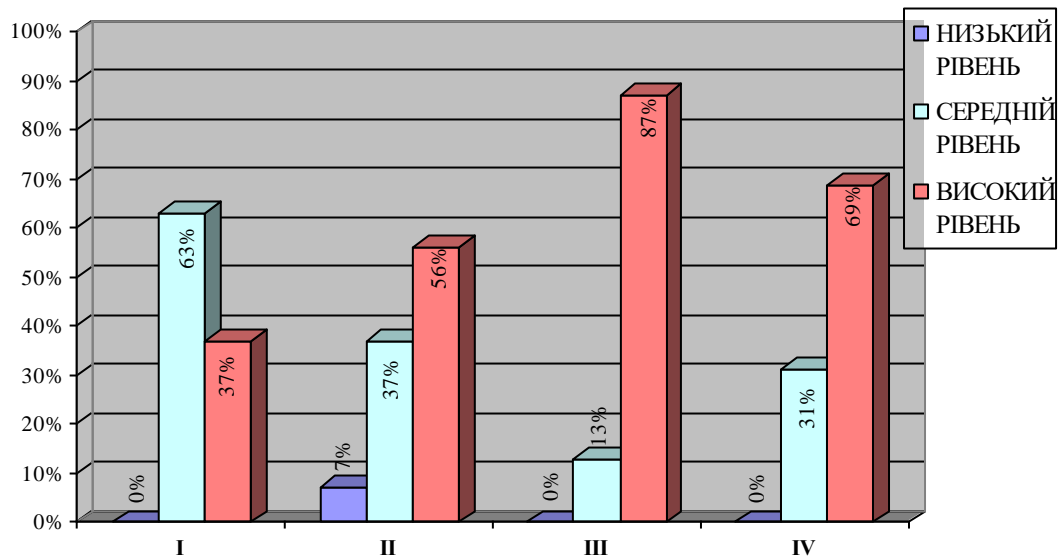


Рис. 3.12. Співвідношення показників ініціальних типів групи кризи особистісної автономії (I – раціонально-самостійного, II – креативно-вольового, III – соціально-залежного, IV – ситуативно-домінантного)

При цьому не виражена шкала самозвинувачення, а інші мають середні показники вираженості (див. табл. 3.26).

Таблиця 3.26.

Показники шкал самоствавлення групи кризи особистісної автономії

Примітка: I – інтегральна шкала, II – самоповаги, III – самосимпатії, IV – очікуваного ставлення, V – самоінтересів, VI – самовпевненості, VII – ставлення інших, VIII – самоприйняття, IX – самокерівництва, X – самозвинувачення, XI – самоінтерес, XII – саморозуміння

Самовідношення	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	X
Середні значення	77,1	75,3	68,2	59,3	71,3	64,5	49,4	61,3	73,5	41,3	72,9	58,2

Продовж. табл. 3.26

Не вираж	5%	9%	21%	26%	17%	30%	46%	42%	5%	74%	17%	40%
Виражена	30%	26%	37%	53%	30%	21%	37%	21%	42%	9%	17%	30%
Яскраво виражена	65%	65%	42%	21%	53%	49%	17%	37%	53%	17%	66%	30%

За шкалами Методики дослідження особистісної зрілості Кроза-Гозмана (також почасти дана методика використовується для вимірювання рівня самоактуалізації особистості) ми маємо *високі показники* за шкалою *ціннісних орієнтацій, самоповаги, уявлень про природу людини, прийняття агресії* та *низькі результати* за іншими шкалами. Емпіричні результати за даною методикою подані у Таблиці 3.27.

Таблиця 3.27.

Показники шкал самоактуалізації групи кризи особистісної автономії

Примітка: I – орієнтація у часі, II – підтримка, III – ціннісні орієнтації, IV – гнучкість поведінки, V – сензитивність, VI – спонтанність, VII – самоповага, VIII – сприйняття, IX – потреба в пізнанні, X – синергії, XI – прийняття агресії, XII – контактність, XIII – пізнання, XIV – креативність

Само-актуалізація	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
Середні значення	7,4	40,9	10,8	11,2	6,8	6,1	9,3	10,5	6,0	3,6	9,7	10,2	5,2	6,2
Низький	53%	58%	42%	58%	52%	84%	32%	68%	32%	58%	26%	68%	74%	84%
Високий	47%	42%	58%	42%	42%	16%	68%	32%	68%	42%	74%	32%	23%	16%

За локусом контролю (Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера в адаптації Бажина Е.Ф., Голинкіної С.А., Еткінда А.М.), ми маємо *переважання екстернального локусу за шкалою загальної інтернальності, невдач, виробничих відносин*. Переважання інтернального локусу за шкалами досягнень та міжособистісних стосунків. За сімейними стосунками та здоров'ям рівні показники як за інтернальним, так і за екстернальним локусами контролю (див. табл. 3.28).

Таблиця 3.28.

Показники шкал локусу контролю групи кризи особистісної автономії

Локус контролю	бал	Інт. заг.	Інт. дос.	Інт. невдач	Інт. сімейна	Інт. виробн	Інт. міжособ	Інт. здоров'я
Середні значення	5,5	4,7	6,7	4,9	4,9	3,8	6,5	5,1
Інтернальний	6-10	33%	83%	45%	50%	17%	83%	50%
Екстернальний	1-5	67%	17%	55%	50%	83%	17%	50%

За методикою Смесложиттевих орієнтацій Д. Леонтьєва отримані низькі значення за всіма шкалами по всій вибірці досліджуваних групи кризи особистісної автономії (див. табл. 3.29).

Таблиця 3.29.

Показники шкал смесложиттевої орієнтації групи кризи особистісної автономії

Смесложиттеві орієнтації	загальна ОЖ	цілі	процес	результат	Локус контролю-Я	Локус контролю-життя
Середні значення	83,4	28,9	25,8	20,2	19,1	16,3
Низькі	67%	72%	56%	72%	83%	100%
Середні	22%	10%	33%	28%	17%	0%
Високі	11%	17%	11%	0%	0%	0%

Нас цікавлять особливості кожного з ініціювальних типів особистості групи кризи особистісної автономії. З цією метою було визначено середні показники за всіма шкалами обраних методик.

Відповідно, для *1 типу (раціонально-самостійного)* характерні ознаки: очікуване ставлення яскраво виражене, самоінтерес яскраво виражений, ставлення інших яскраво виражене, саморозуміння яскраво виражене, висока гнучкість поведінки, екстернальний локус досягнень, інтернальний локус невдач.

Для *2 типу (креативно-вольового)* характерні: низький рівень смисложиттєвої кризи, інтегральне самоствавлення яскраво виражене, не виражена самосимпатія, не виражене очікуване ставлення інших, не виражений самоінтерес, не виражена самовпевненість, не виражене самоприйняття, яскраво виражене самокерівництво, яскраво виражене самозвинувачення, не виражений самоінтерес, не виражене саморозуміння, високий рівень орієнтації у часі, низький рівень сенситивності, низький рівень пізнавальних потреб, інтернальний локус здоров'я.

Для *3 типу (соціально-залежного)* характерні: середній рівень смисложиттєвої кризи, виражене інтегральне самоствавлення, виражена самосимпатія, виражене очікуване ставлення інших, виражений самоінтерес, виражена самовпевненість, виражене самоприйняття, не виражене самокерівництво, виражене самозвинувачення, виражений самоінтерес, виражене саморозуміння, низька орієнтація у часі, висока сенситивність, високі пізнавальні потреби, екстернальний локус здоров'я.

Для *4 типу (ситуативно-домінантного)* характерні: виражена самоповага, виражене ставлення інших, виражене самокерівництво, не виражене самозвинувачення, яскраво виражений самоінтерес, низькі ціннісні орієнтації, високе самоприйняття, низьке уявлення про природу людини, висока синергія, низьке прийняття агресії.

У групі досліджуваних також виокремилася група, емпіричні показники представників якої були нижче середнього рівня значень, а отже

не було констатоване домінування жодного з чотирьох типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах кризи. Припускаємо, що ця група може бути віднесена до **типу**, типологічною ознакою якого буде саме *відсутність тенденцій ініціювання особистісних трансформацій*.

Відповідно, група досліджуваних, у якої *відсутній виражений тип ініціювання особистісних трансформацій*, має свої особливості: середній рівень СЖК, *не виражені* ставлення інших, самозвинувачення; *низька* орієнтація у часі, підтримка, ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, сенситивність, спонтанність, самоприйняття, синергія, контактність, пізнавальні потреби та креативність; загальний екстернальний локус контролю, *екстернальність* невдач, сімейних та виробничих стосунків, здоров'я; *інтернальність* досягнень та міжособистісних стосунків; *низькі показники* смисложиттєвих орієнтацій; *яскраво виражене* інтегральне самоствалення, самоповага; *виражені*: самосимпатія, очікуване ставлення інших, самоінтерес, самовпевненість, самоприйняття, самокерівництво, самоінтерес, сам розуміння; високий рівень самоповаги, уявлення про природу людини, прийняття агресії. Це може свідчити про подальше збереження особами даної групи наявного статусу та рівня розвитку, внаслідок відсутності виражених тенденцій до ініціювання особистісних трансформацій.

Аналізуючи особливості ініціювання особистісних трансформацій досліджуваними, які належать до групи подолання *кризи навчання*, ми отримали відповідні результати та можемо зробити наступні висновки.

Так за типологією ініціювання особистісних трансформацій у вибірці досліджуваних з кризами навчання отримані високі значення за 3 типом (75%), 2 типом (70%), та за 1 типом (50%). Четвертий тип не був представлений у вибірці (див. табл. 3.30 та рис. 3.14).

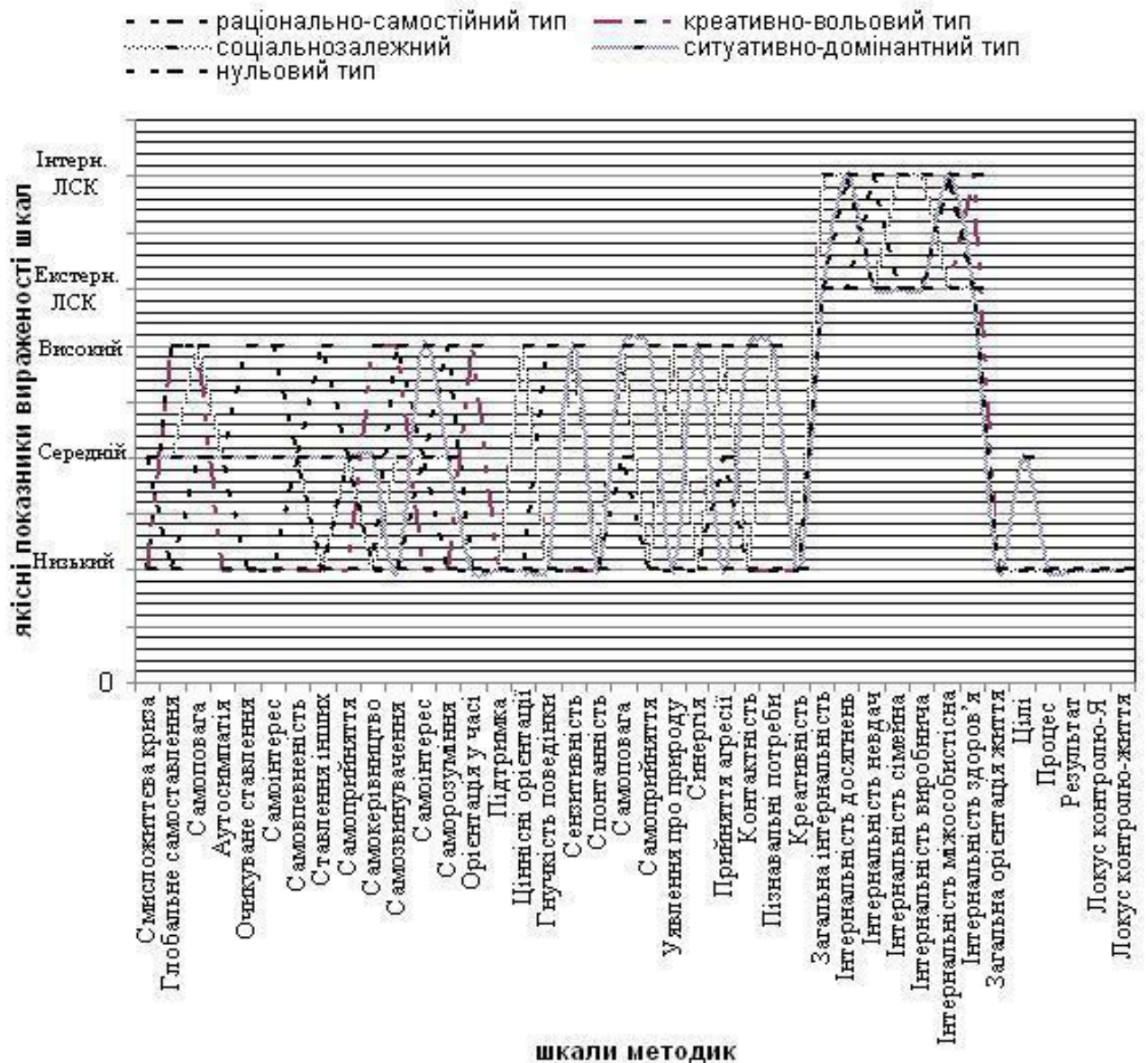


Рис. 3.13. Якісні показники шкал різних типів ініціювання особистісних трансформацій групи кризи особистісної автономії

Таблиця 3.30.

Показники ініціувальних типів групи кризи навчання

Тип	Значення			
	низьке	середнє	високе	розподіл
Тип 1 (раціонально-самостійний)	-2 15%	-1 – 1 35%	2 50%	14%
Тип 2 (креативно-вольовий)	-2 -0 20%	1-2 10%	3-4 70%	28%

Продовж. табл. 3.30

Тип 3 (соціально-залежний)	-2 5%	-1 – 1 20%	2 75%	52%
Тип 4 (ситуативно-домінантний)	-2 0%	-1 – 1 0%	2 0%	0%
Нульовий тип (відсутній тип)	---	---	---	4%

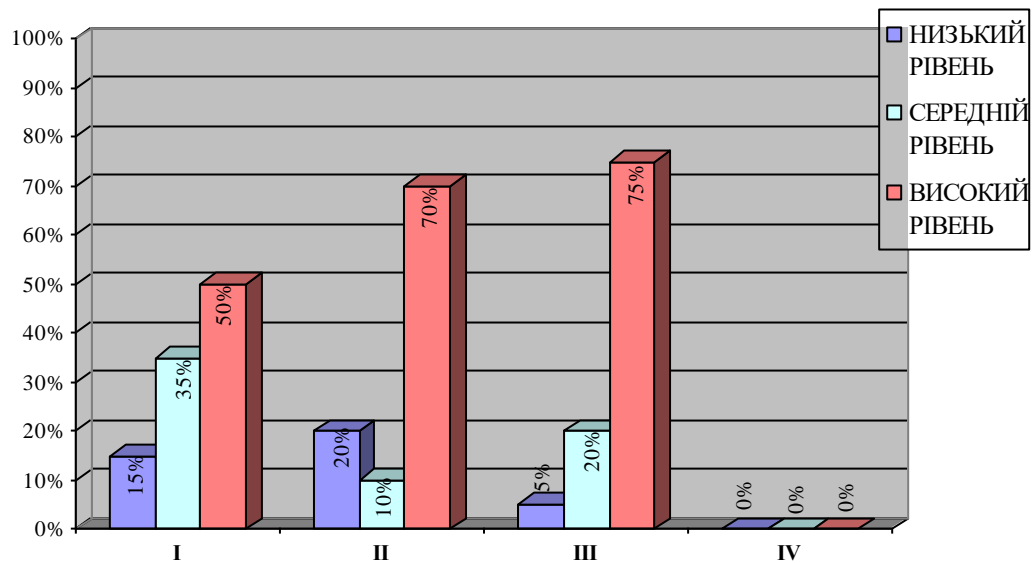


Рис. 3.14. Співвідношення показників ініціальних типів групи криз навчання (I – раціонально-самостійного, II – креативно-вольового, III – соціально-залежного, IV – ситуативно-домінантного)

Проаналізуємо зв'язок шкал різних методик з вибіркою даного типу кризи (Рис. 3.15). За шкалами самоствалення (Методика Самоствалення Століна-Пантелєєва)ми отримали показники, які говорять, що *яскраво виражені ознаки загального самоінтересу (65%), самоповаги (60%). При цьому не виражена шкала самозвинувачення, а інші мають середні показники вираженості (див. табл. 3.31).*

Таблиця 3.31.

Показники шкал самоставлення групи криз навчання

Самоставлення	Середні значення	Не виражена	Виражена	Яскраво виражена
Інтегральна	68,2	5%	35%	60%
Самоповаги	72,3	10%	30%	60%
Самосимпатії	64,1	20%	40%	40%
Очікуваного ставлення	58,3	21%	26%	53%
Самоінтереси	68,2	20%	30%	50%
Самовпевненість	62,5	30%	25%	45%
Ставлення інших	45,4	40%	40%	20%
Самоприйняття	62,1	38%	25%	37%
Самокерівництво	70,2	10%	40%	50%
Самозвинувачення	38,2	70%	10%	20%
Самоінтерес	68,5	20%	15%	65%
Саморозуміння	52,1	50%	25%	25%

За шкалами Методики дослідження особистісної зрілості Кроза-Гозмана (у т.ч. – самоактуалізації особистості) самоактуалізації особистості ми маємо високі показники за шкалою підтримки, гнучкості поведінки, ціннісних орієнтацій, сприйняття та низькі результати за іншими шкалами (див. Табл. 3.32).

Таблиця 3.32.

Показники шкал Самоактуалізації групи кризи навчання

Самоактуалізація	Середні значення	Низький	Високий
Орієнтація у часі	8,0	56%	44%
Підтримка	45,7	52%	48%
Ціннісні орієнтації	11,3	40%	60%
Гнучкість поведінки	11,6	53%	47%
Сензитивність	7,0	51%	49%
Спонтанність	7,4	76%	24%
Самоповага	9,6	28%	72%
Сприйняття	10,6	62%	38%
Потреба пізнання	4,8	30%	70%
Синергія	3,5	62%	38%
Прийняття агресії	7,7	22%	78%
Контактність	9,0	72%	28%

Продовж. табл. 3.32.

Пізнання	5,3	70%	30%
Креативність	5,3	86%	14%

За локусом контролю (Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера в адаптації Бажина Е.Ф., Голинкіної С.А., Еткінда А.М.), ми маємо переважання екстернального локусу за шкалою виробничих відносин, загальної інтернальності. Переважання інтернального локусу за шкалами досягнень, міжособистісних стосунків сімейними стосунками та здоров'ям (див. табл. 3.33).

Таблиця 3.33.

Показники шкал локусу контролю групи кризи навчання

Локус контролю	бал	Інт. Заг.	Інт. Дос.	Інт. невд ач	Інт. сімей на	Інт. виро бн	Інт. міжо соб	Інт. здоро в'я
Середні значення	5,0	4,4	5,6	4,3	5,6	3,6	6,4	5,4
Інтернальний	6-10	40%	65%	42%	55%	15%	64%	52%
Екстернальний	1-5	60%	35%	38%	45%	85%	36%	48%

За методикою Смесложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтьєв) отримані високі значення за шкалою процесу та результату. Середні значення за загальною орієнтацією життя, локусом контролю життя. Низькі значення за цілями та локусом контролю Я (див. табл. 3.34).

Таблиця 3.34.

Показники шкал смесложиттєвої орієнтації групи кризи навчання

Смесложиттєві орієнтації	загальна ОЖ	цілі	процес	результат	Локус контролю-Я	Локус контролю-життя
Середні значення	107,3	33,2	32,6	26,4	22,3	32,4
Низькі	15%	50%	20%	30%	60%	15%
Середні	55%	35%	35%	30%	40%	50%
Високі	30%	15%	45%	40%	0%	35%

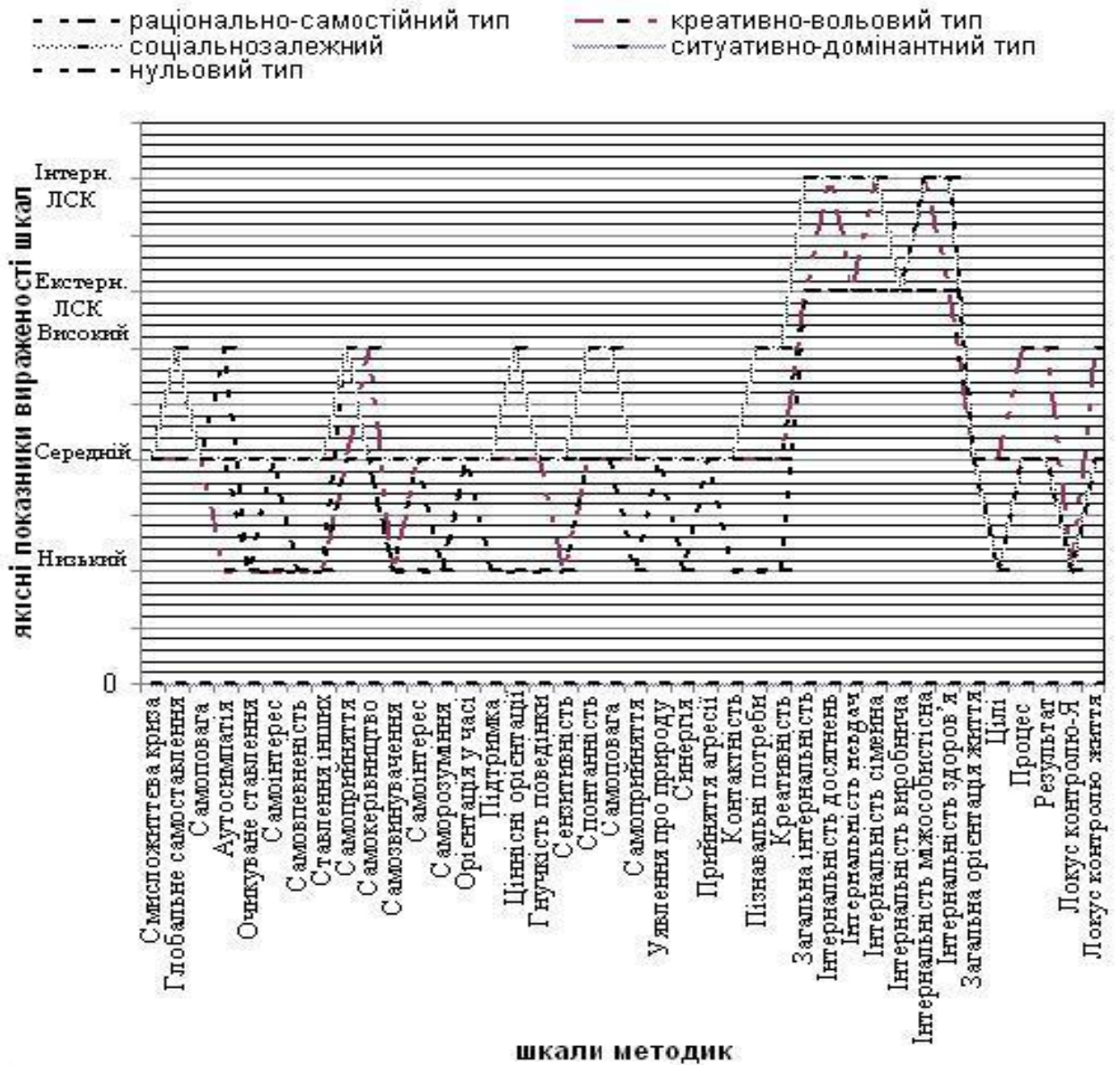


Рис. 3.15. Якісні показники шкал різних ініціювальних типів групи кризи навчання

При порівнянні якісних показників шкал різних ініціювальних типів групи криз навчання (на основі порівняння середніх значень шкал тестів) дозволило встановити подальше (див. рис. 3.15).

Представники *раціонально-самостійного типу* ініціювання особистісних трансформацій характеризуються середнім рівнем вираження смисложиттєвої кризи; підвищеними, в порівнянні з іншими типами, значеннями шкал (за тестом Самоствалення) аутосимпатії та низьким рівнем саморозуміння; за Самоактуалізаційним тестом – значимих різниць не вияв-

лено, а переважаючим показником є середній за всіма шкалами; за рівнем суб'єктивного контролю – екстернальний локус контролю за всіма показниками; за смисложиттєвими орієнтаціями – середні та низькі показники.

Представники *креативно-вольового типу* мають низький рівень вираження смисложиттєвої кризи; за тестом Самоствавлення підвищений показник аутосимпатії та низький показник саморозуміння; за Самоактуалізаційним тестом переважаючим показником є середній рівень за всіма шкалами, але виявлена низька сензитивність; за рівнем суб'єктивного контролю значимих різниць не виявлено; за смисложиттєвими орієнтаціями – середній рівень цілей, високі процес, результат та локус контролю-життя.

Представники *соціально-залежного типу* мають середній рівень вираженості смисложиттєвої кризи; за тестом Самоствавлення високі показники ставлення інших та самозвинувачення; за Самоактуалізаційним тестом високі ціннісні орієнтації, спонтанність, самоповагу, пізнавальні потреби та креативність; за рівнем суб'єктивного контролю інтернальний загальний локус контролю; за смисложиттєвими орієнтаціями – середні та низькі показники.

Ситуативно-домінантний тип ініціювання особистісних трансформацій в представників кризи навчання не представлений. «Нульовий» тип за Самоактуалізаційним тестом має низькі пізнавальні потреби та креативність; за іншими шкалами методик – низькі та середні показники.

На відміну від групи «кризи особистісної автономії», представники групи «кризи навчання» мають достатньо високі та більш виражені показники за смисложиттєвими орієнтаціями, що може говорити про вираження у них цілей, процесу та результативності життя.

Отже, представники наявних чотирьох типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості (на прикладі криз особистісної автономії та криз навчання) характеризуються більш вираженими у порівнянні з нульовим типом ініціювання рисами

самоактуалізованої особистості, високими характеристиками самоставлення та смисложиттєвими орієнтаціями, тобто направлені на розгортання свого потенціалу індивідуального буття, в той час як за відсутності ініціювання переважають особливості низької самоактуалізації та рівня розвитку особистості, що направлено на згортання свого потенціалу індивідуального буття та підтверджує нашу гіпотезу дослідження.

Порівнюючи особливості ініціювання особистісних трансформацій під час переживання криз особистісної автономії та криз навчання ми можемо зробити наступні висновки.

Індивідуально-психологічні особливості типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризи особистісної автономії представлені на рис. 3.16. Так у *представників групи з кризою особистісної автономії* найбільш виражені два типи ініціювання особистісних трансформацій: *соціально-залежний* та *ситуативно-домінантний*. Це може говорити про те, що в умовах обмеження особистісної свободи та знаходження у виправних закладах пенітенціарної системи досліджувані звертаються до двох стратегій поведінки – це спонукання до дій, направлених на отримання допомоги, як від персоналу виправного закладу, так і залучення до ієрархічної системи виправного закладу з її неформальною ієрархією. А також, це другий варіант, менш виражений ніж перший – героїчне відстоювання свого права на існування та постійна боротьба за себе та за свій розвиток і особистісну трансформацію, що відображено в ситуативно-домінантному типі ініціювання особистісних трансформацій.

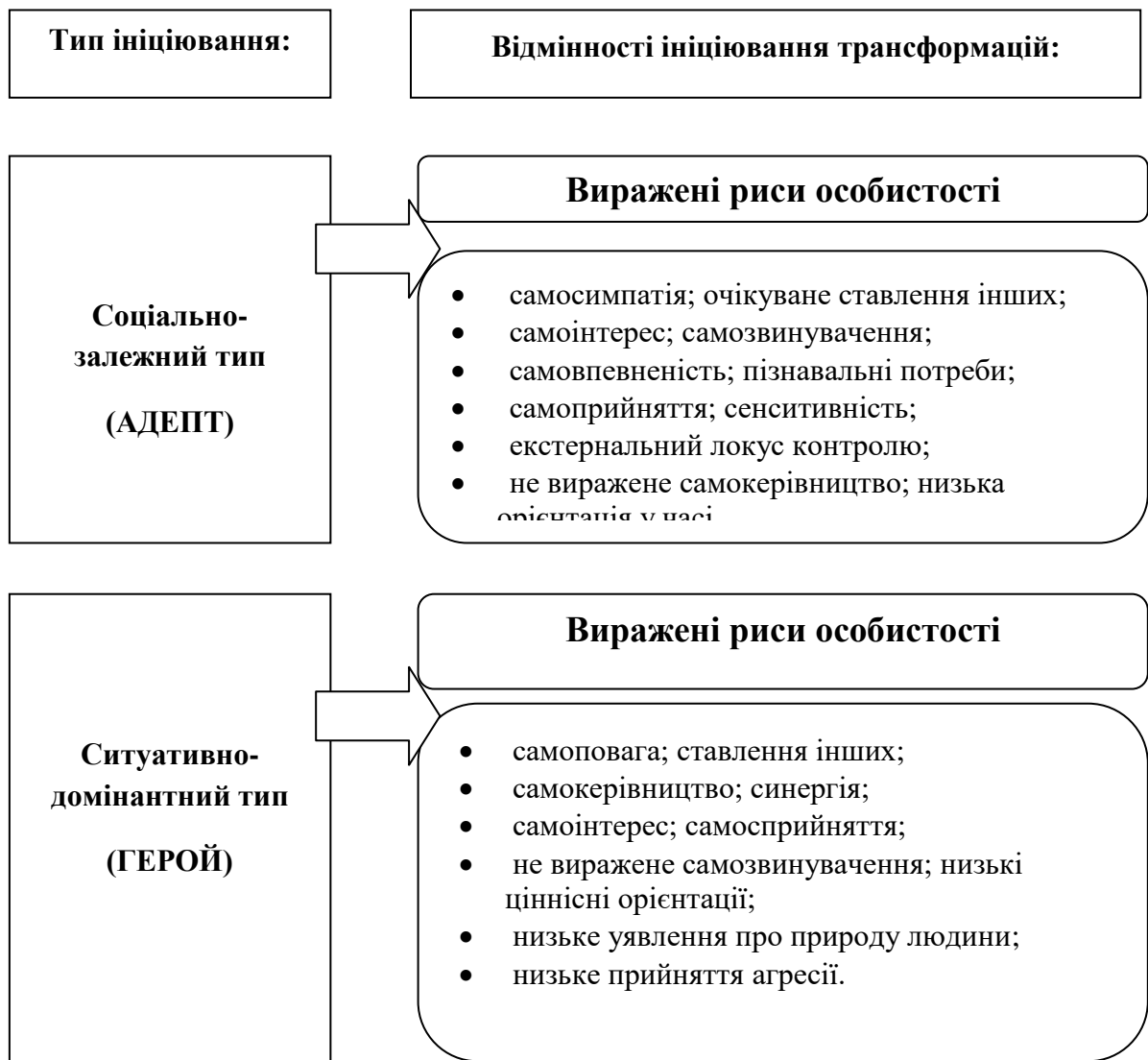


Рис. 3.16. Індивідуально-психологічні особливості типів ініціювання особистісних трансформацій під час кризи особистісної автономії

При цьому *соціально-залежний тип* ініціювання має свої (емпірично виявлені) особливості:

- висока аутосимпатія;
- високе очікуване ставлення інших;
- високий самоінтерес;
- високе самозвинувачення;
- висока самовпевненість;
- високі пізнавальні потреби;
- високе самоприйняття;

- висока сенситивність;
- екстернальний локус контролю;
- не виражене самокерівництво;
- низька орієнтація у часі.

Ситуативно-домінантний тип має наступні відмінності:

- висока самоповага;
- високе очікуване ставлення інших;
- високе самокерівництво;
- висока синергія;
- високий самоінтерес;
- високе самосприйняття;
- не виражене самозвинувачування;
- низькі ціннісні орієнтації;
- низьке уявлення про природу людини;
- низьке прийняття агресії.

У групі кризи навчання найбільш виражений також *соціально-залежний тип* та *креативно-вольовий тип* ініціювання особистісних трансформацій. Це може говорити також про дві стратегії поведінки в умовах криз навчання: 1) пошук підтримки та стимулів ініціювання трансформацій в інших, в ролі яких можуть виступати як співробітники сфери студентської соціально-психологічної служби, так і представники інших організацій, які надають психологічну, соціальну та моральну допомогу; 2) творення своїх змін шляхом напруження внутрішніх психологічних сил та зміна наявної ситуації, використовуючи метод конструювання власної реальності та свого плану розвитку, який поступово перетворює наявну кризову ситуацію на конструктивну та відкриває таким чином нові смисли та задачі розвитку, що розширює кордони самоактуалізації особистості людини. Тим паче студенти протягом 4 – 5 років навчання розвивають свої мисленнєві та творчі функції.

При цьому **соціально-залежний тип** ініціювання має свої особливості:

- високе ставлення інших;
- високе самозвинувачення;
- високі ціннісні орієнтації;
- висока спонтанність;
- висока самоповага;
- високі пізнавальні потреби;
- висока креативність;
- інтернальний загальний локус контролю.

Креативно-вольовий тип має наступні особливості:

- висока аутосимпатія;
- низьке саморозуміння;
- низька сензитивність;
- високий процес життя;
- високий результат життя та локус контролю-життя.

Таким чином нами було досліджено та проаналізовано психологічні особливості вираження типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання криз особистісної автономії та криз навчання. Так було з'ясовано, що в групі представників криз особистісної автономії представлено найбільш виражені два типи ініціювання особистісних трансформацій: соціально-залежний та ситуативно-домінантний. Соціально-залежний тип ініціювання має свої особливості: високу самосимпатію; високе очікуване ставлення інших; високий самоінтерес; високе самозвинувачення; високу самовпевненість; високі пізнавальні потреби; високе самоприйняття; високу сенситивність; екстернальний локус контролю; не виражене самокерівництво; низьку орієнтація у часі.

Ситуативно-домінантний тип має наступні відмінності: високу самоповагу; високе очікуване ставлення інших; високе самокерівництво;

високу синергію; високий самоінтерес; високе самосприйняття; не виражене самозвинувачування; низькі ціннісні орієнтації; низьке уявлення про природу людини; низьке прийняття агресії.

Індивідуально-психологічні особливості типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання криз навчання представлені на рис. 3.17. В групі криз навчання найбільш представлено соціально-залежний та креативно-вольовий типи ініціювання особистісних трансформацій. При цьому *соціально-залежний тип ініціювання* має свої особливості: високе ставлення інших; високе самозвинувачення; високі ціннісні орієнтації; високу спонтанність; високу самоповагу; високі пізнавальні потреби; високу креативність; інтернальний загальний локус контролю.

Креативно-вольовий тип має наступні особливості: високу аутосимпатію; низьке саморозуміння; низьку сензитивність; високий процес життя; високі результати життя та локус контролю-життя.

Загалом, представники кожного з чотирьох типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості (на прикладі кризи особистісної автономії та кризи навчання) характеризуються більш вираженими у порівнянні з «нульовим типом ініціювання» (коли особистість не ініціює трансформаційних змін, а зорієнтована навіть на регрес чи збереження існуючих характеристик) рисами самоактуалізованої особистості, високими характеристиками самоставлення та смисловитими орієнтаціями в той час, як за відсутності ініціювання переважають особливості низької самоактуалізації та рівня розвитку особистості, що підтверджує нашу гіпотезу дослідження.

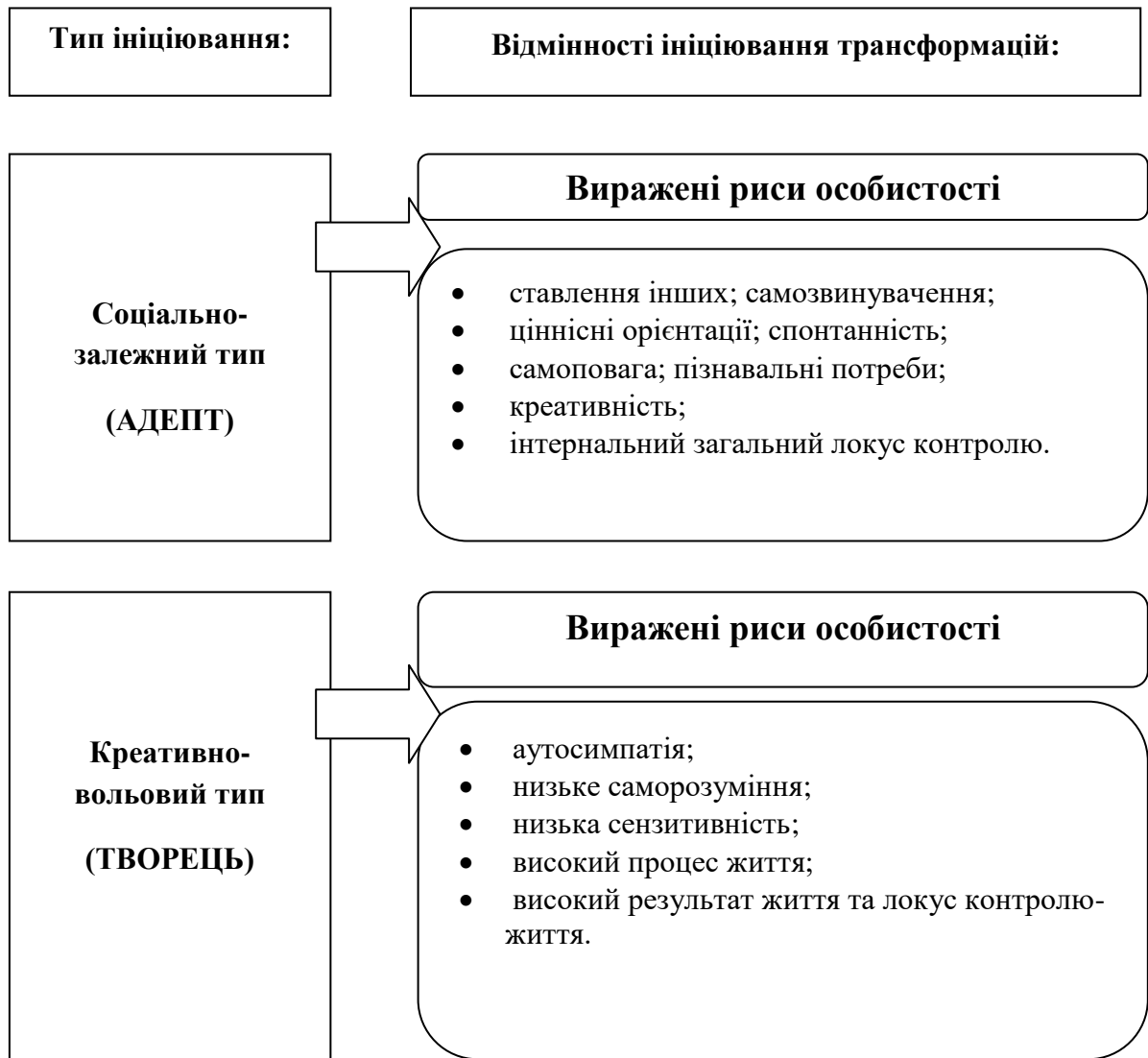


Рис. 3.17. Індивідуально-психологічні особливості типів ініціювання особистісних трансформацій під час *кризи навчання*

Висновки до третього розділу

1. Здійснивши первинну та вторинну теоретизацію феномена і проблеми ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості ми виокремили та актуалізували істотно нові погляди на феномени, що вивчаються, із застосуванням структурно-динамічного підхо-

ду в психології. Розроблено та обгрунтовано класифікації: життєвих криз; ініціювальних тенденцій особистості на основі концепції багатовимірності особистості; фаз та динаміки кризи; а також – побудовані параметричні моделі феномена, змісту й динаміки особистісних трансформацій.

2. Емпіричне дослідження особливостей прояву смисложиттєвої кризи в умовах іншого типу криз (у даному випадку – кризи особистісної автономії та кризи навчання) підтвердило наше припущення, що будь-який тип життєвих криз актуалізує для особистості смисложиттєві питання і навіть кризи. Встановлено, що представники і групи кризи особистісної автономії, і групи кризи навчання, характеризуються переживанням кризи смислу життя. Встановлено, що суб'єктивними та поведінковими ознаками кризи смислу життя є: ускладнення в усвідомлюваній смисловій саморегуляції життєвого шляху; деформації переживання психологічного часу, ставлення до психологічного минулого, теперішнього та майбутнього; деформації в побудові суб'єктивної картини життєвого шляху; переживання загальної незадоволеності життям; порушення суб'єктивного контролю життя; виникнення переживання відчуження як порушення в структурі відносин особистості зі світом у картині світу; відчуття внутрішньої порожнечі, нудьги, «онтологічного шоку» як страху, безнадії та розпачу, пов'язаних із усвідомленням безглуздості існування.

3. Емпіричне дослідження типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій дозволило на основі факторного аналізу емпірично підтвердити теоретично розроблену типологію ініціювання особистісних трансформацій (рис.2). Перший – *раціонально-самостійний тип* – характеризується ініціювальними тенденціями: мовленнєво-мисленнєва форма реалізації діяльності (0,96), самодіяльна спрямованість особистості (0,88) (з позитивними зв'язками); а також перцептивна форма реалізації діяльності (-0,96), ділова спрямованість особистості (-0,88) (з негативними зв'язками). Другий – *креативно-вольовий тип* –

характеризується ініціювальними тенденціями: творчий рівень засвоєння діяльності (0,82), амбівалентні емоційно-вольові переживання (0,81) (з позитивними зв'язками); а також негативними переживаннями (-0,45), відтворювальним рівнем засвоєння діяльності (-0,48) (з негативними зв'язками). Третій – *соціально-залежний тип* – характеризується ініціювальними тенденціями: комунікативна змістова спрямованість особистості (0,67), навчальний рівень засвоєння діяльності (0,69), просторово-часові орієнтації на минуле (0,64) (з позитивними зв'язками); а також відтворювальний рівень засвоєння діяльності (-0,56) (з негативними зв'язками). Четвертий – *ситуативно-домінантний тип* – характеризується ініціювальними тенденціями: просторово-часова орієнтація на теперішнє (0,90), позитивні емоційно-вольові переживання (0,83), (з позитивними зв'язками); а також просторово-часова орієнтація на майбутнє (-0,95), негативні емоційно-вольові переживання (-0,83) (з негативними зв'язками).

4. Емпіричне дослідження інтегративних ознак типів ініціювання особистісних трансформацій дозволило встановити індивідуально-психологічні комплекси відмінностей, характерних для кожного типу. Встановлено, що у представників *раціонально-самостійного типу* відсутні ініціювання очікуваного ставлення від інших та саморозуміння; у представників *креативно-вольового типу* домінантно виражені ознаки високого локусу життя орієнтації на життя, та інтернальність досягнень, проте відсутнє ініціювання сенситивності, самосприйняття та прийняття агресії. Виявлено, що для представників *соціально-залежного типу* домінантними є високе уявлення про природу людини та відсутність орієнтації у часі, гнучкості поведінки й прийняття агресії. Представники ж ситуативно-домінантного типу мають домінантні ознаки високої загальної інтернальності, а також інтернальності досягнень, інтернальності міжособових стосунків та самоповаги.

5. Порівняльний аналіз типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій у представників, що перебувають у різних типах криз

(група кризи особистісної автономії та група кризи навчання) дозволив виявити принципові відмінності. Так у осіб з кризою особистісної автономії найбільш виражені два типи ініціювання особистісних трансформацій: соціально-залежний (87%) та ситуативно-домінантний (69%). У групі кризи навчання найбільш виражений соціально-залежний тип (75%) та креативно-вольовий тип (70%) ініціювання особистісних трансформацій. Оскільки інші типи особистісних трансформацій представлені у потенційно-активному континуумі середніх значень 30-50% вираженості, вони можуть бути кваліфіковані як такі, що є потенційно можливими і готовими до актуалізації, і за певних умов ініціювання (зовнішнього чи внутрішнього) можуть перейти в актуальний стан, що зумовить особистісне перетворення і зростання.

6. Емпірично встановлена наявність певних специфічних зв'язків ініціувальних типів у стані кризи та ціннісно-сисловою сферою і самоактуалізацією особистості, які саме й вказують на ті риси особистості, що розвиваються, або можуть зумовити розвиток. Так представники всіх чотирьох типів ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості (на прикладі кризи особистісної автономії та кризи навчання) характеризуються більш вираженими (у порівнянні з нульовим типом ініціювання, зорієнтованого на стагнацію або регрес) рисами самоактуалізованої особистості (74-78%), високими характеристиками самоставлення (65%) та смисложиттєвими орієнтаціями (40-45%), що підтверджує нашу гіпотезу дослідження.

Результати досліджень, що відображені в третьому розділі, представлено у таких працях автора дисертації:

1. Заїка В.М. Емпіричні ознаки ініціювання особистісних трансформацій / В.М. Заїка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К. : Гнозис, 2014. – Вип. 35. – С. 55-64.
2. Заїка В.М. Теорія ініціювання особистісних трансформацій в психологічній науці / В.М. Заїка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-

Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – К. : Гнозис, 2014. – Вип. 35; Том VI (57). – С. 128-139.

3. Заїка В.М. Особливості трансформації особистості людини в ході вирішення життєвої кризи: монографія / В.М. Заїка ; [вид. 3-є, доп.] – Полтава, 2013. – 100 с.

4. Заїка В.М. Опитувальник ініціальних типів особистості: методична розробка з психодіагностики / В.М. Заїка. – Полтава, 2006. – 30 с.

5. Zaika V. The Method of psychological research of initial types of personal transformation «ІТР»: introduction / V. Zaika // Academic scientific digest. – Krakow : KA-EEIP, 2014. – XII. – P. 31-35.

6. Zaika V. Initiation of personal transformations as possibility of manifestation of man`s freedom / V. Zaika // European humanities studies: State and Society. – 2014. – Issue 1. – P. 233-241.

ВИСНОВКИ

Реалізуючи мету дисертаційного дослідження та вирішуючи поставлені завдання, ми дійшли таких висновків:

1. Узагальнені теоретичні й емпіричні підходи щодо проблеми особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів, а також здійснені аналіз та обґрунтування їх структурно-функціональних особливостей дозволяють стверджувати, що трансформація особистісної сфери людини має вивчатись як багаторівневий та багатофакторний феномен, що має свою структуру, стадії, механізми, види та рівні, вихідним результатом якої, при гармонійному подоланні, є зміна особистісних структур з удосконаленням та підвищенням рівня розвитку індивіда. При цьому головним в самій трансформації є її започаткування або ініціювання суб'єктом розвитку.

2. Теоретична модель дослідження місця та ролі закономірностей ініціювання особистісних трансформацій, розроблена на основі теоретичного аналізу концептуальних та емпіричних напрямів дослідження взаємодії кризових станів особистості та їх подолання, ґрунтується на засадах суб'єктного підходу до вивчення особистості, ініціальної психології, культурно-історичного напрямку, концепції багатовимірності особистості та ін. Онтологізація багатовимірної моделі особистості дає можливість визначити шість інваріант, що зумовлюють вісімнадцять ініціувальних тенденцій особистісних трансформацій, які проявляються в умовах подолання кризових станів особистості: просторово-часова орієнтація (на минуле, сучасне, майбутнє); потребнісно-вольові переживання (небезторонність); змістовна спрямованість діяльності особистості (предмет – засіб-продукт; інша людина; процес; сам суб'єкт); рівні опанування особистістю діяльності (навчання, відображення, творчості); форми реалізації діяльності (моторна, інтуїтивна, мовленнєво-розумова);

результативність діяльності (вдосконалення, застій, регресія). Саме вони постають основою типологізації ініціальних тенденцій особистості.

3. Побудована типологічна модель ініціювання особистісних трансформацій на основі обґрунтування її структури, змістового наповнення й функціонального призначення представляє *онтологічні, глибинно-сутнісні вектори активності людини* (буттєве конструювання та буттєве перетворення), а також *напрями трансформаційної активності людини* (зовнішня та внутрішня трансформація). Такий комплекс типологічних блоків розширює коло кваліфікаційних можливостей базової типології та відкриває перспективи більш широкого та повного опису типологічних моделей поведінки й діяльної активності людини в умовах кризи. За даними принципами також створені класифікації: життєвих криз; фаз розвитку кризи; рівнів суб'єктивної динаміки кризи; ініціувальних тенденцій, які характеризують особистісну динаміку в умовах кризи.

4. При проведенні емпіричного дослідження на основі факторного аналізу підтверджені контури та ознаки типологічних моделей ініціювання особистісних трансформацій, об'єднані у 4 основні типи (раціонально-самостійний, креативно-вольовий, соціально-залежний, ситуативно-рольовий), які мають статистично значущі відмінності у показниках досліджуваних груп переживання життєвих криз. Факторизація емпіричних даних дала змогу отримати факторну структуру кожного типу за індивідуально-психологічними характеристиками. Розроблено й апробовано авторський метод кваліфікації типів ініціювання особистісних трансформацій, який дає можливість ідентифікувати тип ініціювання, визначити рівень ініціювання та побудувати ініціальний профіль особистості.

5. Багатовимірність ініціювання особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості характеризується вираженням у осіб з *кризою особистісної автономії* соціально-залежного типу (34%), ситуативно-домінантного типу (30%), креативно-вольового

(23%), та раціонально-самостійного (12%), їх поєднання та відсутністю типів. В осіб з *кризами навчання* ініціювання особистісних трансформацій характеризується проявом соціально-залежного типу (52%), креативно-вольового типу (28%), раціонально-самостійного (14%), їх поєднанням, а також – відсутністю ситуативно-домінантного (0%) типу ініціювання. Представники кожного типу (на прикладі *криз особистісної автономії* та *криз навчання*) характеризуються більш вираженими у порівнянні з «нульовим типом» ініціювання (1/4% - експериментальна/контрольна група, відповідно) рисами самоактуалізованої особистості, високими характеристиками самоставлення та смисло-життєвими орієнтаціями, що свідчить про розгортання потенціалу індивідуального буття, в той час, як за відсутності ініціювання змін переважають низька самоактуалізація та екстернальний локусу контролю, що говорить про згортання свого потенціалу та підтверджує гіпотезу дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у більш глибокій диференціації структурних компонентів ініціювання особистісних трансформацій, розширенні теоретико-методологічних підходів у вивченні даного психологічного феномена та прикладних аспектів його впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаев Н.В. Чань-буддизм и культура психической деятельности в средневековом Китае. / Николай Вячеславович Абаев. – Новосибирск: Наука, 1983. – 128 с.
2. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности. / Ксения Александровна Абульханова-Славская. // Психологический журнал. – Том 4. – № 1. – 1983.
3. Акофф Р., О целеустремленных системах. / Р. Акофф, Ф. Эмери. / Пер. с англ. Под ред. И.А. Ушакова., М., 1974. – 272с.
4. Амбрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А.Г. Амбрумова. // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6. – № 6. – С. 107 – 115.
5. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Борис Герасимович Ананьев. – М.: “Наука”, 1977. – 380с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
7. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита / Людмила Ивановна Анцыферова. // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – №1. – С.3 – 18.
8. Анцыферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и "техники" ее бытия / Людмила Ивановна Анцыферова. // Психол. журн. – 1993. – т. 14. – №2. – С. 3 – 16.
9. Аристотель Стагирит. Метафизика. / Стагирит Аристотель. / Пер. с греческого А.В. Кубицкого. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 608 с.
10. Артемова К.Н. Особенности автобиографической памяти в “невозможной ситуации” / Артемова Ксения Николаевна. // Материалы VIII Междунар. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов – 2001”, М., 2001. – С.254.

11. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. / Александр Григорьевич Асмолов. – М.; Воронеж, 1996. – 532с.
12. Ахмедов Т.И. Психотерапия в особых состояниях сознания: (история, теория, практика) / Таризэл Ильясович Ахмедов, Максим Евгеньевич Жидко; худож.-оформитель А.С. Юхтман. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: “Фолио”, 2003. – 763с.
13. Ахмеров Р.А. Биографические кризисы личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 (общая психология, история психологии) \ Рашад Анварович Ахмеров. – М., 1994. – 18с.
14. Балабанова Е.С. Тендерные различия стратегий совладания с жизненными трудностями / Евгения Сергеевна Балабанова. // Социологические исследования, 2002. – №1. – С. 26 – 32.
15. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): наук. вид. / Г.О. Балл; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України, Всеукр. громад. орг. "Асоц. гуманіст. психології". - 2-ге вид., доповн. - Житомир : Волинь: Рута, 2008. - 232 с.
16. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г.О. Балл // Соц. психологія. - 2005. - № 1. - С. 3-13.
17. Бамдас Б.С. Астенические состояния / Борис Соломонович Бамдас. – М., 1961.
18. Банщиков В.М. Медицинская психология / Василий Михайлович Банщиков, Виктор Степанович Гуськов, Иван Федорович Мягков. – М., 1967.
19. Бодалев А.А. О человеке в экстремальной ситуации (эмоциональная и интеллектуальная составляющая отношения в выборе поведения). / Алексей Александрович Бодалев. // Мир психологии. – 2002. – №4. – С.127 – 134.
20. Бойко Г.В. Трансформація образу себе в умовах кризи, пов'язаної із відсутністю роботи / Г.В. Бойко. // Міжрегіональний семінар

„Конструктивна психологія і професіоналізація особистості”.

Волинський державний університет ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2002. — С. 24 — 27.

21. Бойко Г.В. Трансформація уявлення про себе і втрата роботи / Г.В. Бойко. — Запоріжжя: РА Тандем У, 2005. — 220 с.

22. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / Олександр Федорович Бондаренко. — Харків: Фоліо, 1996. — 237с.

23. Бреусенко О.А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Олександр Анатолійович Бреусенко. — К., 2000. — 23с.

24. Бринза І.В. Особливості переживання професійної кризи у осіб з різним типом емоційності : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Ірина В'ячеславівна Бринза. — К., 2000. — 16с.

25. Брюдаль Л.Ф. Психические кризисы в новой перспективе / Лисбет Ф. Брюдаль. [пер. с норвеж. М.Л. Алешкиной]. — СПб. : ООО "Европейский Дом", 1998. — 164 с.

26. Будницька О.А. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючих ситуаціях : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Олександра Анатоліївна Будницька. — К., 2001. — 19с.

27. Бурлачук Л.Ф. Психология жизненных ситуаций / Л.Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова. — М., 1997. — С. 95.

28. Буякас Т.М. Инициальная терапия как практика феноменологического подхода к человеку. / Татьяна Марковна Буякас. // Вопросы психологии. — 2007. — №1. — С. 70 — 79.

29. Буякас Т.М. Инициальная терапия как практика феноменологического подхода к человеку. / Татьяна Марковна Буякас. //Вопросы психологии. — 2007. — №1. — С. 70 — 80.

30. Буякас Т.М. Инициальный путь развития личности: возможности психологической работы / Татьяна Марковна Буякас. // Вопросы психологии. – 2003. – № 5. – С. 68 – 79.
31. Быков А. Становление волевой регуляции в кризисные периоды развития личности / Александр Владимирович Быков. // Прикладная психология и психоанализ. – 2002. – №4. – С. 5 – 25.
32. Вайтхед М. Консультирование человека в состоянии горя: модель помощи / Марджори Вайтхед. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №9. – С.43 – 49.
33. Варбан Е.А. Жизненный кризис: попытка определения / Евгений Александрович Варбан. // Журнал практикующего психолога. – К.: Центр консультативной психологии КГЛУ, 1997. – Вып. 3. – С. 153 – 161.
34. Варбан Є.О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості / Євген Олександрович Варбан. // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 8. – С. 7 – 9.
35. Варбан Є.О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості (Закінчення) / Євген Олександрович Варбан. // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 9. – С. 12 – 14.
36. Варбан Є.О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. / Євген Олександрович Варбан. – Київ, 2008. – 190 с.
37. Варбан Є.О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Євген Олександрович Варбан. – К., 2009. – 20с.
38. Василевская К.Н. Автобиографическая память и перелом судьбы: формирование или разрушение? / Ксения Николаевна Василевская. // Материалы IX Междунар. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов – 2002”. М., 2002. – С. 155 – 156.

39. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций / Федор Ефимович Василюк. // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 3. – С. 90 – 101.
40. Василюк Ф.Е. Психологический анализ переживания преодоления критических ситуаций: Автореф. дис. ...канд. психол. Наук : спец. 19.00.01. / Федор Ефимович Василюк. – М., 1981. – 18с.
41. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Федор Ефимович Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
42. Василюк Ф.Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Федор Ефимович Василюк. // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 5. – С. 104 – 114.
43. Виноградова Л.В. Когнітивні аспекти суб'єктивного відображення емоційно важких життєвих ситуацій : автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Лариса Віталіївна Виноградова. – К., 1995. – 24 с.
44. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога / Жанна Петрівна Вірна . – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського університету ім. Лесі Українки, 2003. – 319 с.
45. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації : Навчальний посібник / Жанна Петрівна Вірна. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського університету ім. Лесі Українки, 2003. – 154 с.
46. Волкова Н.В. Coping strategies как условие формирования идентичности / Н.В. Волкова. // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 119 – 123.
47. Вчимося вирішувати проблеми. /Азарова Т.В., Борчук О.І., Беглова Т.В., Бітянова М.Р. – К.: Главник, 2007. – 144 с.
48. Гиллиган С. Терапевтические транссы: Руководство по эриксоновской гипнотерапии / Гиллиган Стивен. / Пер. с англ. А.Д. Иорданского. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1999. – 416с.

49. Горностай П. П. Готовность личности к саморазвитию как психологическая проблема. / Павел Петрович Горностай. / Проблемы саморазвития личности: методология и практика. – Сб. науч. трудов. Депонировано в ИНИОН АН СССР № 42525 от 27.07.1990 г. – С. 126 – 138.
50. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности / Леонид Павлович Гримак. – М.: Политиздат, 1987. – 286с.
51. Гроф С. Духовный кризис: когда преобразование личности становится кризисом / Станислав Гроф, Кристина Гроф. – М.: Изд-во Трансперсонального ин-та, 2003. – 380с.
52. Гущина Т.Ю. Внутрішньоособистісний конфлікт як фактор соціалізації студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 (педагогічна та вікова психологія) \ Тетяна Юріївна Гущина. – К., 2008. – 20с.
53. ДАО ДЭ ЦЗИН. Книга пути и благодати. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 400с.
54. Декарт Р. Сочинения. / Рене Декарт. – СПб., 2006. – 656 с.
55. Дёмин А.Н. Личность в кризисе занятости: стратегии и механизмы преодоления кризиса: автореф. дис... докт. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / Андрей Николаевич Дёмин. – Краснодар, 2005. – 49 с.
56. Дженкинс С. Критические жизненные ситуации / С. Дженкинс. // Здоровье мира. – М. – 1985. – №8 – 9. – С. 24-33.
57. Диагностика в арттерапии. Метод “Мандала” / Под ред. Александра Ивановича Копытина. – СПб.: Речь, 2002. – 80с.
58. Дикая Л.Г. Отношение человека к неблагоприятным жизненным событиям и факторы его формирования / Лариса Григорьевна Дикая, А.В. Махнач. // Психол. журн. – 1996. – Т. 17. – №3. – С. 137 – 148.
59. Дилтс Р. Коучинг с помощью НЛП. / Роберт Дилтс. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. – 256 с.
60. Донченко Е.А. Личность: конфликт, гармония. / Е.А. Донченко, Тетяна Михайлівна Титаренко.– К.: Политиздат Украины, 1989. – 185с. /

61. Дорожевец А.Н. Когнитивные механизмы адаптации к кризисным событиям / Андрей Николаевич Дорожевец. // Журнал практ. психолога. – 1998. – №2. – С. 3 – 17.
62. Єфімова О.А. Роль емоційності у переживанні психотравмуючих ситуацій / О.А. Єфімова. // Вісник Харківського державного університету. – 1999. – № 439. – С. 194 – 197.
63. Жизненный путь личности / Под ред. Лидии Васильевны Сохань. – К.: Наукова думка, 1987. – 280 с.
64. Загайнов Р.М. К поиску практических путей преодоления кризисных ситуаций (на материале спортивной деятельности) / Р.М. Загайнов // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. / Под ред. Д.А. Леонтьева, В.Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – С. 274 – 283.
65. Загайнов Р.М. Психолого-педагогические условия преодоления кризисных ситуация : автореф. дис... докт. психол. наук. : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / Р.М. Загайнов. – Санкт-Петербург, 1992. – 40 с.
66. Заїка В.М. Динамічна модель особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості / Віталій Миколайович Заїка. // Соціальна психологія. – 2009. – № 1. – С. 69 – 76.
67. Заїка В.М. Емпіричні ознаки ініціювання особистісних трансформацій / Віталій Миколайович Заїка. // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Додаток 2 до Вип. 35: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – В.11 – К.: Гнозис, 2014. – С. 55 – 64.
68. Заїка В.М. Ініціювання особистісних трансформацій людини в умовах подолання нею кризових станів / Віталій Миколайович Заїка. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія “Психологія. Педагогіка. Соціальна робота.” – Тематичний випуск № 2. / Відп. ред.: Л.Ф. Бурлачук – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський

університет", 2011. – С. 43 – 46.

69. Заїка В.М. Ініціювання особистісних трансформацій людини в умовах подолання критичних станів буття / Віталій Миколайович Заїка. // Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 90-річчю з дня заснування Українського Студентського Наукового Товариства Київського Університету Святого Володимира. – Вип. VI: У 4-х част. – Ч.2 / За заг ред. проф. О.К. Закусила. – К.: Обрії, 2008. – С. 168 – 170.

70. Заїка В.М. Музикотерапія в педагогічній діяльності / Віталій Миколайович Заїка. // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 1. – С. 64 – 65.

71. Заїка В.М. Несвідомі символи особистісної трансформації / Віталій Миколайович Заїка. // Ірраціональне підґрунтя раціональності (колізії, взаємовпливи, взаємопереходи): Матеріали учасників Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Полтава, 14 квітня 2009 року). – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – С. 131 – 142.

72. Заїка В.М. Особистість соматично хворого – норма чи патологія? / Віталій Миколайович Заїка. // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі XXI століття: Збірник наукових праць студентів і магістрантів психолого-педагогічного факультету. – Випуск 2. – Полтава: ПДПУ, 2002. – С. 58 – 63.

73. Заїка В.М. Особливості трансформації особистості людини в ході вирішення життєвої кризи. Монографія (Вид. 3-є, доп.) / Віталій Миколайович Заїка – Полтава, 2013. – 100 с.

74. Заїка В. М. Особливості трансформації особистості при подоланні кризових ситуацій у житті людини / Віталій Миколайович Заїка, Лариса Георгіївна Перетяцько // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. Статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 16 (19). – С. 191 – 199.

75. Заїка В.М. Подолання кризових станів в умовах ініціювання особистісних трансформацій / Віталій Миколайович Заїка. // Соціальна психологія. – 2009. – № 3. – С. 101 – 110.
76. Заїка В.М. Проблема впровадження елементів діагностико-психокорекційної роботи в діяльність педагога-дошкільника / Віталій Миколайович Заїка. // Впровадження інноваційних технологій у дошкільних закладах Полтавщини: Матеріали обласної науково-практичної конференції, Полтава, 12 – 13 березня 2002р. / Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. – Полтава: ПДПУ, 2002. – С. 60 – 64.
77. Заїка В.М. Проблема особистісної трансформації людини в умовах подолання кризових станів особистості // Матеріали 7-ї Міжнародної міждисциплінарної конференції молодих вчених “ШЕВЧЕНКІВСЬКА ВЕСНА 2009”. – К., 2009 – С. 91 – 96.
78. Заїка В.М. Проблема психологічної діагностики життєвих криз людини / Віталій Миколайович Заїка. // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Випуск 1. – К.: Гнозис, 2008. – С. 33 – 39.
79. Заїка В.М. Психологічні особливості виявлення та подолання депресивних розладів / Віталій Миколайович Заїка. // Психолого – педагогічні аспекти розвитку особистості в сучасному світі: Збірник наукових праць. – Полтава, 2007. – С. 7 – 12.
80. Заїка В.М. Ритуал як чинник забезпечення ініціювання особистісних трансформацій людини / Віталій Миколайович Заїка. // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія “Соціологія. Психологія. Педагогіка.” – Тематичний випуск №1. / Відп. ред.: І.П. Маноха – К.: Гнозис, 2009. – С. 29 – 33.
81. Заїка В.М. Структура особистісних відношень у дітей із соматичною патологією / Віталій Миколайович Заїка. // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі XXI століття: Збірник наукових праць студентів і

магістрантів психолого-педагогічного факультету. – Випуск 3. – Полтава: ПДПУ, 2003. – С. 8 – 9.

82. Заїка В.М. Теорія ініціювальних типів особистості в психологічному забезпеченні діяльності в особливих умовах / Віталій Миколайович Заїка. // Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 7: Психофізіологія. Експериментальна психологія. Психологія праці: Зб. Статей / АПН України, Ін-т психології імені Г.С. Костюка. – К., 2007. – С. 100 – 109.

83. Заїка В.М. Теорія ініціювання особистісних трансформацій в психологічній науці / Віталій Миколайович Заїка. // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до Вип. 35, Том VI (57) : Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2014. – С. 128 – 139.

84. Зайва О.О. Почуття гумору як проміжний етап на шляху вибору стратегії психологічного подолання / О.О. Зайва. // Зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології». / Оксана Олександрівна Зайва. – К., 2003. – Т. 5, ч. 6. – С 102 – 107.

85. Зайва О.О. Особливості використання почуття гумору як ресурсу психологічного подолання: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / Оксана Олександрівна Зайває. – Харків, 2006. – 191 с.

86. Зайва О.О. Особливості використання почуття гумору як ресурсу психологічного подолання : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» // Оксана Олександрівна Зайва. – Харків, 2006. – 19 с.

87. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. Посібник. / Сергій Степанович Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304с.

88. Засекіна Л.В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Засекіна Лариса Володимирівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка

АПН України. - К., 2000. - 19 с.

89. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту особистості : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Засекіна Лариса Володимирівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. - К., 2006. - 33 с.

90. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту / Л.В. Засекіна; Національний ун-т "Острозька академія". - Острог, 2005. - 370 с.

91. Зеер Э.Ф. Кризисы профессионального становления личности \ Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк \ \ Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 6. – С. 35 – 44. / Эвальд Фридрихович Зеер

92. Казинс Н. Анатомия болезни с точки зрения пациента: Пер. с англ. / Норман Казинс. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 95с.

93. Калшед Д. Внутренний мир травмы: архетипические защиты личностного духа / Дональд Калшед.: пер. с англ. – М.: Академический Проект, 2007. – 368 с.

94. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности: Учеб. пособие. / Константин Викторович Карпинский. – Гродно: ГрГУ, 2002. – С.156.

95. Карцева Т.Б. Личностные изменения в ситуациях жизненных перемен / Т.Б. Карцева. // Психол. журн. – 1988. – Т. 9. – № 5. – С. 120 – 128.

96. Католик Г.В. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим / Галина Католик, Ігор Корнієнко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 30 – 51.

97. Кириленко Т.С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинкові-орієнтований підхід): Монографія. / Таїсія Сергіївна Кириленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 100 с.

98. Киричук О.В. Основи психології. / Олександр Васильович Киричук, Володимир Андрійович Роменець. – К., 1996. – 496 с.

99. Киршбаум Э.И. Психолого-педагогический анализ конфликтных ситуаций в педагогическом процессе: Автореф. дис. ... канд. психол. Наук. / Э.И. Киршбаум. – Л., 1986. – 16с.
100. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. / Леонид Александрович Китаев-Смык. – М.: Наука, 1983. – 368 с.
101. Клима Д. Гармония. Гармоническая личность. / Джеску Клима. – Кишенев, 1990. – 152 с.
102. Клиническая психиатрия / Николай Егорович Бачерилов, К.В. Михайлова, В.Л. Гавенко и др.; Под ред. проф. Н.Е. Бачерилова. – К.: Здоровья, 1989. – 512с.
103. Кнорринг В. “Лягушка в сметане” или метод Штирлица / Владимир Игоревич Кнорринг. // Управление. – 2000. – №3. – С. 49 – 54.
104. Ковалев С.В. Исцеление с помощью НЛП. / Сергей Владимирович Ковалев. – М.: Издательство “КСП+”, 1999. – 576с.
105. Колісник О.П. Саморозвиток духовності особистості. / Олексій Петрович Колісник. // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №2. – С. 12 – 18.
106. Колодзин Б. Как жить после психической травмы. Пер. с англ. / Бенджамин Колодзин. – М. : Шанс, 1992. – 145 с.
107. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. \ Игорь Семенович Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335с.
108. Кон И.С. Постоянство и изменчивость личности \ Игорь Семёнович Кон. \\ Психологический журнал. – 1987. – Т. 10. – №1. – С. 126 – 137.
109. Копець Л.В. Психологія особистості: Навч. посібник. / Людмила Володимирівна Копець. – К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2007. – 460с.
110. Корнилов А.П. Саморегуляция человека в условиях социального перелома / Александр Павлович Корнилов. // Вопр. психол. – 1995. – №5. – С. 69 – 78.

111. Крюкова Т.Л. Возрастные и кросс-культурные различия в стратегиях совладания / Татьяна Леонидовна Крюкова. // Психол. журн. – 2005. – Т. 26. – № 2. – С. 5 – 15.
112. Куевда Т. Через тернии к звездам, или Как преодолевать жизненные трудности / Т. Куевда. // Баланс. – 1998. – №32. – С.53 – 54.
113. Кун Т. Структура научных революций. Пер. с англ. 2-е изд. / Томас Сэмюэл Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 208с.
114. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. / Джозеф Кэмпбелл. – М.: ПРОГРЕСС, 1980. – 391с.
115. Кэмпбелл Д. Пути к блаженству: Мифология и трансформация личности / Джозеф Кэмпбелл; пер. с англ. А. Осипова. – М.: Открытый Мир, 2006. – 320 с.
116. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. / Александр Николаевич Лактионов. – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
117. Лактионов О.М. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01. – загальна психологія, історія психології / Олександр Миколайович Лактионов. – Харків, 2000. – 418 с.
118. Лановенко Ю.І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»/ Юлія Іванівна Лановенко. – Київ, 2005. – 21 с.
119. Леви В.Л. Везет же людям... (Психология здоровья). / Владимир Львович Леви. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 256с.
120. Леви В.Л. Искусство быть собой. / Владимир Львович Леви.– Изд. обновл. – Глобус, 2000. – 254с.
121. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Изд. 2-е. / Алексей Николаевич Леонтьев. – М., Политиздат, 1977. – 304с.

122. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. Изд. / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 2003. – 487с.
123. Леонтьев Д.А. Очерк психологи личности. / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – 2 изд. – М.: Смысл, 1997. – 64с.
124. Либина Е. Стили реагирования на стресс: психологическая защита или совладение со сложными обстоятельствами? / Е. Либина, А. Либин. // Стиль человека: психологический анализ. : [под ред. А.В. Либина]. – М.: Смысл, 1998. – С. 190 – 204.
125. Либина Е.В. Индивидуальные различия в стратегиях разрешения человеком сложных жизненных ситуаций: Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. / Елена Владимировна Либина. – М., РГБ, 2003. – 129 с.
126. Либина Е.В. Психология совладания с жизненными кризисами и сложными ситуациями (Чтобы не осталась женщина одинокой). / Елена Владимировна Либина. – М.: Селена +, 1995. – 560 с.
127. Линдемманн Э. Клиника острого горя / Эрих Линдемманн. // Психология эмоций. Тексты. : [под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер]. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 212 – 219.
128. Литвиненко В.И. Если хочешь быть здоров: Психопрофилактика опухолей и иммунодефицитных состояний. / Владимир Иванович Литвиненко. – Полтава. – 2006. – 192 с.
129. Литвиненко В.И. Основы самопомощи. / Владимир Иванович Литвиненко. – К.: ООО Инжиниринг, 2006. – 244с.
130. Литвиненко В.И. Парадоксы алкоголизма. / Владимир Иванович Литвиненко. – Полтава.: Издательство АСМИ, 2003. – 144с.
131. Лойшен Ш. Психологический тренинг изменений. Школа Вирджинии Сатир. / Шэрон Лойшен. – СПб.: Питер, 2001. – 180с.
132. Лукин-Григорьев В.В. Психологические аспекты личностного кризиса (Социально-психологические проблемы): Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Виктор Владимирович Лукин-Григорьев. – М., РГБ, 1999. – 202 с.

133. Лушин П.В. Личностное изменение: на пороге конструктивистской парадигмы / Павел Владимирович Лушин. // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 32 – 35.
134. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / Павел Владимирович Лушин. – Одесса : Аспект, 2005. – 334 с.
135. Лушин П.В. О психологии человека в переходной период (Как выживать когда все рухнет?) / Павел Владимирович Лушин.– Кировоград: КОД, 1999. – 208с.
136. Лушин П.В. Психология личностного изменения / Павел Владимирович Лушин. – Кировоград, 2002. – 352 с.
137. Лушин П.В. Экофасилитация в психотерапевтическом и образовательном контекстах: «буферная зона развития», коллективно генерируемый инсайт и неопределенность / Павел Владимирович Лушин. // Журнал практикующего психолога. – № 14. – 2008. – С. 95 – 104.
138. Лэнгтон К. Волшебные сказки: ориентирование на цель метафоры при лечении взрослых и детей. / Кэрол Лэнгтон, Стивен Лэнгтон. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 432с.
139. Любченко О.О. Вплив методів православної автотрансформації на особистісне зростання: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / Олена Олегівна Любченко. – К., 2004. – 21с.
140. Лютий Т.В. Розумність нерозумного: Монографія. / Тарас Володимирович Лютий. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2007. – 420 с.
141. Лясковська І.Л. Психологічна корекція негативних проявів кризи середнього віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І.Л. Лясковська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2014. – 20 с.
142. Life Line и другие новые методы психологии жизненного пути: [под ред. А.А. Кроника]. – М. : Смысл, 1993. – 230 с.
143. Магнуссон Д. Ситуационный анализ эмпирического исследования соотношений выходов и ситуаций / Д. Магнуссон. // Психол. журн. – 1983. – Т. 4. – № 2. – С. 38 – 42.

144. Магомед-Эминов М.Ш. Личность и экстремальная жизненная ситуация / Маддруддин Шамсуддинович Магомед-Эминов // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1996. – № 4. – С. 26 – 35.
145. Магомед-Эминов М.Ш. Трансформация личности. / Маддруддин Шамсуддинович Магомед-Эминов. – М.: Психоаналитическая Ассоциация, 1998. – 496с.
146. Магун В.С. О взаимосвязях готовности человека к собственным усилиям и ожидаемой им помощью / Владимир Самуилович Магун. // Психол. журн. – 1991. – Т. 12. – № 6. – С. 40 – 54.
147. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. / А.Г. Маклаков. // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – №1. – С. 16 – 24.
148. Максименко С.Д. Проблеми діагностики посттравматичних станів особистості / Сергій Дмитрович Максименко, Микола Васильович Папуча, Ксенія Сергіївна Максименко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 8. – С. 1 – 3.
149. Максименко С.Д. Структура особистості. / Сергій Дмитрович Максименко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №1. – С. 1 – 13.
150. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости. / Ирина Германовна Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.
151. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления. / Мераб Константинович Мамардашвили. – М.: Моск. школа полит. исслед., 2000.
152. Маничев С.А. Критические жизненные события и профессиональное выгорание / Сергей Алексеевич Маничев. // Психологические проблемы самореализации личности / [под ред. А.А. Крылова, Л.А. Коростылевой]. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2001. – С. 192 – 203.
153. Маноха І. П. Методи психології. / Ірина Петрівна Маноха. // Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 46 – 93с.

154. Маноха І.П. Психологія потаємного “Я”. / Ірина Петрівна Маноха. – К.: Поліграфкнига, 2001. – 448 с.
155. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. / Владимир Давыдович Менделевич. – М.: Мед-пресс, 1999. – 592с.
156. Методики психодиагностики в учебно-воспитательном процессе. Составители Гришин В.В., Лушин П.В. – М.: ИКА “Москва”, 1990. – 64с.
157. Мирошник И.М. Мотивационный эффект информирующей обратной связи. / И.М. Мирошник, Е.В. Гаврилин. // Таврический журнал психиатрии. – 2000. – № 2. – С. 8 – 9.
158. Моляко А.В. Стратегии решения новых задач в процессе регуляции творческой деятельности / Валентин Алексеевич Моляко. // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 1. – С. 84 – 90.
159. Моргун В.Ф. Делинквентный подросток. / Владимир Федорович Моргун, Кира Валерьевна Седых. – Полтава, 1995. – 164с.
160. Моргун В.Ф. Концепция многомерного развития личности и ее приложения. / Владимир Федорович Моргун. // Филос. и социол. мысль.– 1992. – №2. – С. 27 – 40.
161. Моргун В.Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии. Учебное пособие. / В. Ф. Моргун, Н.Ю. Ткачева. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 84с.
162. Моргун В.Ф. Психологи ориентируются на практику. / Владимир Федорович Моргун. – Вестник Моск. ун-та. Сер. Психология. 1977, № 3. – С. 90 – 93.
163. Мотков О. Методика “Личностная биография” / Олег Иванович Мотков. // Школьный психолог. – 1998. – № 38. – С. 4 – 5.
164. Мэй Р. Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать душевное здоровье / Ролло Мэй. / Пер. с англ. М. Будыниной, Г. Пимочкиной. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 256с.
165. Мясищев В.Н. Психология отношений. / Владимир Николаевич Мясищев. – М. – Воронеж, 1995. – 356с.

166. Мясищев В.Н. Психология отношений: Избранные психологические труды. / Владимир Николаевич Мясищев. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1995. – 356 с.
167. Назарук О.М. Вікові особливості розуміння особистого досвіду. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – вікова психологія, педагогічна психологія. / Оксана Миколаївна Назарук. – Київ, 2004. – 213 с.
168. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы, стратегии) / А.А. Налчаджян. – Ереван, АН АрмССР, 1988. – 263с.
169. Наративні психотехнології. / Чепелева Н.В., Смульсон М.Л., Шиловська О.М., Гуцол С.Ю., К.: Главник, 2007. – 144с.
170. Нартова-Бочавер С.К. “Сoping behaviour” в системе понятий психологии личности / Софья Кимовна Нартова-Бочавер. // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3 – 18.
171. Нечипуренко В.Н. Ритуал (опыт социально-философского анализа). / Виктор Николаевич Нечипуренко. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 2002. – 292 с.
172. Ниемела П. Деятельностные, познавательные и эмоциональные изменения в переломный момент жизни / П. Ниемела. // Психология личности и образ жизни.: [под ред. Е.В. Шороховой]. – М. : Наука, 1987. – С. 121 – 124.
173. Ниемела П. Развитие и нормальные кризисы взрослого человека / П. Ниемела. // Проблемы психологии личности.: [под ред. Е.В.Шороховой, О.И. Зотовой]. – М.: Наука, 1982. – С. 133 – 139.
174. Николаева В.В. Влияние хронической болезни на психику. / Валентина Васильевна Николаева. – М., 1987. – 168с.
175. Ничипоренко Н.П. Прогностическая компетентность в системе личностных свойств. / Надежда Павловна Ничипоренко. // Вопросы психологии. – 2007. – №2. – С. 123 – 130.

176. Норвуд Р. Как принимать удары судьбы / Робин Норвуд.: [пер. с англ.]. – М.: МИРТ, 1995. – 384 с.
177. Носенко Е.Л. Походження, зміст та форми виявлення гумору як ресурсу психологічного подолання / Е.Л. Носенко, О.О. Зайва. // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. Педагогіка та психологія. – Д., 2004. – № 7. – С. 22 – 31.
178. Нуркова В.В. Автобиографическая память в трудной жизненной ситуации: новые феномены / Вероника Валерьевна Нуркова, Ксения Николаевна Василевская. // Вопросы психологии. – 2003. – №5. – С.93 – 102.
179. Обуховский К. Психология влечений человека. / Казимеж Обуховский. – М.: Прогресс, 1972. – 247 с.
180. Опросник смысложизненного кризиса: монография / Константин Викторович Карпинский. – Гродно: ГрГУ, 2008. – 108 с.
181. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. / Анна Анатольевна Осипова. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.
182. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / Анна Анатольевна Осипова. – Изд. в 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 315 с.
183. Осницкий А.К. Саморегуляция активности субъекта в ситуации потери работы / Алексей Константинович Осницкий, Т.С. Чуйкова. // Вопр. психол. – 1999. – №1. – С. 92 – 104.
184. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / За ред. Т.М. Титаренко. – К.: Міленіум, 2005. – 336 с.
185. Особистісні кризи студентського віку: Зб. наук. статей / За ред. Т.М. Титаренко. – Луцьк: Ред. – вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 112 с.
186. Папуча М.В. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання / М.В. Папуча, Т. Д. Кричковська; Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. Миколи Гоголя. - Ніжин : РВВ НДПУ ім. М.Гоголя, 2001. - 148 с.
187. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку / М.В. Папуча. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. – 384 с.

188. Папуча М.В. Психологія ранньої юності: Навчально-методичний посібник / М.В. Папуча. – Ніжин: НДПУ, 2001. – 137 с.
189. Пельцман Л. Стрессовые ситуации у людей, потерявших работу / Л. Пельцман. // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13. – №1. – С.126 – 130.
190. Пилипенко Н. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи / Наталя Пилипенко. // Соціальна психологія. – 2005. – №3. – С 72 – 79.
191. Пилипенко Н.М. Адаптація особистості до життєвої кризи / Н.М. Пилипенко. // Журнал практикующего психолога. – 2000. – Вып. 6. – С. 140 – 148.
192. Пилипенко Н.М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості / Н.М. Пилипенко. // Педагогіка і психологія. – 2005. – №2. – С. 116 – 126.
193. Пилипенко Н.М. Соціально-психологічний тренінг формування особистісних змін в умовах моделювання екзистенційної кризи / Н.М. Пилипенко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 1. – С. 68 – 70.
194. Поливанова К.Н. Психологический анализ кризисов возрастного развития / Катерина Николаевна Поливанова. // Вопр. психол. – 1994. – №1. – С. 61 – 69.
195. Понарядова Т.В. Жизненные проблемы и способы их решения юношами - представителями разных этносов: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Татьяна Васильевна Понарядова. – М., РГБ. 2001. – 160 с.
196. Пономаренко Л.И. Тренинг развития рефлексивности у подростков / Л.И.Пономаренко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 3. – С. 8 – 17.
197. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. / Илья Пригожин, Изабелла Стенгерс. – М.: Прогресс. – 1986. – 432 с.

198. Професійна психологія: методологія, методи та практика: зб. наук. праць / Ж. П. Вірна та ін. ; заг. ред. Ж. П. Вірна ; Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. - Луцьк : Вежа, 2008. - 139 с.
199. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Агропром-видав України, 1998. – 348с.
200. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – С. 137.
201. Психологія особистості: Словник-довідник. / За редакцією Павла Петровича Горностая, Тетяни Михайлівни Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
202. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи – Л. М. Вольнова. – К. , 2012. – 275 с.
203. Психотерапевтическая энциклопедия. / [под общ. ред. Б.Д. Карвасарского]. – СПб.: Питер, – 1998. – 752 с.
204. Радин П. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев. / Пол Радин. – СПб., Евразия, 1999.
205. Райгородский Д.Я. (редактор-составитель). Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. / Д.Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом “БАХРАХ – М”, 2002. – 672с.
206. Резникова О.А., Солодухова О.Г. Суб’єктний підхід до психології особистості, що адаптується // Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. статей. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 16 (19). – С. 104 – 108. / О.А. Резникова, О.Г. Солодухова
207. Рибалка В. Моргун В.: моністична концепція багатовимірного розвитку особистості / Валентин Рибалка. // Психолог. – 2003. – № 20. – Вкладка: персоналії. – 32 с.
208. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: науково-методичний посібник / Валентин Васильович Рибалка. – Київ: Інформаційні системи, 2011. – 427 с.

209. Розов В. Адаптивні здібності людини в умовах травматичного стресу. / Віталій Розов. // Соціальна психологія. – № 3(17). – 2006. – С. 108 – 120.
210. Ромек В.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / Владимир Георгиевич Ромек, В.А. Конторович, Е.И. Крукович. – СПб.: Речь, 2005. – 256с.
211. Роменець В.А. Історія психології XIX – XX століття: Навч. посібник. / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Вища школа, 1995. – 614с.
212. Роменець В.А. Історія психології XX століття: Навч. посібник / Вст. ст. В.О. Татенка, Т.М. Титаренко. Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2003. – 992 с. / Володимир Андрійович Роменець, Ірина Петрівна Маноха
213. Роменець В.А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва: Навч. посібник. / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Либідь, 2006. – 1000с.
214. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720с.
215. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М., 1973. – 423с.
216. Сандлер Дж. Пациент и психоаналитик: Основы психоаналитического процесса. / Джозеф Сандлер, Кристофер Дэр, Алекс Холдер. / Пер. с англ. 2-е изд. – М.: Когито-центр, 2007. – 254 с.
217. Санникова О.П. Психологический портрет кризисной личности / Ольга Павловна Санникова. // Вісник Харківського університету. Серія Психологія. – 2000. – № 498. – С. 115 – 121.
218. Семичов С.Б. Теория кризисов и психопрофилактика (Обзор литературы) / Сергей Борисович Семичов. // Труды / Ленинград, научно-исследователь. психоневролог, ин-та им. В.М. Бехтерева. – Т. 63. – Неврозы и пограничные состояния. – 1978. – С. 96 – 99.
219. Семичов С.Б. Теория кризисов и психопрофилактика / Сергей Борисович Семичов. // Труды Ленингр. науч. – исслед. психоневрол.

- института имени В.М. Бехтерева. – Т.63. Неврозы и пограничные состояния. – Л., 1978. – С. 112 – 115.
220. Семке В.Я. Умейте властвовать собой, или Беседы о здоровой и больной личности. / Валентин Яковлевич Семке. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 237с.
221. Середницька І.Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Ірина Ярославівна Середницька. – О., 2005. – 17 с.
222. Соколов П.П. Помоги себе сам. / Павел Павлович Соколов, Юрий Николаевич Герасимов. – М.: Физкультура и спорт, 1992. – 238с.
223. Сонин В.А. Личность. Поведение. Смысл бытия. (Психолого-социальные концепции личности в XX столетии). / Валерий Абрамович Сонин. – СПб.: Речь, 2006. – 254 с.
224. Столяров В.И. Процесс изменения и его познание. / Владимир Иванович Столяров. – М., 1996. – 252 с.
225. Сэв Л. Марксизм и теория личности. / Люсьен Сэв. – М.: Прогресс, 1972. – 581с.
226. Теория и практика аутогенной тренировки / Под ред. проф. В.С. Лобзина – Издание второе, переработанное и дополненное. – Л.: Медицина, 1980. – 272с.
227. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Друга частина. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Главник, 2007. – С. 176.
228. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Главник, 2007. – С. 144.
229. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
230. Титаренко Т.М. Кризова особистість у психолого-антропологічному вимірі. / Тетяна Михайлівна Титаренко. //Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови, Київ: Вид-во Генеза, 1997. – С. 264 – 268.

231. Титаренко Т.М. Нужна ли психологическая помощь личности в кризисных жизненных ситуациях / Татьяна Михайловна Титаренко. // Журнал практического психолога. – М. – 1999. – №1. – С. 103 – 112.
232. Тобалов Ю.П. Совладание с трудными жизненными ситуациями у верующих (На материале православных христиан и мусульман): Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Юрий Петрович Тобалов. – М., РГБ, 2004. – 192с.
233. Токарев С.А. Ранние формы религии. / Сергей Александрович Токарев. – М.: Политиздат, 1990. – 622с.
234. Толки-Никконен М. Критические фазы жизненного пути / М. Толки-Никконен. // Психология личности и образ жизни. – М. : Наука, 1987. – С. 129 – 131.
235. Тхостов А.Ш. Влияние кризисной жизненной ситуации на структуру самооценки / А.Ш. Тхостов, Д.А. Степанова. // Вопр. психол. – 1987. – № 2. – С. 27 – 34.
236. Тэрнер В. Символ и ритуал. / Виктор Тёрнер. – М., 1983.
237. Уотс Алан В. Путь Дзен. / Алан Уотс. / Пер. с англ. – К.: София, 1993. – 320с.
238. Файзуллаев А.А. Мотивационные кризисы личности \ Алишер Амануллаевич Файзуллаев. // психологический журнал. – 1989. – Т. 10. – № 3. – С. 23 – 31.
239. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін. / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – 624с.
240. Фонтана Д. Как справиться со стрессом. / Дэвид Фонтана. – Перри Г. Как справиться с кризисом. / Гленис Перри. – Брум А. Как жить с вашей болью. / Аннабель Брум, Хелен Джеллико. : [пер. с англ. Т.М. Марютиной]. – М.: Педагогика-Пресс, 1995. – 352с.
241. Франкл В. Человек в поисках смысла \ Виктор Франкл. : [сборник: пер. с англ. и нем. В.Г. Зелинский]. – М.: Прогресс, 1990. – 368с.

242. Холодная М.А. Структура стратегий совладания в юношеском возрасте. / М.А. Холодная, О.Г. Берестнева, Е.А. Муратова. // Вопросы психологии. – 2007. – №4. – С. 143 – 156.
243. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Ларри Хьелл, Дэниел Зиглер. – СПб.: Питер, 1999. – 608с.
244. Чепелева Н.В. Понимание и интерпретация критической ситуации / Наталья Васильевна Чепелева. // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник наукових статей. Вип.. 4 (7). – К.: «Сталь». – 2000. – С 23 – 33.
245. Чеснокова И.И. О психологических основах самовоспитания. / И.И. Чеснокова. // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л.И. Анцыферовой – М.: Наука, 1981. – С. 223 – 235.
246. Шаршов И.А. Профессионально-творческое саморазвитие личности: сущность и технология: Учеб. Пособ. / Игорь Алексеевич Шаршов. – М.; Тамбов: Изд-во Тамб. Ун-та, 2003.
247. Шрамко О.И. Индивидуальный опыт в контексте личностной самореализации: Дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.03. / Оксана Ильинична Шрамко. – Кривой Рог, 1998. – 183 с.
248. Штепа О.С. Трансформація особистості у тренінгах особистісного зростання та способи її вимірювання / Олена Станіславівна Штепа. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №3. – С.53 – 57.
249. Щукина М.А. Об онтологическом статусе саморазвития личности. / Мария Алексеевна Щукина. // Вопросы психологии. – 2007. – №4. – С. 107 – 115.
250. Элиаде М. История веры и религиозных идей. / Мирча Элиаде. – М., 2001. – Т.1. – С. 396.
251. Элиаде М. Тайные общества. Обряды инициации и посвящения. / Мирча Элиаде. – М., СПб., 1999. – 356 с.
252. Эльконин Д.Б. Психология развития. / Даниил Борисович Эльконин. – М.: Изд. Центр Академия, 2001.

253. Эриксон Э.Г. Детство и общество / Эрик Гомбургер Эриксон.: Пер. с англ. – 2-е изд. – СПб. – 1996.
254. Эриксон Э.Г. Идентичность: Юность и кризис / Эрик Гомбургер Эриксон.: Пер. с англ. – М., 1996.
255. Эстес К.П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. Пер с англ. / Кларисса Пинкола Эстес. – М.: Издательский дом “София”, 2006. – 496 с.
256. Юнг К.Г. Аналитическая психология / Карл Густав Юнг. – СПб, 1994.
257. Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления. / Карл Густав Юнг. – Мн.: ООО "Харвест", 2003. – 496с.
258. Юр'єва Л.М. Кризові стани: [монографія] / Любов Миколаївна Юр'єва. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 1998. – 164с.
259. Яковлева Л.И. Победа над раком / Людмила Ивановна Яковлева. – СПб.: ИК “Комплект”, 1997. – 212с.
260. Bertalanffy L. General System theory (rev. ed.). / Ludwig von Bertalanffy. – New York: Braziller, 1968. – 645p.
261. Block X., IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. / X. Block, A. Kremen. // Journal of Personality and Social Psychology, 1996 - JN° 70. - P.349-361.
262. Brown J. Resilience education. / J. Brown, M. D'Emidio-Caston, B. Benard. -Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2001.
263. Childrey G. J. Resilience and risk: personality characteristics as measured by the Rorschach. \ G. J. Childrey. – Philadelphia, 1989.
264. Comas-Diaz L. The road to resilience. / L. Comas-Diaz, S. Luthar, S. Maddi, K. O'Neill, R. Saakvitne, P. Tedeschi. – American Psychological Association - 7 p.
265. Conway M.A. Memory and the self // Journal of Memory and Language. – 2005. – 53. – P. 594 – 628.

266. Conway M.A. and Pleydell-Pearce C.W. The construction of autobiographical memories in the self-memory system // *Psychological Review*. – 2000. – 107 (2). – P. 261 – 288.
267. Dias K. L. Can Resilience be Enhanced? A Study of an Outdoor Education Program: Unpublished Masters of Letters thesis, University of New England. / K. L. Dias. – Armidale, New South Wales, Australia, 1999.
268. Flora C. Spousal Resilience. \ C. Flora. // *Psychology Today*. – 2004.
269. Garnezy N. Stress, competence, and resilience: Common frontiers for therapist and psychopathologist. / N. Garnezy, A. Masten. // *Behavior Therapy*, 1986. – № 17. – P. 500 – 521.
270. Marano H.E. The Art of Resilience. / H.E. Marano. // *Psychology Today*, 2003.
271. Masten A. Ordinary magic: Resilience processes in development. \ A. Masten. // *American Psychology*, 2001. – № 56. – P. 227 – 238.
272. Neill J. What is Psychological Resilience? / J. Neill. // *Psychology Today*. – 2004.
273. Roisman G. Conceptual Clarifications in the Study of Resilience. / G. Roisman. // *American sychologist*, 2005. - Vol 60(3). – P. 264 – 265.
274. Shatte A. The Resilience Factor: 7 Essential Skills for Overcoming Life's Inevitable Obstacles. / A. Shatte, K. Reivich. – N.Y.: Broadway, 2002. – 272 p.
275. Southwick P. The tao of resilience. \ P. Southwick. – N.Y.: Asklepia Foundation, 2002.
276. Tulving E. Episodic and semantic memory. In E. Tulving and W. Donaldson (Eds.) // *Organization of Memory*. – 1972. – New York: Academic Press. – P. 381 – 402.
277. Werner E.E. Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the longitudinal study. / E. E. Werner. // *Development and Psychopathology*, 1993. – № 5. – P. 503 – 515.
278. Williams H.L., Conway M.A. and Cohen G. Autobiographical memory. In G. Cohen and M.A. Conway (Eds.). *Memory in the Real World* (3rd Ed.). – 2008.

– Hove, UK: Psychology Press. – P. 21 – 90.

279. Zaika V. Initiation of personal transformations as possibility of manifestation of man`s freedom / V. Zaika // European humanities studies: State and Society. – 2014. – Issue 1. – P. 233-241.

280. Zaika V. The Method of psychological research of initial types of personal transformation «ITP»: introduction / V. Zaika // Academic scientific digest. – Krakow : KA-EEIP, 2014. – XII. – P. 31-35.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кореляції Спірмена ініціювальних типів особистості зі шкалами 5-ти методик

		T1	T2	T3	T4
СЖК	Correlation Coefficient	-0,0027	0,06788	-0,01262	-0,29934
	Sig. (2-tailed)	0,98580 7	0,65398 7	0,93367 5	0,04328 4
Цілі	Correlation Coefficient	-0,03924	0,22371 4	0,09739 8	-0,00404
	Sig. (2-tailed)	0,79568 9	0,13502 8	0,51961 5	0,97872
Процес	Correlation Coefficient	-0,10852	0,36176 8	0,18262 9	0,18285 3
	Sig. (2-tailed)	0,47283 8	0,01349 6	0,22443 9	0,22386
Результат	Correlation Coefficient	-0,16935	0,29052 4	0,15348 2	-0,00299
	Sig. (2-tailed)	0,26054 2	0,05015 1	0,30850 2	0,98427 5
ЛК_Я	Correlation Coefficient	0,00724 7	0,08175 2	-0,00655	-0,00322
	Sig. (2-tailed)	0,96187 8	0,58911 7	0,96555 6	0,98306 4
ЛК_життя	Correlation Coefficient	-0,0497	0,32646 7	0,02938 9	0,20770 6
	Sig. (2-tailed)	0,74292 7	0,02680 6	0,84626 6	0,16601 6
ОЖ	Correlation Coefficient	-0,06189	0,32288 4	0,08994 4	0,10374
	Sig. (2-tailed)	0,68282 4	0,02862 4	0,55221 2	0,49265 7
ІЗАГ	Correlation Coefficient	-0,01098	0,17265 3	0,06220 4	0,39716 2
	Sig. (2-tailed)	0,94226 4	0,25121 3	0,68131	0,00627 7
ІД	Correlation Coefficient	0,03298 9	0,30749 1	0,07812 2	0,30931 4
	Sig. (2-tailed)	0,82770 6	0,03763 9	0,60581 3	0,03646 2
ІН	Correlation Coefficient	0,00835 8	0,08185 3	0,22208 1	0,15345 3

	Sig. (2-tailed)	0,95603 9	0,58865 4	0,13797 7	0,30859 7
IC	Correlation Coefficient	0,06383 5	0,26406 3	0,27851	0,06180 5
	Sig. (2-tailed)	0,67341 6	0,07617 9	0,06089 8	0,68324 6
IB	Correlation Coefficient	0,06688	0,04961 4	0,10774 3	0,23800 7
	Sig. (2-tailed)	0,65876 8	0,74333 4	0,47602	0,11120 4
IM	Correlation Coefficient	-0,29273	0,17056 5	0,25832 8	0,34202 8
	Sig. (2-tailed)	0,04835 3	0,25707 9	0,08302 3	0,01998 9
IЗ	Correlation Coefficient	-0,04594	-0,14731	-0,03875	0,01146 6
	Sig. (2-tailed)	0,76176 5	0,32860 3	0,79820 7	0,93971 5
Інтегральна	Correlation Coefficient	-0,13601	0,09474 7	-0,22297	0,28070 1
	Sig. (2-tailed)	0,36742 8	0,53109 7	0,13636 2	0,05881 1
Самоповага	Correlation Coefficient	-0,24235	0,05318 1	-0,23779	0,15999 2
	Sig. (2-tailed)	0,10464	0,72557 7	0,11153 6	0,28818 3
Аутосимпатії	Correlation Coefficient	0,11414 6	0,06447	-0,26478	0,22359
	Sig. (2-tailed)	0,45004 2	0,67035	0,07535	0,13525 2
Очікування	Correlation Coefficient	-0,33771	-0,19855	0,07679 7	0,08932 5
	Sig. (2-tailed)	0,02171 7	0,18591 3	0,61196	0,55496 4
Самоінтереси1	Correlation Coefficient	-0,04514	0,00091 2	0,08131 5	0,26706 7
	Sig. (2-tailed)	0,76577	0,99519 9	0,59111 8	0,07277 6
Самовпевненість	Correlation Coefficient	-0,10743	-0,0238	-0,21113	0,13588
	Sig. (2-tailed)	0,47729 5	0,87524 1	0,15898 3	0,36790 3
Відн_інш	Correlation Coefficient	-0,29784	-0,28961	-0,01048	0,05927

	Sig. (2-tailed)	0,04439 3	0,05090 8	0,94490 9	0,69559 8
Самоприйняття	Correlation Coefficient	0,17023 5	-0,03326	-0,251	0,27787
	Sig. (2-tailed)	0,25801 4	0,82628 7	0,09245 9	0,06151 9
Самокерівництво	Correlation Coefficient	-0,2473	-0,02984	-0,05896	-0,0316
	Sig. (2-tailed)	0,09752 6	0,84394 6	0,69709 3	0,83487 9
Самозвинувачення	Correlation Coefficient	0,08630 9	-0,09381	0,26315 1	-0,12562
	Sig. (2-tailed)	0,56845 3	0,53516 8	0,07723 7	0,40547 6
Самоінтереси ²	Correlation Coefficient	-0,13143	-0,11418	0,13896 7	0,12554 3
	Sig. (2-tailed)	0,38394 3	0,44988 9	0,35701 7	0,40578 4
Саморозуміння	Correlation Coefficient	-0,3541	-0,06199	-0,07947	0,04075 1
	Sig. (2-tailed)	0,01576 6	0,68232 8	0,59957 6	0,78801 1
ОЧ	Correlation Coefficient	0,09305 9	-0,07958	-0,34615	0,18743 2
	Sig. (2-tailed)	0,63113	0,68154 7	0,06585 5	0,33024 7
П	Correlation Coefficient	0,24326 9	-0,20646	-0,20128	0,12287 9
	Sig. (2-tailed)	0,20350 6	0,28257 1	0,29509 5	0,52540 9
ЦО	Correlation Coefficient	0,20788 8	0,10164 7	0,04845 3	0,21705 1
	Sig. (2-tailed)	0,27918 8	0,59981 3	0,80289 8	0,25806
ГП	Correlation Coefficient	0,12242 7	-0,07822	-0,31462	0,19575 8
	Sig. (2-tailed)	0,52694 4	0,68671 1	0,09645 9	0,30881 7
СЕН	Correlation Coefficient	0,11012	-0,3366	-0,02986	0,05687 2
	Sig. (2-tailed)	0,56958 3	0,07418 8	0,87780 3	0,76949 8
СП	Correlation Coefficient	0,12091 5	-0,20825	-0,07566	-0,00245

	Sig. (2-tailed)	0,5321	0,27834 2	0,69646 9	0,98995 5
СПО	Correlation Coefficient	0,21372 8	0,04969 7	-0,16988	0,30434 3
	Sig. (2-tailed)	0,26559 9	0,79794 1	0,37829 5	0,10845 2
СПР	Correlation Coefficient	0,14239 9	-0,29634	-0,421	0,00819 8
	Sig. (2-tailed)	0,46119 5	0,11854 1	0,02294 7	0,96633 5
УПЛ	Correlation Coefficient	-0,25053	0,25886 4	0,36478 6	0,17651 2
	Sig. (2-tailed)	0,18991 1	0,17511 5	0,05169 5	0,35969 2
СИН	Correlation Coefficient	-0,10999	0,08863 5	0,16338 2	0,05098
	Sig. (2-tailed)	0,57004 5	0,64751 3	0,39707 8	0,79283 7
ПА	Correlation Coefficient	-0,1074	-0,29667	-0,37597	-0,024
	Sig. (2-tailed)	0,57920 8	0,11810 6	0,04442 7	0,90166 7
К	Correlation Coefficient	0,03273 6	0,07974 3	-0,04989	-0,18704
	Sig. (2-tailed)	0,86612 8	0,68092 9	0,79719 2	0,33128 7
ПП	Correlation Coefficient	0,14141 2	-0,25308	0,00223 4	0,01436 1
	Sig. (2-tailed)	0,46434 2	0,18530 6	0,99082 3	0,94106
КР	Correlation Coefficient	0,27260 8	0,01706 1	0,06143 8	0,03310 2
	Sig. (2-tailed)	0,15250 8	0,93000 3	0,75154 7	0,86464 4
Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).					
Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					

Додаток Б

Взаємозв'язок виділених факторів із шкалами 5-ти методик

Rotated Component Matrix(a)							
	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
Цілі	-0,114	0,623	0,204	0,346	0,032	-0,041	-0,428
Процес	-0,011	0,622	-0,122	-0,074	0,161	0,079	0,611
Результат	0,058	0,648	0,125	0,155	0,125	-0,077	0,618
ЛК_Я	0,186	0,711	0,347	0,156	0,073	-0,033	-0,083
ЛК_життя	0,011	0,888	0,103	0,150	0,030	-0,069	0,054
ОЖ	0,016	0,873	0,187	0,167	0,178	0,006	0,200
ІЗАГ	0,060	0,186	0,110	0,883	0,211	-0,120	0,158
ІД	0,143	0,117	-0,002	0,785	-0,107	-0,240	0,157
ІН	0,110	-0,019	0,027	0,897	0,004	0,052	-0,006
ІС	0,123	0,276	-0,192	0,783	-0,075	0,034	0,111
ІВ	-0,221	-0,160	0,267	0,701	0,298	-0,309	-0,254
ІМ	-0,064	0,036	-0,012	0,124	-0,136	-0,121	0,779
ІЗ	0,264	0,347	0,168	0,124	0,669	0,298	0,000
Інтегральна	-0,005	0,319	0,842	0,021	0,140	0,216	-0,083
Самоповага	0,007	-0,093	0,861	0,040	-0,120	-0,050	0,074
Аутосимпатії	0,146	0,414	0,517	-0,170	0,486	-0,242	0,056
Очікування	0,006	-0,146	0,423	0,101	-0,189	0,778	0,054
Самоінтереси1	-0,030	-0,028	-0,202	-0,209	0,128	0,734	0,014
Самовпевненість	0,178	0,171	0,765	-0,049	0,247	0,178	0,104
Відн_інш	-0,187	-0,265	0,164	0,065	-0,153	0,520	0,268
Самоприйняття	-0,035	0,027	0,445	-0,094	0,630	-0,177	0,296
Самокерівництво	-0,144	-0,525	0,072	0,054	-0,363	-0,358	0,001
Самозвинувачення	-0,216	-0,476	-0,541	0,002	-0,133	0,165	0,004
Самоінтереси2	-0,099	0,105	0,065	-0,288	0,030	0,792	-0,004
Саморозуміння	0,058	0,183	0,880	0,076	-0,059	0,063	-0,036
ОЧ	0,327	0,380	0,048	-0,215	0,126	-0,174	-0,015
П	0,850	0,086	0,045	0,132	0,384	-0,159	0,213
ЦО	0,547	0,182	0,051	0,008	0,479	0,158	0,236
ГП	0,698	0,229	0,059	0,079	0,069	-0,032	0,264
СЕН	0,516	-0,053	0,088	0,060	0,573	0,199	-0,222
СП	0,740	-0,004	0,026	0,115	0,005	0,336	-0,084
СПО	0,618	0,426	0,188	-0,029	0,429	-0,092	0,141

СПР	0,575	-0,031	0,051	-0,018	0,160	-0,432	0,159
УПЛ	0,145	-0,026	0,044	0,135	0,234	0,146	0,788
СИН	0,435	0,017	0,151	-0,034	0,208	0,289	0,674
ПА	0,833	-0,074	0,265	-0,019	0,011	-0,140	-0,092
К	0,617	0,010	-0,226	0,201	-0,213	-0,318	-0,089
ПП	0,096	0,185	-0,105	0,070	0,712	-0,166	0,111
КР	0,458	0,212	-0,099	0,342	0,447	-0,053	0,021
Extraction Method: Principal Component Analysis.							
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.							
a. Rotation converged in 8 iterations.							

Додаток В

Дисперсійний аналіз шкал методик

Tests of Between-Subjects Effects						
Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
typ	СЖК	2074,817	5	414,9633	4,087354	0,008411
	Цілі	99,83333	5	19,96667	0,976746	0,452811
	Процес	190,3093	5	38,06186	1,11912	0,37793
	Результат	153,2032	5	30,64065	1,939556	0,126514
	ЛК_Я	23,45611	5	4,691223	0,448302	0,81008
	ЛК_життя	304,7231	5	60,94462	2,048581	0,109287
	ОЖ	1245,794	5	249,1587	1,791176	0,154488
	ІЗАГ	6119,959	5	1223,992	3,15636	0,025863
	ІД	567,8182	5	113,5636	1,425603	0,252519
	ІН	426,2534	5	85,25068	1,42631	0,252281
	ІС	719,8015	5	143,9603	2,864112	0,037446
	ІВ	213,384	5	42,6768	0,640538	0,671146
	ІМ	141,1897	5	28,23793	2,259034	0,082519
	ІЗ	139,1155	5	27,82309	1,404244	0,259818
	Інтегральна	75,70585	5	15,14117	1,291035	0,30194
	Самоповага	26,22623	5	5,245246	1,013658	0,432325
	Аутосимпатії	47,48903	5	9,497806	1,40441	0,259761
	Очікування	28,59822	5	5,719645	4,581752	0,004794
	Самоінтереси1	4,064786	5	0,812957	0,567127	0,724246

	Самовпевненість	10,85266	5	2,17053 3	1,55125 7	0,21339 7
	Відн_інш	15,35841	5	3,07168 2	3,09205 2	0,02803 8
	Самоприйняття	23,97701	5	4,79540 2	1,85889 2	0,14101 9
	Самокерівництво	6,464472	5	1,29289 4	0,88128 1	0,50924 8
	Самозвинувачення	8,489028	5	1,69780 6	0,69058 7	0,63561 1
	Самоінтереси2	5,732497	5	1,14649 9	0,82248 9	0,54640 3
	Саморозуміння	10,66092	5	2,13218 4	1,06224 3	0,40650 8
	ОЧ	29,76646	5	5,95329 2	1,02426 6	0,42657 7
	П	632,6149	5	126,523	2,34900 7	0,07323 9
	ЦО	39,36938	5	7,87387 7	0,66142 1	0,65623 2
	ГП	52,29519	5	10,4590 4	1,70590 1	0,17330 1
	СЕН	40,59248	5	8,11849 5	2,08525 8	0,10404 7
	СП	5,362591	5	1,07251 8	0,19596 6	0,96090 4
	СПО	58,41432	5	11,6828 6	2,28922	0,07927 6
	СПР	53,32811	5	10,6656 2	1,11060 6	0,38209 6
	УПЛ	31,68025	5	6,33605	2,79271 9	0,04103 8
	СИН	17,86938	5	3,57387 7	1,60222 8	0,19926 4
	ПА	26,78892	5	5,35778 5	1,01032 5	0,43414 4
	К	11,61964	5	2,32392 9	0,71994 4	0,61514
	ПП	16,10502	5	3,22100 3	0,77870 4	0,57518
	КР	7,369383	5	1,47387 7	0,26115 8	0,92964 6

6. Орієнтація життя	5. Локус_життя		4. Локус_Я		3. Результат	
	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)
0,459	0,003	0,318	0,000	0,513	0,020	0,251
0,524	0,000	0,417	0,017	0,257	0,000	0,512
0,615	0,000	0,465	0,005	0,302	.	1,000
0,468	0,012	0,270	.	1,000	0,005	0,302
0,606	.	1,000	0,012	0,270	0,000	0,465
1,000	0,000	0,606	0,000	0,468	0,000	0,615
0,254	0,045	0,210	0,147	0,154	0,051	0,205
0,219	0,090	0,180	0,444	0,082	0,129	0,162
0,174	0,278	0,115	0,369	0,096	0,142	0,156
0,196	0,112	0,169	0,240	0,127	0,116	0,168
0,174	0,493	0,072	0,451	0,081	0,341	0,101
0,098	0,954	-0,006	0,687	-0,044	0,056	0,207
0,230	0,043	0,218	0,004	0,316	0,046	0,216
0,173	0,088	0,184	0,062	0,205	0,478	0,077
0,171	0,436	0,085	0,243	0,130	0,233	0,131
0,175	0,146	0,160	0,270	0,123	0,370	0,099
0,012	0,467	-0,081	0,953	0,007	0,969	0,004
-0,006	0,730	0,039	0,737	-0,039	0,867	-0,019
0,119	0,568	0,065	0,314	0,116	0,575	0,064
-0,042	0,347	-0,107	0,481	-0,082	0,751	0,036
0,084	0,883	0,017	0,722	0,041	0,602	0,060
-0,120	0,206	-0,145	0,216	-0,144	0,669	-0,049
-0,195	0,075	-0,201	0,030	-0,248	0,325	-0,111
0,035	0,896	0,015	0,800	0,030	0,635	-0,056
0,180	0,298	0,117	0,015	0,277	0,086	0,194
0,180	0,085	0,240	0,056	0,273	0,788	0,038
0,108	0,637	0,064	0,102	0,226	0,162	0,191
0,190	0,620	0,069	0,123	0,220	0,035	0,297
0,090	0,283	0,150	0,271	0,158	0,124	0,218
0,064	0,804	0,035	0,110	0,229	0,528	0,089
-0,045	0,648	-0,064	0,788	0,038	0,864	0,024
0,312	0,067	0,258	0,009	0,379	0,008	0,380
0,026	0,940	-0,010	0,194	0,183	0,470	0,100
0,089	0,985	-0,003	0,861	0,025	0,010	0,367
0,108	0,847	-0,027	0,426	0,116	0,023	0,327
0,005	0,879	-0,021	0,419	0,116	0,619	0,070
-0,033	0,969	-0,005	0,404	0,122	0,923	0,014
0,147	0,908	0,017	0,785	0,040	0,099	0,237
0,157	0,358	0,129	0,325	0,142	0,103	0,231

	10. І Сімейна		11. І Виробнича		12. І Міжособистісна		13. І Здоров'я	
	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Correlation Coefficient	Correlation Coefficient
	0,099	0,217	0,042	0,217	0,694	-0,043	0,136	0,177
	0,212	-0,074	0,481	-0,074	0,210	0,135	0,199	0,132
	0,116	0,101	0,341	0,101	0,056	0,207	0,216	0,168
	0,240	0,081	0,451	0,081	0,687	-0,044	0,316	0,127
	0,112	0,072	0,493	0,072	0,954	-0,006	0,218	0,169
	0,061	0,174	0,095	0,174	0,355	0,098	0,230	0,196
	0,000	0,569	0,000	0,569	0,037	0,222	0,216	0,377
	0,000	0,404	0,000	0,404	0,325	0,106	0,014	0,435
	0,000	0,434	0,000	0,434	0,160	0,150	0,004	0,478
	.	0,145	0,171	0,145	0,468	0,078	-0,023	1,000
	0,171	1,000	.	1,000	0,445	0,082	0,123	0,145
	0,468	0,082	0,445	0,082	1,000	1,000	-0,115	0,078
	0,834	0,123	0,248	0,123	0,292	-0,115	1,000	-0,023
	0,284	0,072	0,503	0,072	0,870	0,018	0,215	-0,116
	0,501	0,118	0,278	0,118	0,469	0,080	0,004	-0,074
	0,916	-0,097	0,376	-0,097	0,671	0,047	0,126	-0,012
	0,594	0,069	0,535	0,069	0,055	0,217	0,077	-0,060
	0,516	-0,001	0,992	-0,001	0,508	0,077	0,155	-0,074
	0,549	-0,041	0,716	-0,041	0,407	0,095	0,164	-0,068
	0,235	0,147	0,195	0,147	0,134	0,173	0,092	-0,135
	0,953	0,093	0,409	0,093	0,547	0,069	0,190	0,007
	0,480	0,068	0,551	0,068	0,343	0,111	-0,310	-0,081
	0,898	0,170	0,130	0,170	0,828	0,025	-0,107	0,014
	0,840	-0,060	0,607	-0,060	0,598	0,062	0,078	-0,023
	0,755	0,165	0,139	0,165	0,696	-0,045	0,213	-0,035
	0,804	-0,083	0,553	-0,083	0,590	-0,077	0,144	-0,035
	0,300	0,031	0,821	0,031	0,879	-0,021	0,321	0,140
	0,647	-0,125	0,369	-0,125	0,357	-0,131	0,369	0,064
	0,099	-0,118	0,399	-0,118	0,658	-0,063	0,249	0,231
	0,970	0,168	0,229	0,168	0,565	-0,082	0,487	-0,005
	0,189	-0,098	0,481	-0,098	0,112	-0,226	0,157	0,183
	0,464	-0,038	0,787	-0,038	0,486	-0,100	0,426	0,103
	0,985	0,109	0,426	0,109	0,634	0,067	0,154	-0,003
	0,336	-0,065	0,644	-0,065	0,002	0,445	0,128	0,137
	0,700	-0,170	0,232	-0,170	0,182	0,193	0,270	0,055
	0,924	-0,021	0,879	-0,021	0,161	-0,200	0,087	-0,013
	0,203	0,041	0,773	0,041	0,628	0,070	-0,067	0,181
	0,406	0,055	0,699	0,055	0,573	0,082	0,255	0,119
	0,104	0,229	0,104	0,229	0,564	-0,083	0,282	0,229

20. Відн_інших	19. Самовпевненість		18. Самоінтереси1		17. Очікування	
Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient
-0,154	0,752	-0,036	0,859	-0,021	0,408	-0,093
-0,067	0,420	0,092	0,355	0,106	0,503	-0,075
0,036	0,575	0,064	0,867	-0,019	0,969	0,004
-0,082	0,314	0,116	0,737	-0,039	0,953	0,007
-0,107	0,568	0,065	0,730	0,039	0,467	-0,081
-0,042	0,289	0,119	0,961	-0,006	0,915	0,012
0,143	0,255	0,128	0,753	0,036	0,198	0,142
0,035	0,969	0,004	0,806	-0,028	0,683	0,046
0,155	0,562	0,066	0,798	-0,029	0,064	0,206
-0,135	0,549	-0,068	0,516	-0,074	0,594	-0,060
0,147	0,716	-0,041	0,992	-0,001	0,535	0,069
0,173	0,407	0,095	0,508	0,077	0,055	0,217
0,092	0,153	0,164	0,183	0,155	0,496	0,077
0,150	0,000	0,581	0,040	0,240	0,001	0,362
0,056	0,000	0,436	0,835	0,025	0,072	0,208
-0,202	0,001	0,383	0,929	-0,011	0,695	-0,045
0,680	0,001	0,390	0,013	0,300	.	1,000
0,228	0,300	0,127	.	1,000	0,013	0,300
0,153	.	1,000	0,300	0,127	0,001	0,390
1,000	0,209	0,153	0,064	0,228	0,000	0,680
-0,001	0,024	0,275	0,927	-0,011	0,756	-0,037
0,056	0,192	-0,160	0,975	-0,004	0,847	0,023
0,318	0,022	-0,275	0,251	0,140	0,515	0,077
0,319	0,023	0,283	0,000	0,677	0,000	0,523
0,065	0,011	0,307	0,976	0,004	0,067	0,217
-0,021	0,577	0,084	1,000	0,000	0,725	0,052
-0,166	0,130	0,220	0,768	-0,043	0,686	-0,058
-0,207	0,147	0,219	0,827	-0,033	0,640	-0,069
-0,055	0,016	0,365	0,936	-0,012	0,969	0,006
-0,101	0,067	0,277	0,438	0,117	0,682	0,061
-0,076	0,137	0,224	0,648	0,069	0,403	0,123
-0,183	0,006	0,418	0,534	-0,095	0,723	-0,053
0,047	0,441	0,114	0,090	-0,252	0,208	-0,182
0,103	0,674	0,064	0,118	0,239	0,798	0,038
0,066	0,052	0,298	0,659	0,068	0,208	0,189
-0,152	0,131	0,228	0,474	-0,108	0,845	0,029
-0,244	0,764	-0,046	0,221	-0,188	0,555	-0,089
-0,101	0,615	0,077	0,559	0,090	0,199	-0,193
-0,187	0,449	0,115	0,511	-0,100	0,265	-0,165

	23. Самозвинувачення		22. Самокерівництво		21. Самоприйняття	
	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient
	0,153	-0,163	0,712	-0,043	0,124	-0,177
	0,602	-0,059	0,141	-0,169	0,018	0,269
	0,325	-0,111	0,669	-0,049	0,602	0,060
	0,030	-0,248	0,216	-0,144	0,722	0,041
	0,075	-0,201	0,206	-0,145	0,883	0,017
	0,081	-0,195	0,292	-0,120	0,455	0,084
	0,702	0,043	0,382	-0,099	0,289	0,119
	0,376	-0,100	0,455	0,086	0,466	0,083
	0,125	0,172	0,866	0,019	0,536	-0,070
	0,898	0,014	0,480	-0,081	0,953	0,007
	0,130	0,170	0,551	0,068	0,409	0,093
	0,828	0,025	0,343	0,111	0,547	0,069
	0,349	-0,107	0,008	-0,310	0,099	0,190
	0,003	-0,344	0,529	-0,074	0,281	0,125
	0,084	-0,201	0,094	0,199	0,020	0,274
	0,000	-0,648	0,365	-0,108	0,010	0,304
	0,515	0,077	0,847	0,023	0,756	-0,037
	0,251	0,140	0,975	-0,004	0,927	-0,011
	0,022	-0,275	0,192	-0,160	0,024	0,275
	0,009	0,318	0,649	0,056	0,992	-0,001
	0,411	-0,099	0,059	-0,233	.	1,000
	0,837	0,025	.	1,000	0,059	-0,233
	.	1,000	0,837	0,025	0,411	-0,099
	0,647	0,057	0,833	-0,027	0,778	0,035
	0,047	-0,237	0,360	0,111	0,416	0,098
	0,418	-0,120	0,194	-0,194	0,386	0,129
	0,198	-0,184	0,228	-0,174	0,083	0,249
	0,082	-0,256	0,007	-0,405	0,047	0,295
	0,048	-0,294	0,110	-0,240	0,133	0,224
	0,354	-0,138	0,157	-0,212	0,208	0,188
	0,890	0,020	0,255	-0,169	0,783	0,041
	0,006	-0,407	0,002	-0,479	0,018	0,355
	0,217	-0,179	0,861	0,026	0,082	0,254
	0,426	-0,119	0,828	-0,033	0,293	0,159
	0,152	-0,216	0,060	-0,286	0,074	0,270
	0,093	-0,248	0,753	0,047	0,829	0,032
	0,301	0,156	0,351	0,142	0,165	-0,211
	0,984	0,003	0,403	-0,127	0,022	0,348
	0,205	-0,188	0,442	-0,115	0,528	0,094
						0,180
						0,559
						0,751
						0,481
						0,347
						0,707
						0,206
						0,759
						0,172
						0,235
						0,195
						0,134
						0,427
						0,196
						0,632
						0,087
						0,000
						0,064
						0,209
						.
						0,992
						0,649
						0,009
						0,011
						0,592
						0,888
						0,256
						0,170
						0,716
						0,506
						0,615
						0,230
						0,749
						0,503
						0,669
						0,313
						0,113
						0,514
						0,218

	24. Самоінтереси2		25. Саморозуміння		26. Орієнтація у часі		27. Підтримка
	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Correlation Coefficient
	0,517	0,240	0,034	0,160	0,258	0,160	-0,054
	0,518	-0,032	0,778	0,048	0,730	0,048	0,121
	0,635	0,194	0,086	0,038	0,788	0,038	0,191
	0,800	0,277	0,015	0,273	0,056	0,273	0,226
	0,896	0,117	0,298	0,240	0,085	0,240	0,064
	0,762	0,180	0,105	0,180	0,194	0,180	0,108
	0,872	0,132	0,236	-0,008	0,954	-0,008	0,119
	0,777	0,064	0,572	-0,062	0,660	-0,062	0,190
	0,896	0,045	0,690	-0,080	0,566	-0,080	0,115
	0,840	-0,035	0,755	-0,035	0,804	-0,035	0,140
	0,607	0,165	0,139	-0,083	0,553	-0,083	0,031
	0,598	-0,045	0,696	-0,077	0,590	-0,077	-0,021
	0,511	0,213	0,061	0,144	0,309	0,144	0,321
	0,013	0,513	0,000	0,199	0,161	0,199	0,021
	0,501	0,614	0,000	0,020	0,892	0,020	0,008
	0,462	0,217	0,061	0,218	0,127	0,218	0,235
	0,000	0,217	0,067	0,052	0,725	0,052	-0,058
	0,000	0,004	0,976	0,000	1,000	0,000	-0,043
	0,023	0,307	0,011	0,084	0,577	0,084	0,220
	0,011	0,065	0,592	-0,021	0,888	-0,021	-0,166
	0,778	0,098	0,416	0,129	0,386	0,129	0,249
	0,833	0,111	0,360	-0,194	0,194	-0,194	-0,174
	0,647	-0,237	0,047	-0,120	0,418	-0,120	-0,184
	1,000	0,060	0,628	0,072	0,632	0,072	-0,141
	0,628	1,000	.	0,116	0,434	0,116	0,047
	0,632	0,116	0,434	1,000	.	1,000	0,258
	0,335	0,047	0,743	0,258	0,064	0,258	1,000
	0,591	0,133	0,368	0,178	0,216	0,178	0,459
	0,632	0,070	0,638	0,311	0,031	0,311	0,493
	0,691	0,070	0,639	-0,025	0,862	-0,025	0,483
	0,968	0,075	0,612	-0,086	0,550	-0,086	0,402
	0,470	0,209	0,161	0,278	0,056	0,278	0,607
	0,044	0,045	0,756	0,207	0,145	0,207	0,584
	0,423	0,071	0,636	-0,043	0,770	-0,043	0,242
	0,602	0,121	0,419	0,083	0,572	0,083	0,401
	0,437	0,240	0,105	0,148	0,305	0,148	0,527
	0,113	-0,095	0,528	0,278	0,058	0,278	0,372
	0,888	-0,087	0,566	0,060	0,681	0,060	0,258
	0,124	-0,006	0,969	-0,081	0,574	-0,081	0,526
	0,677	0,283	0,000	0,677	0,000	0,677	0,043
	0,089	0,319	0,462	0,089	0,000	0,089	0,021
	0,523	0,523	0,000	0,523	0,000	0,523	0,008
	0,062	0,062	0,598	0,062	0,000	0,062	0,000
	0,078	0,078	0,511	0,078	0,000	0,078	0,000
	0,295	0,295	0,013	0,295	0,000	0,295	0,000
	0,081	0,081	0,501	0,081	0,000	0,081	0,000
	0,089	0,089	0,462	0,089	0,000	0,089	0,000
	0,523	0,523	0,000	0,523	0,000	0,523	0,000
	0,677	0,677	0,000	0,677	0,000	0,677	0,000
	0,283	0,283	0,023	0,283	0,000	0,283	0,000
	0,319	0,319	0,011	0,319	0,000	0,319	0,000
	0,035	0,035	0,778	0,035	0,000	0,035	0,000
	-0,027	-0,027	0,833	-0,027	0,000	-0,027	0,000
	0,057	0,057	0,647	0,057	0,000	0,057	0,000
	1,000	1,000	.	1,000	0,000	1,000	0,000
	0,060	0,060	0,628	0,060	0,000	0,060	0,000
	0,072	0,072	0,632	0,072	0,000	0,072	0,000
	-0,141	-0,141	0,335	-0,141	0,000	-0,141	0,000
	-0,081	-0,081	0,591	-0,081	0,000	-0,081	0,000
	-0,073	-0,073	0,632	-0,073	0,000	-0,073	0,000
	0,060	0,060	0,691	0,060	0,000	0,060	0,000
	0,006	0,006	0,968	0,006	0,000	0,006	0,000
	-0,110	-0,110	0,470	-0,110	0,000	-0,110	0,000
	-0,300	-0,300	0,044	-0,300	0,000	-0,300	0,000
	0,123	0,123	0,423	0,123	0,000	0,123	0,000
	0,080	0,080	0,602	0,080	0,000	0,080	0,000
	-0,118	-0,118	0,437	-0,118	0,000	-0,118	0,000
	-0,245	-0,245	0,113	-0,245	0,000	-0,245	0,000
	0,022	0,022	0,888	0,022	0,000	0,022	0,000
	-0,234	-0,234	0,124	-0,234	0,000	-0,234	0,000

30. Сензитивність	29. Гнучкість поведінки		28. Ціннісні орієнтації	
	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient
0,759	-0,043	0,564	0,878	-0,022
0,833	0,030	0,205	0,007	0,376
0,528	0,089	0,124	0,035	0,297
0,110	0,229	0,271	0,123	0,220
0,804	0,035	0,283	0,620	0,069
0,647	0,064	0,515	0,170	0,190
0,481	0,098	0,553	0,775	0,040
0,731	-0,048	0,134	0,818	-0,032
0,468	0,102	0,319	0,863	-0,024
0,970	-0,005	0,099	0,647	0,064
0,229	0,168	0,399	0,369	-0,125
0,565	-0,082	0,658	0,357	-0,131
0,001	0,487	0,080	0,009	0,369
0,591	0,077	0,408	0,266	0,158
0,908	-0,017	0,573	0,938	0,011
0,429	0,114	0,027	0,041	0,292
0,682	0,061	0,969	0,640	-0,069
0,438	0,117	0,936	0,827	-0,033
0,067	0,277	0,016	0,147	0,219
0,506	-0,101	0,716	0,170	-0,207
0,208	0,188	0,133	0,047	0,295
0,157	-0,212	0,110	0,007	-0,405
0,354	-0,138	0,048	0,082	-0,256
0,691	0,060	0,632	0,591	-0,081
0,639	0,070	0,638	0,368	0,133
0,862	-0,025	0,031	0,216	0,178
0,001	0,483	0,000	0,001	0,459
0,049	0,285	0,013	.	1,000
0,245	0,169	.	0,013	0,359
.	1,000	0,245	0,049	0,285
0,038	0,300	0,020	0,024	0,324
0,002	0,455	0,000	0,000	0,581
0,085	0,245	0,007	0,338	0,136
0,641	0,069	0,249	0,034	0,310
0,206	0,186	0,013	0,000	0,539
0,011	0,369	0,017	0,051	0,281
0,459	0,109	0,411	0,891	0,020
0,097	0,245	0,356	0,058	0,279
0,015	0,355	0,099	0,004	0,418
				0,691
				0,374
				0,162
				0,102
				0,637
				0,418
				0,376
				0,162
				0,396
				0,300
				0,821
				0,879
				0,019
				0,880
				0,954
				0,090
				0,686
				0,768
				0,130
				0,256
				0,083
				0,228
				0,198
				0,335
				0,743
				0,064
				.
				0,001
				0,000
				0,001
				0,004
				0,000
				0,000
				0,087
				0,005
				0,000
				0,009
				0,069
				0,000

34. Уявлення про природу людини	33. Сприйняття		32. Самоповага		31. Спонтанність	
	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)
-0,138	0,834	-0,029	0,063	0,401	-0,118	0,401
0,314	0,985	-0,003	0,249	0,746	0,045	0,746
0,367	0,470	0,100	0,380	0,864	0,024	0,864
0,025	0,194	0,183	0,379	0,788	0,038	0,788
-0,003	0,940	-0,010	0,258	0,648	-0,064	0,648
0,089	0,850	0,026	0,312	0,746	-0,045	0,746
0,124	0,496	0,093	0,110	0,955	-0,008	0,955
0,124	0,155	0,197	0,041	0,457	0,104	0,457
0,041	0,985	0,003	0,063	0,391	0,120	0,391
0,137	0,985	-0,003	0,103	0,189	0,183	0,189
-0,065	0,426	0,109	-0,038	0,481	-0,098	0,481
0,445	0,634	0,067	-0,100	0,112	-0,226	0,112
0,128	0,270	0,154	0,426	0,268	0,157	0,268
0,053	0,746	-0,045	0,222	0,632	0,068	0,632
0,009	0,604	0,074	0,125	0,562	0,083	0,562
0,107	0,168	0,194	0,459	0,969	0,005	0,969
0,038	0,208	-0,182	-0,053	0,403	0,123	0,403
0,239	0,090	-0,252	-0,095	0,648	0,069	0,648
0,064	0,441	0,114	0,418	0,137	0,224	0,137
0,103	0,749	0,047	-0,183	0,615	-0,076	0,615
0,159	0,082	0,254	0,355	0,783	0,041	0,783
-0,033	0,861	0,026	-0,479	0,255	-0,169	0,255
-0,119	0,217	-0,179	-0,407	0,890	0,020	0,890
0,123	0,044	-0,300	-0,110	0,968	0,006	0,968
0,071	0,756	0,045	0,209	0,612	0,075	0,612
-0,043	0,145	0,207	0,278	0,550	-0,086	0,550
0,242	0,000	0,584	0,607	0,004	0,402	0,004
0,310	0,338	0,136	0,581	0,024	0,324	0,024
0,169	0,007	0,383	0,529	0,020	0,335	0,020
0,069	0,085	0,245	0,455	0,038	0,300	0,038
-0,028	0,503	0,095	0,279	.	1,000	.
0,238	0,021	0,329	1,000	0,054	0,279	0,054
0,145	.	1,000	0,329	0,503	0,095	0,503
1,000	0,315	0,145	0,238	0,846	-0,028	0,846
0,614	0,189	0,190	0,483	0,228	0,176	0,228
-0,006	0,011	0,359	0,324	0,000	0,549	0,000
-0,067	0,066	0,265	0,073	0,057	0,279	0,057
0,227	0,352	0,135	0,208	0,640	0,069	0,640
0,190	0,036	0,299	0,306	0,009	0,380	0,009

37. Контактність		36. Прийняття агресії		35. Синергія	
Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Correlation Coefficient
0,862	-0,025	0,759	-0,043	0,216	-0,178
0,671	-0,061	0,924	-0,013	0,061	0,268
0,923	0,014	0,619	0,070	0,023	0,327
0,404	0,122	0,419	0,116	0,426	0,116
0,969	-0,005	0,879	-0,021	0,847	-0,027
0,817	-0,033	0,970	0,005	0,442	0,108
0,538	0,087	0,647	-0,064	0,893	0,019
0,316	0,144	0,456	0,105	0,385	0,124
0,247	0,165	0,909	-0,016	0,729	-0,049
0,203	0,181	0,924	-0,013	0,700	0,055
0,773	0,041	0,879	-0,021	0,232	-0,170
0,628	0,070	0,161	-0,200	0,182	0,193
0,643	-0,067	0,540	0,087	0,061	0,270
0,182	-0,193	0,367	0,128	0,439	0,112
0,740	-0,049	0,085	0,249	0,800	0,037
0,087	-0,250	0,272	0,158	0,140	0,215
0,555	-0,089	0,845	0,029	0,208	0,189
0,221	-0,188	0,474	-0,108	0,659	0,068
0,764	-0,046	0,131	0,228	0,052	0,298
0,113	-0,244	0,313	-0,152	0,669	0,066
0,165	-0,211	0,829	0,032	0,074	0,270
0,351	0,142	0,753	0,047	0,060	-0,286
0,301	0,156	0,093	-0,248	0,152	-0,216
0,113	-0,245	0,437	-0,118	0,602	0,080
0,528	-0,095	0,105	0,240	0,419	0,121
0,058	0,278	0,305	0,148	0,572	0,083
0,009	0,372	0,000	0,527	0,005	0,401
0,891	0,020	0,051	0,281	0,000	0,539
0,411	0,121	0,017	0,346	0,013	0,366
0,459	0,109	0,011	0,369	0,206	0,186
0,057	0,279	0,000	0,549	0,228	0,176
0,623	0,073	0,026	0,324	0,001	0,483
0,066	0,265	0,011	0,359	0,189	0,190
0,652	-0,067	0,969	-0,006	0,000	0,614
0,969	0,006	0,227	0,177	.	1,000
0,016	0,355	.	1,000	0,227	0,177
.	1,000	0,016	0,355	0,969	0,006
0,430	-0,118	0,611	0,075	0,679	0,062
0,266	0,165	0,017	0,346	0,148	0,213
					0,828
					0,426
					0,423
					0,636
					0,770
					0,087
					0,034
					0,249
					0,641
					0,846
					0,108
					0,315
					.
					0,000
					0,969
					0,652
					0,129
					0,198

38. Пізнавальні потреби		Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)
		0,025	0,861
		0,256	0,075
		0,237	0,099
		0,040	0,785
		0,017	0,908
		0,147	0,297
		0,161	0,255
		-0,092	0,523
		0,058	0,684
		0,119	0,406
		0,055	0,699
		0,082	0,573
		0,255	0,077
		-0,020	0,892
		-0,087	0,556
		0,234	0,109
		-0,193	0,199
		0,090	0,559
		0,077	0,615
		-0,101	0,514
		0,348	0,022
		-0,127	0,403
		0,003	0,984
		0,022	0,888
		-0,087	0,566
		0,060	0,681
		0,258	0,069
		0,279	0,058
		0,136	0,356
		0,245	0,097
		0,069	0,640
		0,208	0,161
		0,135	0,352
		0,227	0,129
		0,062	0,679
		0,075	0,611
		-0,118	0,430
		1,000	.
		0,267	0,071
		1,000	.
		0,267	0,071

39. Креативність		Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)
		0,074	0,604
		0,190	0,179
		0,231	0,103
		0,142	0,325
		0,129	0,358
		0,157	0,259
		0,216	0,122
		0,349	0,013
		0,165	0,243
		0,229	0,104
		0,229	0,104
		-0,083	0,564
		0,282	0,048
		0,000	1,000
		-0,020	0,892
		0,117	0,417
		-0,165	0,265
		-0,100	0,511
		0,115	0,449
		-0,187	0,218
		0,094	0,528
		-0,115	0,442
		-0,188	0,205
		-0,234	0,124
		-0,006	0,969
		-0,081	0,574
		0,526	0,000
		0,418	0,004
		0,240	0,099
		0,355	0,015
		0,380	0,009
		0,306	0,037
		0,299	0,036
		0,190	0,198
		0,213	0,148
		0,346	0,017
		0,165	0,266
		0,267	0,071
		1,000	.
		0,267	0,071

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Додаток Е

Тест ANOVA

ANOVA Table							
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
СЖК * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	2521,635	5	504,327	3,046	,020
Within Groups			6623,604	40	165,590		
Total			9145,239	45			
ІЗАГ * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	8782,969	5	1756,594	4,752	,002
Within Groups			14786,444	40	369,661		
Total			23569,413	45			
ІС * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	389,727	5	77,945	1,345	,266
Within Groups			2318,382	40	57,960		

	Total		2708,109	45			
ІМ * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	221,248	5	44,250	3,562	,009
	Within Groups		496,861	40	12,422		
	Total		718,109	45			
Очікування * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	25,985	5	5,197	2,615	,039
	Within Groups		79,493	40	1,987		
	Total		105,478	45			
Відн_інш * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	8,686	5	1,737	1,153	,349
	Within Groups		60,271	40	1,507		
	Total		68,957	45			
П * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	632,615	5	126,523	2,349	,073

	Within Groups		1238,833	23	53,862		
	Total		1871,448	28			
СПО * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	58,414	5	11,683	2,289	,079
	Within Groups		117,379	23	5,103		
	Total		175,793	28			
УПЛ * обобщённые инициальные типов личности	Between Groups	(Combined)	31,680	5	6,336	2,793	,041
	Within Groups		52,182	23	2,269		
	Total		83,862	28			

Додаток Ж

Критерій Колмогорова-Смірнова шкал методик групи кризи особистісної автономії

Разности Модуль	Нормальные		N	
	Стд.	Среднее		
,121	17,428	77,18	108	р г т т н и і С
,159	18,591	75,31	108	а а в л о С
,102	20,569	68,30	108	п м к і с і С
,110	22,139	59,36	108	в у к ч о і С
,118	22,388	71,31	108	е ф н л о С
,157	26,467	64,58	108	н в е п в і с і С
,088	24,518	49,41	108	н л н д в і С
,128	16,793	73,54	108	р е к і с і С
,157	28,727	61,31	108	н й р п і с і С
,143	25,721	41,39	108	н н в в з і с і С
,218	25,239	72,95	108	е т н л і с і С
,105	25,473	58,30	108	м у о з р і с і С
,103	3,960	7,42	107	с і а ч і у і р о
,105	11,860	40,98	108	р т д і п
,075	5,252	10,90	108	о ц
,105	5,395	11,30	108	п г
,204	2,905	6,89	108	н ф с
,183	2,183	6,10	108	п с
,129	2,778	9,39	108	у с
,222	4,350	10,50	108	р п с
,154	2,302	6,03	108	п о п
,251	1,558	3,68	108	н и с
,086	3,408	9,70	108	а п
,208	3,597	10,29	108	к
,293	1,957	5,24	108	з о п
,217	2,288	6,21	108	р к
,122	2,624	4,70	108	г а з і
,199	2,129	6,73	108	с о д і
,103	2,474	4,99	108	д н е і
,096	2,414	4,93	108	н й м і с і
,154	2,128	3,84	108	н б о р и в і
,226	1,897	6,52	108	б о с о ж і м і
,143	2,254	5,18	108	р о д і
,098	22,758	83,42	108	ж о г а л ь
,090	7,940	28,98	104	і л і ц
,137	6,580	25,86	108	п р о ц
,120	4,743	20,23	108	р е з у л ь т а т
,084	4,399	19,11	108	л о к у с
,095	6,227	16,38	108	л о к у с

Асимпт. знач. (двухсторонняя)	Статистика Z Колмогорова-Смирнова	Положите	
		Отрицате	Положите
,086	1,254	-,121	,095
,008	1,655	-,159	,092
,215	1,056	-,102	,062
,143	1,148	-,110	,062
,101	1,221	-,118	,100
,010	1,630	-,157	,096
,370	,917	-,088	,086
,060	1,325	-,128	,095
,010	1,631	-,157	,099
,024	1,487	-,091	,143
,000	2,267	-,218	,142
,184	1,092	-,093	,105
,203	1,069	-,063	,103
,186	1,090	-,105	,082
,577	,780	-,075	,061
,183	1,094	-,062	,105
,000	2,115	-,090	,204
,001	1,901	-,122	,183
,054	1,342	-,099	,129
,000	2,304	-,132	,222
,012	1,599	-,110	,154
,000	2,610	-,141	,251
,405	,891	-,081	,086
,000	2,159	-,107	,208
,000	3,040	-,235	,293
,000	2,258	-,148	,217
,082	1,265	-,079	,122
,000	2,067	-,199	,126
,204	1,068	-,103	,100
,277	,993	-,096	,084
,012	1,600	-,091	,154
,000	2,345	-,226	,159
,025	1,483	-,143	,083
,254	1,016	-,098	,090
,362	,923	-,090	,065
,035	1,424	-,137	,081
,087	1,251	-,120	,079
,426	,877	-,068	,084
,284	,987	-,095	,086

Додаток 3

Кореляції Спірмена групи кризи особистісної автономії

С_С_симп		Кореляції Спірмена			С_с_повага		С_интегр		
Знч. (2-сторон)	циент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	циент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	циент корреляц		
,000	,378**	108	,000	,568**	108	,000	,000	1,000	С_интегр
,004	,278**	108	.	1,000	108	,000	,568**		С_с_повага
.	1,000	108	,004	,278**	108	,000	,378**		С_С_симп
,067	,177	108	,000	-,372**	108	,066	-,178		С_очікув
,000	,579**	108	,002	,295**	108	,000	,491**		С_с_інтерес
,088	,165	108	,000	-,338**	108	,163	-,135		С_с_впевн
,865	-,017	108	,000	-,516**	108	,000	-,353**		С_відн_ін
,007	,259**	108	,005	-,267**	108	,385	-,084		С_с_прийн
,008	,255**	108	,000	,445**	108	,000	,607**		С_с_кер
,000	-,544**	108	,154	,138	108	,926	-,009		С_с_звин
,001	,318**	108	,004	-,278**	108	,748	-,031		С_с_інте
,584	,053	108	,000	-,447**	108	,001	-,326**		С_с_розум
,421	-,079	107	,000	,409**	107	,002	,299**		Ор_у_часі
,036	-,202	108	,000	-,618**	108	,000	-,487**		Підтр
,231	,116	108	,000	,511**	108	,001	,307**		Цю
,180	-,130	108	,000	-,595**	108	,000	-,451**		ГП
,221	-,119	108	,000	-,599**	108	,000	-,446**		СЕН
,980	-,002	108	,000	-,346**	108	,011	-,244		СП
,132	,146	108	,000	,491**	108	,000	,375**		СУ
,040	-,198	108	,000	-,565**	108	,000	-,561**		СПР
,204	,123	108	,000	,593**	108	,000	,477**		ПОП
,080	-,169	108	,000	-,543**	108	,000	-,445**		СИН
,202	,124	108	,000	,412**	108	,000	,341**		ПА
,251	-,111	108	,000	-,659**	108	,000	-,445**		К
,021	-,222	108	,000	-,436**	108	,000	-,401**		ПОЗ
,194	-,126	108	,000	-,352**	108	,004	-,271**		КР
,018	-,228	108	,007	,258**	108	,111	,154		ІЗАГ
,825	,021	108	,089	,164	108	,815	-,023		ІДОС
,273	-,106	108	,000	-,529**	108	,000	-,375**		ІНЕВД
,017	-,230*	108	,000	,383**	108	,039	,199*		ІСІМЕЙН
,004	-,274**	108	,344	,092	108	,382	-,085		ІВІРОБН
,000	,363**	108	,411	-,080	108	,374	,086		ІМІЖОСОБ
,722	,035	108	,000	,472**	108	,000	,342**		ІЗДОР
,001	-,322**	108	,000	-,531**	108	,000	-,449**		Загальна_ОЖ
,030	-,212*	104	,000	-,439**	104	,000	-,572**		Цілі
,029	-,210*	108	,000	-,550**	108	,000	-,353**		Процес
,104	-,157	108	,000	-,465**	108	,000	-,525**		Результат
,067	-,177	108	,000	-,340**	108	,000	-,343**		Локус_контр_Я
,955	-,005	108	,886	,014	108	,010	-,247**		Локус_Контр_житт_Я
,000	,459**	108	,993	,001	108	,203	,124		Тип

С_відн_ін		С_с_влевн		С_с_інтерес		С_очікув					
Знч.(2-сторон) кореляц	N	иент (2-сторон) кореляц	N	Знч.(2-сторон) корел	N	иент (2-сторон) кореля	N				
,000	-363**	108	,163	108	,000	,491**	108	,066	108	,178	108
,000	-516**	108	,000	108	,002	,295**	108	,000	108	-,372**	108
,865	-,017	108	,088	108	,000	,579**	108	,067	108	,177	108
,000	,753**	108	,000	108	,475	,069	108	.	108	1,000	108
,826	-,021	108	,065	108	.	1,000	108	,475	108	,069	108
,000	,704**	108	.	108	,065	,178	108	,065	108	,633**	108
.	1,000	108	,000	108	,826	-,021	108	,826	108	,753**	108
,000	,547**	108	,000	108	,018	,226*	108	,018	108	,457**	108
,000	-,411**	108	,000	108	,003	,282**	108	,003	108	-,280**	108
,000	-,331**	108	,000	108	,007	-,257**	108	,007	108	-,480**	108
,000	,510**	108	,000	108	,544**	,401**	108	,000	108	,515**	108
,000	,632**	108	,000	108	,703**	-,105	108	,279	108	,580**	108
,000	-,694**	107	,000	107	-,670**	,035	107	,723	107	-,508**	107
,000	,585**	108	,000	108	,583**	-,103	108	,287	108	,471**	108
,000	-,588**	108	,000	108	-,603**	,121	108	,212	108	-,536**	108
,000	,572**	108	,000	108	,561**	-,088	108	,363	108	,522**	108
,000	,544**	108	,000	108	,504**	-,111	108	,254	108	,522**	108
,000	,394**	108	,026	108	,214	-,134	108	,167	108	,319**	108
,000	-,464**	108	,000	108	-,370**	,271**	108	,005	108	-,534**	108
,000	,466**	108	,000	108	,344**	-,271**	108	,005	108	,380**	108
,000	-,420**	108	,000	108	-,393**	,238	108	,013	108	-,445**	108
,000	,600**	108	,000	108	,498**	-,130	108	,181	108	,555**	108
,000	-,452**	108	,000	108	-,413**	,221*	108	,021	108	-,544**	108
,000	,437**	108	,000	108	,411**	-,231*	108	,016	108	,456**	108
,000	,526**	108	,000	108	,415**	-,213*	108	,027	108	,511**	108
,003	,285**	108	,307	108	,099	-,146	108	,133	108	,278**	108
,000	-,540**	108	,000	108	-,620**	-,134	108	,168	108	-,432**	108
,457	-,072	108	,030	108	-,209*	-,014	108	,883	108	,022	108
,000	,693**	108	,000	108	,626**	-,123	108	,206	108	,571**	108
,000	-,565**	108	,000	108	-,632**	-,072	108	,458	108	-,509**	108
,025	-,215*	108	,001	108	-,321**	-,246*	108	,010	108	-,274**	108
,005	,267**	108	,000	108	,334**	,373**	108	,000	108	,343**	108
,000	-,671**	108	,000	108	-,717**	,034	108	,730	108	-,511**	108
,000	,381**	108	,001	108	,327**	-,299**	108	,002	108	,430**	108
,000	,435**	104	,000	104	,370**	-,277**	104	,004	104	,435**	104
,000	,615**	108	,000	108	,578**	-,150	108	,120	108	,544**	108
,000	,437**	108	,002	108	,290**	-,270**	108	,005	108	,419**	108
,001	,303**	108	,021	108	,222*	-,208*	108	,031	108	,309**	108
,711	,036	108	,357	108	-,089	-,064	108	,508	108	-,004	108
,007	,257**	108	,000	108	,370**	,440**	108	,000	108	,114	108

С_с_инте			С_с_звин			С_с_кер			С_с_прийн		
Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N	Знч. (2-сторон)	циент корреля	N	Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N	Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N
,748	-,031	108	,926	-,009	108	,000	,607**	108	,385	-,084	108
,004	-,278**	108	,154	,138	108	,000	,445**	108	,005	-,267**	108
,001	,318**	108	,000	-,544**	108	,008	,255**	108	,007	,259**	108
,000	,515**	108	,000	-,480**	108	,003	-,280**	108	,000	,457**	108
,000	,401**	108	,007	-,257**	108	,003	,282**	108	,018	,226*	108
,000	,544**	108	,000	-,413**	108	,000	-,368**	108	,000	,684**	108
,000	,510**	108	,000	-,331**	108	,000	-,411**	108	,000	,547**	108
,000	,500**	108	,000	-,455**	108	,018	-,228*	108	.	1,000	108
,079	-,170	108	,686	,039	108	.	1,000	108	,018	-,228*	108
,000	-,455**	108	.	1,000	108	,686	,039	108	,000	-,455**	108
.	1,000	108	,000	-,455**	108	,079	-,170	108	,000	,500**	108
,000	,443**	108	,000	-,473**	108	,000	-,418**	108	,000	,591**	108
,000	-,360**	107	,000	,433**	107	,000	,411**	107	,000	-,608**	107
,000	,387**	108	,007	-,258**	108	,000	-,598**	108	,000	,359**	108
,000	-,352**	108	,000	,341**	108	,000	,482**	108	,000	-,466**	108
,000	,350**	108	,005	-,267**	108	,000	-,634**	108	,000	,356**	108
,000	,347**	108	,037	-,201*	108	,000	-,545**	108	,000	,399**	108
,036	,202	108	,217	-,120	108	,013	-,239	108	,146	,141	108
,012	-,242*	108	,000	,334**	108	,000	,333**	108	,002	-,294**	108
,002	,291**	108	,003	-,286**	108	,000	-,452**	108	,052	,188	108
,017	-,230*	108	,001	,324**	108	,000	,390**	108	,000	-,349**	108
,000	,405**	108	,004	-,274**	108	,000	-,556**	108	,000	,365**	108
,001	-,319**	108	,055	,185	108	,002	,297**	108	,016	-,232*	108
,003	,286**	108	,004	-,272*	108	,000	-,455**	108	,000	,346**	108
,000	,355**	108	,166	-,134	108	,000	-,384**	108	,024	,217*	108
,194	,126	108	,343	-,092	108	,023	-,218*	108	,558	,057	108
,000	-,504**	108	,000	,533**	108	,017	,229*	108	,000	-,529**	108
,615	-,049	108	,806	,024	108	,086	,166	108	,042	-,196*	108
,000	,365**	108	,041	-,197**	108	,000	-,527**	108	,000	,453**	108
,000	-,399**	108	,000	,460**	108	,003	,288**	108	,000	-,587**	108
,009	-,251**	108	,000	,515**	108	,532	-,061	108	,012	-,241*	108
,000	,344**	108	,000	-,345**	108	,772	,028	108	,001	,316**	108
,000	-,412**	108	,000	,375**	108	,000	,416**	108	,000	-,557**	108
,117	,152	108	,239	-,114	108	,000	-,421**	108	,062	,180	108
,069	,179	104	,458	-,073	104	,000	-,417**	104	,124	,152	104
,000	,340**	108	,024	-,216*	108	,000	-,514**	108	,000	,432**	108
,079	,170	108	,121	-,150	108	,000	-,392**	108	,045	,193*	108
,275	,106	108	,920	-,010	108	,001	-,303**	108	,090	,164	108
,888	-,014	108	,762	-,029	108	,437	-,076	108	,751	,031	108
,059	,183	108	,000	-,436**	108	,939	,007	108	,000	,382**	108

ЦО		Підтр		Ор_у_часі		С_с_розум					
Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	ициент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	ициент корреляц	N		
,001	,307**	108	,000	-,487**	107	,002	,299**	108	,001	-,326**	108
,000	,511**	108	,000	-,618**	107	,000	,409**	108	,000	-,447**	108
,231	,116	108	,036	-,202*	107	,421	-,079	108	,584	,053	108
,000	-,536**	108	,000	,471**	107	,000	-,508**	108	,000	,580**	108
,212	,121	108	,287	-,103	107	,723	,035	108	,279	-,105	108
,000	-,603**	108	,000	,583**	107	,000	-,670**	108	,000	,703**	108
,000	-,588**	108	,000	,585**	107	,000	-,694**	108	,000	,632**	108
,000	-,466**	108	,000	,359**	107	,000	-,608**	108	,000	,591**	108
,000	,482**	108	,000	-,598**	107	,000	,411**	108	,000	-,418**	108
,000	,341**	108	,007	-,258**	107	,000	,433**	108	,000	-,473**	108
,000	-,352**	108	,000	,387**	107	,000	-,360**	108	,000	,443**	108
,000	-,658**	108	,000	,616**	107	,000	-,618**	108	.	1,000	108
,000	,647**	107	,000	-,486**	107	.	1,000	107	,000	-,618**	107
,000	-,646**	108	.	1,000	107	,000	-,486**	108	,000	,616**	108
,000	1,000	108	,000	-,646**	107	,000	,647**	108	,000	-,658**	108
,000	-,627**	108	,000	,772**	107	,000	-,507**	108	,000	,585**	108
,000	-,675**	108	,000	,708**	107	,000	-,502**	108	,000	,566**	108
,013	-,238	108	,016	,232	107	,035	-,204*	108	,005	,269**	108
,000	,596**	108	,000	-,453**	107	,000	,461**	108	,000	-,586**	108
,000	-,505**	108	,000	,596**	107	,000	-,359**	108	,000	,577**	108
,000	,624**	108	,000	-,519**	107	,000	,429**	108	,000	-,621**	108
,000	-,725**	108	,000	,701**	107	,000	-,584**	108	,000	,534**	108
,000	,460**	108	,000	-,452**	107	,000	,367**	108	,000	-,509**	108
,000	-,599**	108	,000	,589**	107	,000	-,409**	108	,000	,565**	108
,000	-,386**	108	,000	,489**	107	,001	-,312*	108	,000	,504**	108
,035	-,203**	108	,000	,416**	107	,216	-,121*	108	,009	,251**	108
,000	,433**	108	,000	-,360**	107	,000	,561**	108	,000	-,529**	108
,004	,276**	108	,020	-,224**	107	,093	,163	108	,047	-,192**	108
,000	-,723**	108	,000	,614**	107	,000	-,556**	108	,000	,607**	108
,000	,463**	108	,000	-,399**	107	,000	,618**	108	,000	-,656**	108
,069	,176	108	,178	-,131	107	,016	,233*	108	,007	-,259**	108
,002	-,299**	108	,094	,162	107	,006	-,263**	108	,009	,250**	108
,000	,608**	108	,000	-,566**	107	,000	,700**	108	,000	-,631**	108
,000	-,504**	108	,000	,558**	107	,002	-,297**	108	,000	,484**	108
,001	-,335**	104	,000	,455**	103	,008	-,259**	104	,000	,457**	104
,000	-,735**	108	,000	,636**	107	,000	-,524**	108	,000	,562**	108
,000	-,355**	108	,000	,385**	107	,004	-,276**	108	,000	,400**	108
,068	-,177	108	,002	,299**	107	,102	-,159	108	,000	,365**	108
,166	,134	108	,564	-,056	107	,890	-,014	108	,412	,080	108
,025	-,215**	108	,424	,078	107	,000	-,398**	108	,051	,189	108

СУ			СП			СЕН			ГП		
Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N	Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N	Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N	Знч. (2-сторон)	инт корреляц	N
,000	,375**	108	,011	-,244*	108	,000	-,446**	108	,000	-,451**	108
,000	,491**	108	,000	-,346**	108	,000	-,599**	108	,000	-,595**	108
,132	,146	108	,980	-,002	108	,221	-,119	108	,180	-,130	108
,000	-,534**	108	,001	,319**	108	,000	,522**	108	,000	,522**	108
,005	,271**	108	,167	-,134	108	,254	-,111	108	,363	-,088	108
,000	-,370**	108	,026	,214*	108	,000	,504**	108	,000	,561**	108
,000	-,464**	108	,000	,394**	108	,000	,544**	108	,000	,572**	108
,002	-,294**	108	,146	,141	108	,000	,399**	108	,000	,356**	108
,000	,333**	108	,013	-,239*	108	,000	-,545**	108	,000	-,634**	108
,000	,334**	108	,217	-,120	108	,037	-,201*	108	,005	-,267**	108
,012	-,242*	108	,036	,202*	108	,000	,347**	108	,000	,350**	108
,000	-,586**	108	,005	,269**	108	,000	,566**	108	,000	,585**	108
,000	,461**	107	,035	-,204*	107	,000	-,502**	107	,000	-,507**	107
,000	-,453**	108	,016	,232*	108	,000	,708**	108	,000	,772**	108
,000	,596**	108	,013	-,238*	108	,000	-,675**	108	,000	-,627**	108
,000	-,479**	108	,002	,292**	108	,000	,716**	108	,000	,1,000	108
,000	-,545**	108	,006	,265**	108	,000	,1,000	108	,000	,716**	108
,050	-,189	108	,000	,1,000	108	,006	,265**	108	,002	,292**	108
,000	,1,000	108	,050	-,189	108	,000	-,545**	108	,000	-,479**	108
,000	-,460**	108	,001	,305**	108	,000	,414**	108	,000	,560**	108
,000	,662**	108	,000	-,345**	108	,000	-,588**	108	,000	-,517**	108
,000	-,529**	108	,005	,271**	108	,000	,707**	108	,000	,697**	108
,000	,683**	108	,000	-,345**	108	,000	-,399**	108	,000	-,466**	108
,000	-,581**	108	,003	,284**	108	,000	,611**	108	,000	,617**	108
,000	-,375**	108	,001	,316**	108	,000	,452**	108	,000	,484**	108
,015	-,234*	108	,989	,001	108	,001	,319**	108	,001	,321**	108
,009	,250**	108	,111	-,154	108	,001	-,306**	108	,000	-,387**	108
,713	,036	108	,359	,089	108	,016	-,231*	108	,007	-,259**	108
,000	-,448**	108	,027	,213*	108	,000	,637**	108	,000	,624**	108
,000	,346**	108	,030	-,209*	108	,000	-,431**	108	,000	-,436**	108
,328	,095	108	,296	-,101	108	,177	-,131	108	,150	-,139	108
,567	-,056	108	,204	,123	108	,005	,269**	108	,187	,128	108
,000	,404**	108	,060	-,181	108	,000	-,547**	108	,000	-,582**	108
,000	-,515**	108	,400	,082	108	,000	,479**	108	,000	,520**	108
,001	-,329**	104	,000	,405**	104	,000	,358**	104	,000	,351**	104
,000	-,414**	108	,000	,333**	108	,000	,568**	108	,000	,613**	108
,002	-,294**	108	,000	,374**	108	,000	,350**	108	,000	,348**	108
,005	-,270**	108	,000	,460**	108	,005	,270**	108	,003	,283**	108
,209	-,122	108	,115	-,152	108	,902	-,012	108	,418	-,079	108
,791	,026	108	,115	-,153	108	,124	,149	108	,272	,107	108

ПА			СИН			ПОП			СПР		
Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	ициент корреляц (2-сторон)	N	Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	ициент корреляц (2-сторон)	N	иент корреляц	
,000	,341**	108	,000	-,445**	108	,000	,477**	108	,000	-,561**	108
,000	,412**	108	,000	-,543**	108	,000	,593**	108	,000	-,565**	108
,202	,124	108	,080	-,169	108	,204	,123	108	,040	-,198**	108
,000	-,544**	108	,000	,555**	108	,000	-,445**	108	,000	,380**	108
,021	,221*	108	,181	-,130	108	,013	,238*	108	,005	-,271**	108
,000	-,413**	108	,000	,498**	108	,000	-,393**	108	,000	,344**	108
,000	-,452**	108	,000	,600**	108	,000	-,420**	108	,000	,466**	108
,016	-,232*	108	,000	,365**	108	,000	-,349**	108	,052	,188	108
,002	,297**	108	,000	-,556**	108	,000	,390**	108	,000	-,452**	108
,055	,185	108	,004	-,274**	108	,001	,324**	108	,003	-,286**	108
,001	-,319**	108	,000	,405**	108	,017	-,230*	108	,002	,291**	108
,000	-,509**	108	,000	,534**	108	,000	-,621**	108	,000	,577**	108
,000	,367**	107	,000	-,584**	107	,000	,429**	107	,000	-,359**	107
,000	-,452**	108	,000	,701**	108	,000	-,519**	108	,000	,596**	108
,000	,460**	108	,000	-,725**	108	,000	,624**	108	,000	-,505**	108
,000	-,466**	108	,000	,697**	108	,000	-,517**	108	,000	,560**	108
,000	-,399**	108	,000	,707**	108	,000	-,588**	108	,000	,414**	108
,000	-,345**	108	,005	,271**	108	,000	-,345**	108	,001	,305**	108
,000	,683**	108	,000	-,529**	108	,000	,662**	108	,000	-,460**	108
,000	-,455**	108	,000	,521**	108	,000	-,596**	108	,000	,1,000	108
,000	,494**	108	,000	-,536**	108	,000	,1,000	108	,000	-,596**	108
,000	-,433**	108	,000	,1,000	108	,000	-,536**	108	,000	,521**	108
,000	,1,000	108	,000	-,433**	108	,000	,494**	108	,000	-,455**	108
,000	-,472**	108	,000	,574**	108	,000	-,671**	108	,000	,617**	108
,000	-,576**	108	,001	,313**	108	,001	-,327**	108	,000	,516**	108
,005	-,267**	108	,005	,270**	108	,455	-,073	108	,000	,333**	108
,007	,258**	108	,000	-,413**	108	,003	,286**	108	,004	-,276**	108
,711	-,036	108	,008	-,254**	108	,196	,125	108	,686	-,039	108
,000	-,369**	108	,000	,629**	108	,000	-,497**	108	,000	,456**	108
,005	,269**	108	,000	-,477**	108	,000	,355**	108	,000	-,336**	108
,208	,122	108	,318	-,097	108	,086	,166	108	,178	-,131	108
,470	-,070	108	,017	,229	108	,076	-,171	108	,422	,078	108
,000	,372**	108	,000	-,546**	108	,000	,466**	108	,000	-,413**	108
,000	-,473**	108	,000	,513**	108	,000	-,412**	108	,000	,573**	108
,000	-,506**	104	,000	,381**	104	,000	-,489**	104	,000	,486**	104
,000	-,427**	108	,000	,667**	108	,000	-,498**	108	,000	,499**	108
,000	-,394**	108	,000	,431**	108	,000	-,535**	108	,000	,466**	108
,002	-,292**	108	,001	,314**	108	,000	-,331**	108	,000	,354**	108
,645	-,045	108	,714	-,036	108	,539	-,060	108	,125	,149	108
,031	,208*	108	,503	,065	108	,998	,000	108	,742	-,032	108

ІЗАГ			КР			ПОЗ			К		
Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N	Знч. (2-сторон)	иент корреляц	N
,111	,154	108	,004	-,271**	108	,000	-,401**	108	,000	-,445**	108
,007	,258**	108	,000	-,352**	108	,000	-,436**	108	,000	-,659**	108
,018	-,228*	108	,194	-,126	108	,021	-,222*	108	,251	-,111	108
,000	-,432**	108	,004	,278**	108	,000	,511**	108	,000	,456**	108
,168	-,134	108	,133	-,146	108	,027	-,213*	108	,016	-,231*	108
,000	-,620**	108	,307	,099	108	,000	,415**	108	,000	,411**	108
,000	-,540**	108	,003	,285**	108	,000	,526**	108	,000	,437**	108
,000	-,529**	108	,558	,057	108	,024	,217*	108	,000	,346**	108
,017	,229*	108	,023	-,218*	108	,000	-,384**	108	,000	-,455**	108
,000	,533**	108	,343	-,092	108	,166	-,134	108	,004	-,272**	108
,000	-,504**	108	,194	,126	108	,000	,355**	108	,003	,286**	108
,000	-,529**	108	,009	,251**	108	,000	,504**	108	,000	,565**	108
,000	,561**	107	,216	-,121	107	,001	-,312**	107	,000	-,409**	107
,000	-,360**	108	,000	,416**	108	,000	,489**	108	,000	,589**	108
,000	,433**	108	,035	-,203*	108	,000	-,386**	108	,000	-,599**	108
,000	-,387**	108	,001	,321**	108	,000	,484**	108	,000	,617**	108
,001	-,306**	108	,001	,319**	108	,000	,452**	108	,000	,611**	108
,111	-,154	108	,989	,001	108	,001	,316**	108	,003	,284**	108
,009	,250**	108	,015	-,234*	108	,000	-,375**	108	,000	-,581**	108
,004	-,276**	108	,000	,333**	108	,000	,516**	108	,000	,617**	108
,003	,286**	108	,455	-,073	108	,001	-,327**	108	,000	-,671**	108
,000	-,413**	108	,005	,270**	108	,001	,313**	108	,000	,574**	108
,007	,258**	108	,005	-,267**	108	,000	-,576**	108	,000	-,472**	108
,001	-,326**	108	,001	,313**	108	,000	,479**	108	.	,000	108
,043	-,195**	108	,000	,432**	108	.	,000	108	,000	,479**	108
,225	-,118	108	.	,000	108	,000	,432**	108	,001	,313**	108
.	,000	108	,225	-,118	108	,043	-,195**	108	,001	-,326**	108
,043	,195**	108	,352	,090	108	,188	,128	108	,240	-,114	108
,000	-,360**	108	,090	,164	108	,000	,408**	108	,000	,502**	108
,000	,509**	108	,143	-,142	108	,008	-,254**	108	,000	-,401**	108
,000	,454**	108	,677	-,041	108	,390	-,084	108	,275	-,106	108
,006	-,263**	108	,501	,065	108	,193	,126	108	,128	,147	108
,000	,535**	108	,065	-,178	108	,000	-,373**	108	,000	-,424**	108
,027	-,213*	108	,000	,553**	108	,000	,604**	108	,000	,646**	108
,007	-,265**	104	,007	,261**	104	,000	,534**	104	,000	,455**	104
,000	-,410**	108	,006	,262**	108	,000	,446**	108	,000	,554**	108
,008	-,254**	108	,280	,105	108	,000	,451**	108	,000	,480**	108
,274	-,106	108	,008	,253**	108	,022	,220*	108	,000	,366**	108
,500	,066	108	,381	-,085	108	,365	,088	108	,388	,084	108
,000	-,368**	108	,180	-,130	108	,078	-,170	108	,624	-,048	108

ВІРОБН			ІСІМЕЙН			ІНЕВД			ІДОС		
N	Знч. (2-сторон) коррел	N	ициент (2-сторон) корреля	N	Знч. (2-сторон)	иент (2-сторон) корреляц	N	ициент (2-сторон) корреля	N	ициент (2-сторон) корреля	N
108	,382	-0,85	,039	,199*	108	,000	-0,375**	108	,815	-0,023	108
108	,344	,092	,000	,383**	108	,000	-0,529**	108	,089	,164	108
108	,004	-0,274**	,017	-0,230*	108	,273	-0,106	108	,825	,021	108
108	,004	-0,274**	,000	-0,509**	108	,000	,571**	108	,819	,022	108
108	,010	-0,246*	,458	-0,072	108	,206	-0,123	108	,883	-0,014	108
108	,001	-0,321**	,000	-0,632**	108	,000	,626**	108	,030	-0,209*	108
108	,025	-0,215*	,000	-0,565**	108	,000	,693**	108	,457	-0,072	108
108	,012	-0,241*	,000	-0,587**	108	,000	,453**	108	,042	-0,196*	108
108	,532	-0,061	,003	,288**	108	,000	-0,527**	108	,086	,166	108
108	,000	,515**	,000	,460**	108	,041	-0,197*	108	,806	,024	108
108	,009	-0,251**	,000	-0,399**	108	,000	,365**	108	,615	-0,049	108
108	,007	-0,259**	,000	-0,656**	108	,000	,607**	108	,047	-0,192*	108
107	,016	,233*	,000	,618**	107	,000	-0,556**	107	,093	,163	107
108	,178	-0,131	,000	-0,399**	108	,000	,614**	108	,020	-0,224*	108
108	,069	,176	,000	,463**	108	,000	-0,723**	108	,004	,276**	108
108	,150	-0,139	,000	-0,436**	108	,000	,624**	108	,007	-0,259**	108
108	,177	-0,131	,000	-0,431**	108	,000	,637**	108	,016	-0,231*	108
108	,296	-0,101	,030	-0,209*	108	,027	,213	108	,359	,089	108
108	,328	,095	,000	,346**	108	,000	-0,448**	108	,713	,036	108
108	,178	-0,131	,000	-0,336**	108	,000	,456**	108	,686	-0,039	108
108	,086	,166	,000	,355**	108	,000	-0,497**	108	,196	,125	108
108	,318	-0,097	,000	-0,477**	108	,000	,629**	108	,008	-0,254**	108
108	,208	,122	,005	,269**	108	,000	-0,369**	108	,711	-0,036	108
108	,275	-0,106	,000	-0,401**	108	,000	,502**	108	,240	-0,114	108
108	,390	-0,084	,008	-0,254**	108	,000	,408**	108	,188	,128	108
108	,677	-0,041	,143	-0,142	108	,090	,164	108	,352	,090	108
108	,000	,454**	,000	,509**	108	,000	-0,360**	108	,043	,195*	108
108	,358	,089	,019	,225**	108	,003	-0,280**	108	,000	,000	108
108	,280	-0,105	,000	-0,515**	108	,000	,1000	108	,003	-0,280**	108
108	,000	,340**	,000	,1000	108	,000	-0,515**	108	,019	,225*	108
108	,000	,1000	,000	,340**	108	,280	-0,105	108	,358	,089	108
108	,000	-0,373**	,002	-0,289**	108	,003	,284**	108	,522	-0,062	108
108	,000	,332**	,000	,638**	108	,000	-0,603**	108	,017	,229*	108
108	,592	-0,052	,009	-0,249**	108	,000	,482**	108	,518	-0,063	108
104	,528	-0,063	,003	-0,290**	104	,000	,403**	104	,208	,125	104
108	,075	-0,172	,000	-0,443**	108	,000	,705**	108	,189	-0,127	108
108	,678	-0,040	,002	-0,301**	108	,000	,426**	108	,295	,102	108
108	,538	,060	,024	-0,217*	108	,001	,320**	108	,844	,019	108
108	,288	,103	,866	,016	108	,414	-0,079	108	,849	,019	108
108	,000	-0,462**	,000	-0,352**	108	,022	,220*	108	,005	-0,268**	108

Процес	Цілі		Загальна_ОЖ		ІЗДОР			ІМЖОСОБ				
	N	Знч. (2-сторонн) коррел	N	Знч. (2-сторонн) корреля	N	Знч. (2-сторонн) корреляц	N	Знч. (2-сторонн) корреля				
-353**	104	,000	-572**	108	,000	-449**	108	,000	,342**	108	,374	,086
-550**	104	,000	-439**	108	,000	-531**	108	,000	,472**	108	,411	-080
-210*	104	,030	-212**	108	,001	-322**	108	,722	,035	108	,000	,363**
,544**	104	,000	,435**	108	,000	,430**	108	,000	-511**	108	,000	,343**
-1150	104	,004	-277**	108	,002	-299**	108	,730	,034	108	,000	,373**
,578**	104	,000	,370**	108	,001	,327**	108	,000	-717**	108	,000	,334**
,615**	104	,000	,435**	108	,000	,381**	108	,000	-671**	108	,005	,267**
,432**	104	,124	,152	108	,062	,180	108	,000	-557**	108	,001	,316**
-514**	104	,000	-417**	108	,000	-421**	108	,000	,416**	108	,772	,028
-216*	104	,458	-073	108	,239	-114	108	,000	,375**	108	,000	-345**
,340**	104	,069	,179	108	,117	,152	108	,000	-412**	108	,000	,344**
,562**	104	,000	,457**	108	,000	,484**	108	,000	-631**	108	,009	,250**
-524**	103	,008	-259**	107	,002	-297**	107	,000	,700**	107	,006	-263**
,636**	104	,000	,455**	108	,000	,558**	108	,000	-566**	108	,094	,162
-735**	104	,001	-335**	108	,000	-504**	108	,000	,608**	108	,002	-299**
,613**	104	,000	,351**	108	,000	,520**	108	,000	-582**	108	,187	,128
,568**	104	,000	,358**	108	,000	,479**	108	,000	-547**	108	,005	,269**
,333**	104	,000	,405**	108	,400	,082	108	,060	-181	108	,204	,123
-414**	104	,001	-329**	108	,000	-515**	108	,000	,404**	108	,567	-056
,499**	104	,000	,486**	108	,000	,573**	108	,000	-413**	108	,422	,078
-498**	104	,000	-489**	108	,000	-412**	108	,000	,466**	108	,076	-171
,667**	104	,000	,381**	108	,000	,513**	108	,000	-546**	108	,017	,229
-427**	104	,000	-506**	108	,000	-473**	108	,000	,372**	108	,470	-070
,554**	104	,000	,455**	108	,000	,646**	108	,000	-424**	108	,128	,147
,446**	104	,000	,534**	108	,000	,604**	108	,000	-373**	108	,193	,126
,262**	104	,007	,261**	108	,000	,553**	108	,065	-178	108	,501	,065
-410**	104	,007	-265**	108	,027	-213	108	,000	,535**	108	,006	-263**
-127	104	,208	,125	108	,518	-063	108	,017	,229	108	,522	-062
,705**	104	,000	,403**	108	,000	,482**	108	,000	-603**	108	,003	,284**
-443**	104	,003	-290**	108	,009	-249**	108	,000	,638**	108	,002	-289**
-1172	104	,528	-063	108	,592	-052	108	,000	,332**	108	,000	-373**
,172	104	,567	,057	108	,461	,072	108	,109	-155	108	.	1,000
-614**	104	,000	-388**	108	,000	-370**	108	.	1,000	108	,109	-155
,617**	104	,000	,466**	108	.	1,000	108	,000	-370**	108	,461	,072
,560**	104	.	1,000	104	,000	,466**	104	,000	-388**	104	,567	,057
1,000	104	,000	,560**	108	,000	,617**	108	,000	-614**	108	,075	,172
,546**	104	,000	,825**	108	,000	,359**	108	,000	-359**	108	,239	,114
,418**	104	,000	,505**	108	,000	,426**	108	,059	-182	108	,535	,060
-071	104	,320	,098	108	,383	,085	108	,731	-034	108	,067	-177
,130	104	,297	-103	108	,274	-106	108	,000	-392**	108	,002	,298**

Додаток И

Тест Монте-Карло різниць шкал методик групи криз навчання

Monte Carlo Sig.			Asymp. Sig.	df	Chi- Square	
99% Confidence Interval	Sig.					
Upper Bound	Lower Bound					
0,032	0,023	0,028	0,048	5	11,157	СЖК
0,459	0,434	0,446	0,422	5	4,947	Цілі
0,485	0,459	0,472	0,446	5	4,760	Процес
0,151	0,133	0,142	0,166	5	7,828	Результат
0,952	0,940	0,946	0,925	5	1,392	ЛК Я
0,158	0,139	0,148	0,171	5	7,735	ЛК життя
0,340	0,316	0,328	0,325	5	5,815	ОЖ
0,001	0,000	0,001	0,004	5	17,528	ІЗАГ
0,233	0,212	0,223	0,235	5	6,812	ІД
0,199	0,179	0,189	0,209	5	7,161	ІН
0,424	0,399	0,411	0,392	5	5,198	ІС
0,245	0,223	0,234	0,247	5	6,667	ІВ
0,008	0,004	0,006	0,014	5	14,223	ІМ
0,599	0,573	0,586	0,544	5	4,037	ІЗ
0,056	0,044	0,050	0,075	5	10,007	Інтегральна
0,219	0,198	0,209	0,225	5	6,937	Самоповага
0,475	0,450	0,463	0,437	5	4,833	Аутосимпатії
0,012	0,007	0,009	0,020	5	13,328	Очікування
0,537	0,511	0,524	0,489	5	4,434	Самоінтереси1
0,045	0,035	0,040	0,063	5	10,483	Самовпевненість
0,257	0,235	0,246	0,254	5	6,581	Відн інш
0,038	0,029	0,033	0,055	5	10,819	Самоприйняття
0,631	0,606	0,618	0,572	5	3,843	Самокерівництво
0,854	0,836	0,845	0,805	5	2,308	Самозвинуваченя
0,498	0,472	0,485	0,455	5	4,690	Самоінтереси2
0,653	0,628	0,640	0,595	5	3,689	Саморозуміння
0,582	0,557	0,569	0,520	5	4,206	Оч
0,170	0,151	0,161	0,183	5	7,547	П
0,834	0,815	0,825	0,765	5	2,576	ПО
0,167	0,148	0,158	0,181	5	7,587	ГП
0,093	0,079	0,086	0,117	5	8,812	СЕН
0,970	0,961	0,965	0,950	5	1,145	СП
0,054	0,043	0,049	0,078	5	9,910	СПО
0,294	0,270	0,282	0,285	5	6,221	СПР
0,171	0,152	0,162	0,187	5	7,484	УПЛ
0,283	0,260	0,271	0,276	5	6,318	СИН
0,553	0,527	0,540	0,496	5	4,379	ПА
0,686	0,662	0,674	0,612	5	3,575	К
0,649	0,625	0,637	0,576	5	3,815	ПП
0,843	0,824	0,833	0,775	5	2,512	КР

Test Statistics(b,c)

Додаток К

Середньоквадратичне відхилення за шкалами методик

Descriptive Statistics					
	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартна похибка середнього	Середньоквадратичне відхилення
СЖК	64	135	88,8	2,1	14,3
Цілі	13	42	33,4	0,8	5,5
Процес	18	42	32,8	0,8	5,8
Результат	17	35	26,6	0,6	4,3
ЛК Я	11	28	22,4	0,5	3,4
ЛК життя	19	42	32,6	0,8	5,5
ОЖ	62	140	108,0	2,0	13,4
ІЗАГ	-26	73	20,5	3,4	22,9
ІД	-17	23	6,4	1,3	8,6
ІН	-9	18	3,3	1,2	7,8
ІС	-11	20	3,3	1,1	7,8
ІВ	-13	18	3,8	1,3	8,6
ІМ	-4	12	3,7	0,6	4,0
ІЗ	-6	10	2,4	0,7	4,4
Інтегральна Самоповага	7	23	17,9	0,5	3,2
Аутосимпатії	5	14	9,0	0,3	2,2
Очікування	3	14	9,3	0,4	2,4
Самоінтереси1	7	13	10,5	0,2	1,5
Самовпевненість	4	8	6,6	0,2	1,1
Відн інш	1	7	5,0	0,2	1,3
Самоприйняття	3	7	5,4	0,2	1,2
Самокерівництво	1	7	5,5	0,2	1,5
Самозвинувачення	2	6	4,5	0,2	1,1
Самоінтереси2	1	8	4,2	0,2	1,5
Саморозуміння	3	7	6,0	0,2	1,1
ОЧ	0	5	2,8	0,2	1,4
П	2	12	8,1	0,4	2,4
ЦО	30	64	46,1	1,5	8,2
ГП	5	18	11,4	0,6	3,3
СЕН	5	17	11,8	0,5	2,6
СП	2	10	7,2	0,4	2,2
СПО	3	12	7,5	0,4	2,2
СПР	3	14	9,7	0,5	2,5
УПЛ	5	16	10,7	0,6	3,1
СИН	2	9	4,9	0,3	1,7
ПА	0	7	3,6	0,3	1,6
К	4	12	7,8	0,4	2,3
ПП	5	11	9,1	0,3	1,8
КР	0	9	5,5	0,4	2,0
	2	12	5,6	0,4	2,2

Факторне наповнення шкал методик

	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
Цілі	-,114	,623	,204	,346	,032	-,041	-,428
Процес	-,011	,622	-,122	-,074	,161	,079	,611
Результат	,058	,648	,125	,155	,125	-,077	,618
ЛК Я	,186	,711	,347	,156	,073	-,033	-,083
ЛК життя	,011	,888	,103	,150	,030	-,069	,054
ОЖ	,016	,873	,187	,167	,178	,006	,200
ІЗАГ	,060	,186	,110	,883	,211	-,120	,158
ІД	,143	,117	-,002	,785	-,107	-,240	,157
ІН	,110	-,019	,027	,897	,004	,052	-,006
ІС	,123	,276	-,192	,783	-,075	,034	,111
ІВ	-,221	-,160	,267	,701	,298	-,309	-,254
ІМ	-,064	,036	-,012	,124	-,136	-,121	,779
ІЗ	,264	,347	,168	,124	,669	,298	,000
Інтегральна	-,005	,319	,842	,021	,140	,216	-,083
Самоповага	,007	-,093	,861	,040	-,120	-,050	,074
Аутосимпатії	,146	,414	,517	-,170	,486	-,242	,056
Очікування	,006	-,146	,423	,101	-,189	,778	,054
Самоінтереси1	-,030	-,028	-,202	-,209	,128	,734	,014
Самовпевненість	,178	,171	,765	-,049	,247	,178	,104
Відн інш	-,187	-,265	,164	,065	-,153	,520	,268
Самоприйняття	-,035	,027	,445	-,094	,630	-,177	,296
Самокерівництво	-,144	-,525	,072	,054	-,363	-,358	,001
Самозвинуваченя	-,216	-,476	-,541	,002	-,133	,165	,004
Самоінтереси2	-,099	,105	,065	-,288	,030	,792	-,004
Саморозуміння	,058	,183	,880	,076	-,059	,063	-,036
ОЧ	,327	,380	,048	-,215	,126	-,174	-,015
П	,850	,086	,045	,132	,384	-,159	,213
ЦО	,547	,182	,051	,008	,479	,158	,236
ГП	,698	,229	,059	,079	,069	-,032	,264
СЕН	,516	-,053	,088	,060	,573	,199	-,222
СП	,740	-,004	,026	,115	,005	,336	-,084
СПО	,618	,426	,188	-,029	,429	-,092	,141
СПР	,575	-,031	,051	-,018	,160	-,432	,159
УПЛ	,145	-,026	,044	,135	,234	,146	,788
СИН	,435	,017	,151	-,034	,208	,289	,674
ПА	,833	-,074	,265	-,019	,011	-,140	-,092
К	,617	,010	-,226	,201	-,213	-,318	-,089
ПП	,096	,185	-,105	,070	,712	-,166	,111
КР	,458	,212	-,099	,342	,447	-,053	,021

Додаток М

Тест Левена шкал методик

Levene's Test of Equality of Error Variances(a)				
	F	df1	df2	Sig.
СЖК	2,914	5	23	,035
Цілі	1,092	5	23	,391
Процес	,554	5	23	,734
Результат	1,350	5	23	,279
ЛК Я	,882	5	23	,509
ЛК життя	1,180	5	23	,349
ОЖ	1,639	5	23	,190
ІЗАГ	2,273	5	23	,081
ІД	1,422	5	23	,254
ІН	1,284	5	23	,305
ІС	1,059	5	23	,408
ІВ	2,237	5	23	,085
ІМ	1,530	5	23	,220
ІЗ	,940	5	23	,474
Інтегральна	2,432	5	23	,066
Самоповага	1,227	5	23	,329
Аутосимпатії	2,450	5	23	,064
Очікування	1,382	5	23	,268
Самоінтереси1	1,371	5	23	,272
Самовпевненість	2,990	5	23	,032
Відн інш	3,144	5	23	,026
Самоприйняття	2,348	5	23	,073
Самокерівництво	,777	5	23	,576
Самозвинувачення	2,428	5	23	,066
Самоінтереси2	1,571	5	23	,208
Саморозуміння	,690	5	23	,636
ОЧ	2,320	5	23	,076
П	1,642	5	23	,189
ЦО	1,659	5	23	,185
ГП	,551	5	23	,736
СЕН	1,435	5	23	,249
СП	1,440	5	23	,248
СПО	2,299	5	23	,078
СПР	1,783	5	23	,156
УПЛ	1,340	5	23	,283
СИН	,662	5	23	,656
ПА	1,707	5	23	,173
К	1,594	5	23	,202
ПП	1,650	5	23	,187
КР	4,335	5	23	,006

Додаток Н

Значимі різниці середніх для ІТО

Tests of Between-Subjects Effects						
Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	СЖК	2074,817(a)	5	414,963	4,087	,008
	Цілі	99,833(b)	5	19,967	,977	,453
	Процес	190,309(c)	5	38,062	1,119	,378
	Результат	153,203(d)	5	30,641	1,940	,127
	ЛК Я	23,456(e)	5	4,691	,448	,810
	ЛК життя	304,723(f)	5	60,945	2,049	,109
	ОЖ	1245,794(g)	5	249,159	1,791	,154
	ІЗАГ	6119,959(h)	5	1223,992	3,156	,026
	ІД	567,818(i)	5	113,564	1,426	,253
	ІН	426,253(i)	5	85,251	1,426	,252
	ІС	719,801(j)	5	143,960	2,864	,037
	ІВ	213,384(k)	5	42,677	,641	,671
	ІМ	141,190(l)	5	28,238	2,259	,083
	ІЗ	139,115(m)	5	27,823	1,404	,260
	Інтегральна	75,706(n)	5	15,141	1,291	,302
	Самоповага	26,226(o)	5	5,245	1,014	,432
	Аутосимпатії	47,489(m)	5	9,498	1,404	,260
	Очікування	28,598(p)	5	5,720	4,582	,005
	Самоінтереси1	4,065(q)	5	,813	,567	,724
	Самовпевненість	10,853(r)	5	2,171	1,551	,213
	Відн інші	15,358(s)	5	3,072	3,092	,028
	Самоприйняття	23,977(t)	5	4,795	1,859	,141
	Самокерівництво	6,464(u)	5	1,293	,881	,509
	Самозвинувачення	8,489(v)	5	1,698	,691	,636
	Самоінтереси2	5,732(w)	5	1,146	,822	,546
	Саморозуміння	10,661(x)	5	2,132	1,062	,407
	ОЧ	29,766(y)	5	5,953	1,024	,427
	П	632,615(z)	5	126,523	2,349	,073
	ЦО	39,369(aa)	5	7,874	,661	,656
	ГП	52,295(bb)	5	10,459	1,706	,173
	СЕН	40,592(cc)	5	8,118	2,085	,104
	СП	5,363(dd)	5	1,073	,196	,961
	СПО	58,414(ee)	5	11,683	2,289	,079
	СПР	53,328(ff)	5	10,666	1,111	,382
	УПЛ	31,680(gg)	5	6,336	2,793	,041
	СИН	17,869(hh)	5	3,574	1,602	,199
	ПА	26,789(ii)	5	5,358	1,010	,434
	К	11,620(jj)	5	2,324	,720	,615
	ПП	16,105(kk)	5	3,221	,779	,575
	КР	7,369(ll)	5	1,474	,261	,930

Додаток П

Авторський метод дослідження типів ініціювання особистісних трансформацій («ІТО»)

Інструкція

“Вам пропонуються твердження з приводу подолання людьми складних життєвих ситуацій. Уважно прочитайте кожне з них і якщо ви з ним погоджуєтесь, поставте позначку «так» напроти його номеру, або «+», якщо не погоджуєтесь – то позначку «ні», або «-». Намагайтеся фіксувати першу ліпшу думку яка прийшла до голови. До структури тесту вбудовано шкалу брехні, тому щирість ваших відповідей перевіряється додатково. Бажаємо успіху!”

Стимульний матеріал

1. У складних життєвих умовах спогади про приємне минуле допомагають вижити.
2. Під час вирішення складних ситуацій людину охоплює страх перед невідомим.
3. Для розв’язання будь-якої проблеми потрібно залучати всіх пов’язаних з нею людей.
4. Якщо особа стикається з невідомою ситуацією, то вона використовує різні методи, шукаючи вірне рішення.
5. Коли виникає важка ситуація, людина стає мобільною.
6. У складній ситуації куріння та алкоголь полегшують її перебіг.
7. Ресурси для розв’язання життєвої проблеми потрібно шукати у теперішньому моменті.
8. Під час життєвих труднощів людині легко відволікатися від них.
9. Якщо виникає якась проблема, потрібно йти до спеціаліста, щоб порадитись з ним.
10. Люди намагаються наслідувати відомих особистостей, під час розв’язання труднощів.

11. Спостерігаючи за собою у складних умовах, особа отримує додаткову інформацію про те, що діється з нею.
12. Головне не результат розв'язання кризи, а вміння жити з нею далі.
13. Потрібно завжди уявляти яке буде життя після подолання кризового стану.
14. Всі дії з розв'язання проблем викликають у людини натхнення, відчуття наповненості життя.
15. Всі труднощі у житті необхідно вирішувати тільки самому.
16. Під час розв'язання складних ситуацій необхідно шукати нетривіальні рішення.
17. Перш ніж щось вирішити бажано проаналізувати всю ситуацію.
18. Розв'язавши життєву проблему людина піднімається на щабель вище у своєму розвитку.
19. У своїх життєвих проблемах людина не повинна ніколи звинувачувати себе.
20. Щоб не думати про стресову ситуацію, краще згадувати свої найкращі часи.
21. Не дуже приємні емоції охоплюють людину під час кризи.
22. Всі знайомі повинні допомагати людині у важкі часи.
23. У невизначених ситуаціях не одразу можна знайти вірне рішення.
24. Поведінка людини є прямою дією, що спрямована на вирішення болючої проблеми.
25. Думки про суїцид можуть переслідувати будь-кого, якщо не існує вірного вирішення проблеми.
26. Важка ситуація може бути розв'язана тільки наявними засобами.
27. Позитивні та негативні емоції, людина одночасно відчуває у складних ситуаціях.
28. Прагнення бути вислуханим, зустріти розуміння є важливим для людини у складні часи.
29. Якщо вчитися на чужих помилках, це заощаджує час і власні сили.

30. Коли потрібно знайти вихід із складної ситуації, треба подивитися на неї з іншого ракурсу.
31. Усе життя людини – це постійне чергування криз, тому немає сенсу взагалі намагатися їх зрозуміти.
32. Мрії про майбутнє допомагають особі триматися у складні часи.
33. Сенс життя – це долання перешкод на своєму шляху.
34. Усамітнення під час труднощів дає спокій та час для роздумів.
35. Головне – зробити так, щоб складну ситуацію обернути на свою користь.
36. За допомогою проблемного аналізу можна розкласти будь-яку проблему на складові та знайти вірне рішення.
37. Результат розв'язання складної життєвої ситуації є головним компонентом у її вирішенні.
38. Людина завжди контролює свої вчинки в умовах життєвої кризи.
39. Коли виникає кризовий стан – це означає, що спокій та щастя залишилися у минулому.
40. Лише негативні емоції супроводжують людину під час кризи.
41. Коли близькі люди роблять усе, щоб вирішити її проблеми, людина спокійна.
42. Для того, щоб знайти вірне рішення у складних умовах, спочатку потрібно чомусь навчитися.
43. Неможливо розв'язати проблему, сидячи на одному місці.
44. Будь-яка кризова ситуація відкидає людину у розвитку далеко назад.
45. «Тут і тепер» - головний девіз життя у складних ситуаціях.
46. Можна витримати будь-яке навантаження в екстремальних умовах, не падаючи духом.
47. Тільки в процесі спілкування з людьми можна знайти вірне рішення проблеми.
48. Легше використати вже відомі прийоми з подолання кризи, ніж вигадувати нові.

49. Відчуття підказують людині, що треба робити у складних умовах.
50. Не всім подобається коли з ними відбуваються зміни.
51. В екстремальних умовах людина може передбачати майбутнє.
52. Життєва криза – це виклик долі, і його потрібно прийняти.
53. Краще, щоб людині ніхто не допомагав вирішувати свої проблеми.
54. Будь-яку кризову ситуацію можна розв'язати різними способами.
55. Тільки розмірковуючи над проблемою можна прийти до вірного рішення.
56. Долаючи труднощі у своєму житті, людина розвивається.
57. Якщо людині погано, вона не соромлячись все розкаже спеціалісту.
58. Досвід є край важливим у будь-якій складній ситуації.
59. Щоб краще вирішити проблему, спочатку треба добре підготуватися.
60. Керувати процесом розв'язання власних проблем є найбільш оптимальним варіантом.
61. Починати вчитися в житті ніколи не пізно.
62. Рух – головна передумова долання перешкод на своєму шляху.
63. У складних життєвих умовах людина може збожеволіти.
64. Не потрібно втрачати реальний момент для того, щоб спробувати змінити щось у житті вже зараз.
65. Людям інколи байдуже, коли з ними трапляються негаразди.
66. Якби не існувало різних служб допомоги, людям було б дуже важко в житті.
67. Краще всього, бути послідовником будь-якої розвиваючої системи, щоб вміти долати труднощі.
68. Інтуїція може допомогти людині вижити у складних умовах.
69. Розв'язання кризових ситуацій – це рух по колу.
70. Щоб уникнути ускладнень у житті треба завжди думати про майбутнє.
71. Навіть, якщо з людиною трапилося щось погане, все одно життя прекрасне.
72. Незалежність у власних діях дає перевагу в умовах життєвої кризи.

73. Творчий підхід до розв'язання проблем завжди заохочується.
74. Мозковий штурм допомагає у розв'язанні складних життєвих ситуацій.
75. Гармонізація життя людини є ознакою успішного подолання кризи.
76. Тільки слабка людина буде плакати в складній ситуації.
77. Бажання повернути кращі часи життя викликає будь-яка життєва криза.
78. Коли дуже важко іноді хочеться втекти від труднощів.
79. Співпраця дає можливість долати перешкоди.
80. Людина здатна помилятися коли стикається з труднощами.
81. Практика є ефективнішою за будь-яку теорію в умовах кризи.
82. Потрібно зайнятися чим завгодно, щоб не думати про проблеми.
83. Тверезий погляд на складну життєву ситуацію дає можливість не заплутатись у власному внутрішньому світі.
84. Завжди є час, щоб попрацювати над проблемою.
85. Інколи людині не вистачає співбесідника, щоб виговоритися.
86. Найкраще робити так, як тобі кажуть, щоб потім не звинувачувати себе за ініціативу.
87. Очікування –найкращій засіб розібратися із складною ситуацією.
88. Люди, як мухи, б'ються об скло, не бачачи відкритої квартирки.
89. Хоча в часи кризи і тяжко, все одно всі бажання здійсняться в майбутньому.
90. Життя – це змагання, чим воно складніше, тим цікавіше жити.
91. Людей завжди захоплювали герої, які одні могли здолати купу ворогів.
92. В екстремальних умовах, людина може зробити корисний винахід.
93. Без теорії неможливо розв'язати складну життєву ситуацію.
94. Мета життя людини – це прагнення до досконалості.
95. Будь-яку життєву кризу можна вирішити легко, без втрат та страждань.